

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

КОЛОС Марія Ярославівна

**Економічна ефективність галузей тваринництва та шляхи
її зростання /**
**Economic efficiency of livestock industries and ways of its
increasing**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ЕФАПзмнв-21
М.Я. Колос

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В.І.Копитко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I .Теоретичні та методологічні основи економічної ефективності галузі тваринництва.....	6
1.1. Роль і значення галузі тваринництва в сільськогосподарському виробництві.....	6
1.2. Показники оцінки виробництва продукції тваринництва та її ефективності.....	13
1.3. Сучасний стан розвитку галузей тваринництва.....	21
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ДОСЯГНУТОГО РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА В ГОСПОДАРСТВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	37
2.1. Господарсько-економічна характеристика умов виробництва продукції тваринництва.....	37
2.2. Аналіз досягнутого рівня виробництва продукції тваринництва в Тернопільській області.....	46
2.3. Аналіз ефективності виробництва продукції тваринництва в господарствах Тернопільської області.....	59
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА.....	80
3.1. Кормова база та шляхи підвищення її ефективності в господарствах різних форм власності.....	80
3.2. Напрями підвищення економічної ефективності галузі тваринництва.....	89
3.3. Інтенсифікація галузей тваринництва на інноваційній основі.....	96
Висновки до розділу 3.....	109
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	114

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток галузі тваринництва відповідає державним пріоритетам, оскільки забезпечує досягнення низки важливих завдань: забезпечення продовольчої безпеки країни; поліпшення забезпеченості населення якісними продуктами харчування; підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості та доходів сільських жителів, зайнятих переважно у сільськогосподарському виробництві; стримування негативних процесів знелюднення сіл, сприяння закріпленню фермерів за сільськими територіями, а також забезпечення розвитку їх соціальної інфраструктури.

Внаслідок дестабілізуючих процесів в економіці тваринництво перетворилось на малоприбуткову або ж зовсім збиткову галузь, непривабливу для товаровиробників.

Розвиток тваринництва в Україні гальмується через відсутність стабільності та державної підтримки сільгоспвиробників, непрогнозованість цінової політики, нерозвиненість експортного потенціалу і, як наслідок, відсутність ринків збуту. Усе це негативно позначається на галузі. Інвестори бояться вкладати кошти, бо немає впевненості у завтрашньому дні. Якщо птахівництво і свинарство з урахуванням специфіки виробництва є більш-менш привабливими для інвестицій, тому що за досить короткий час можна не лише повернути вкладені заощадження, а й одержати прибутки, то скотарством займатися беруться не всі. Експерти і навіть самі виробники відносять цю галузь до так званих «довгих грошей», оскільки на те, щоб отримати повноцінну корову, потрібно витратити значні фінанси і багато часу (6-7 років). А це у нашій країні справді ризиковано.

Основним напрямом розвитку галузі є суттєве збільшення обсягів виробництва всіх видів тваринницької продукції, особливо молока, яловичини, свинини, м'яса птиці. Додатковим резервом економічної ефективності галузі має бути підвищення якості вироблених продуктів та їх екологічна безпечність.

У цьому контексті галузь тваринництва повинна перебувати під пильною увагою держави, оскільки потребує оперативної державної підтримки, обсяги якої залежать від поточної ситуації в галузі.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями підвищення ефективності галузей тваринництва займаються провідні вчені економісти-аграрники, серед яких В. Андрійчук, В. Амбросов, П. Березівський, В. Бойко, О. Мазуренко, В. Месель-Веселяк, М. Пархомець, П. Пуцентейло, П. Саблук та ін.

Проте проблема підвищення ефективності галузей тваринництва та її зростання і досі залишається актуальною.

Мета магістерської роботи - це обґрунтування теоретичних, і практичних засад розвитку та підвищення економічної ефективності функціонування галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- уточнити теоретичні засади та економічну сутність ефективності сільськогосподарського виробництва, у тому числі в галузі тваринництва;

- провести оцінку сучасного стану тваринницької галузі в Тернопільській області;

- обґрунтувати напрями підвищення ефективності функціонування та розвитку тваринницької галузі.

Об'єктом дослідження виступають сучасний стан та розвиток галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти підвищення економічної ефективності галузей тваринництва.

Методи дослідження . В процесі дослідження теми магістерської роботи були застосовані такі методи: монографічний, аналізу та синтезу, економіко-статистичні (статистичне спостереження, групування, порівняння, визначення середніх і відносних величин, індексів), розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний методи, та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі магістерського дослідження отримано результати, які відзначаються науковою новизною:

-проведено аналіз досягнутого рівня економічної ефективності галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах

-обґрунтовано шляхи підвищення економічної ефективності галузей тваринництва в сучасних умовах.

Теоретичною та методологічною базою написання магістерської роботи стали закони, галузеві програми, джерела навчальної, монографічної та періодичної літератури з обраної теми.

Практична частина магістерської роботи виконана на базі статистичних щорічників, статистичних бюлетнів, статистичних збірників Тернопільської області.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки та пропозиції, список використаних джерел. Також вона містить такі елементи як 30 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел із 74 найменувань. Загальний обсяг роботи - 121 сторінка машинописного тексту (комп'ютерний набір).

РОЗДІЛ I

Теоретичні та методологічні основи економічної ефективності галузі тваринництва.

1.1. Роль і значення галузі тваринництва в сільськогосподарському виробництві.

Тваринництво - важлива галузь сільського господарства, що дає майже половину його валової продукції. Значення галузі тваринництва визначається його значним впливом на економіку сільського господарства, на рівень забезпечення необхідними продуктами харчування.

Найпоширенішими напрямками спеціалізації тваринницьких господарств України як і колись залишаються: у скотарстві – молочне, м'ясне, молочно-м'ясне; у свинарстві – м'ясне, сальне, напівсальне, шкіряне; у птахівництві – яєчне, м'ясне, бройлерне та змішане.

М'ясо, молоко і яйця є основними продуктами харчування населення, що характеризуються високими поживними властивостями. Без яких неможливо забезпечити нормальний рівень харчування. Тваринництво постачає цінні види сировини для промисловості: вовну, шкіру, смушки і т. д. [2, 5, 8, 9].

Розвиток тваринницьких галузей дає можливість продуктивно використати трудові й матеріальні ресурси в сільському господарстві протягом року. У галузях тваринництва використовують відходи рослинництва, утворюються цінні органічні добрива – гній і гнойова рідина.

Світове тваринництво має значну різноманітність, при цьому характеризується єдиною загальною структурою. Так, основними підрозділами тваринницької галузі є [8, 9, 20]:

- скотарство;
- свинарство;
- конярство;
- хутрове звірівництво;

- вівчарство;
- птахівництво;
- бджільництво.

В Україні тваринництво поширене по всій території, однак, окремі галузі тяжіють до певних географічних умов.

Скотарство - найбільша галузь тваринництва, що ґрунтується на розведенні великої рогатої худоби. В галузі зосереджено 65% умовного продуктивного поголів'я худоби. Головна її продукція - м'ясо і молоко. У залежності від цього визначають наступні напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний. Внаслідок господарського використання великої рогатої худоби сільськогосподарські підприємства отримують і постачають населенню молоко, яловичину, телятину, а харчовій і переробній промисловості - сировину. Молоко і отримані в результаті його переробки молокопродукти є незамінними у харчуванні населення. Молоко містить близько 120 надзвичайно цінних компонентів. Це білки (казеїн, глобулін, альбумін), жири, вуглеводи, різні вітаміни й мікроелементи, котрих немає в інших продуктах харчування. Тому вживання молока забезпечує повноцінне харчування людей. За науково обґрунтованими нормами, кожна людина повинна споживати за рік не менше 405 кг молока, в тому числі 145 кг у свіжому вигляді, а решта - у вигляді молокопродуктів (масло, сири, сметана тощо.).

Порівняно з іншими видами тварин, велика рогата худоба має високу продуктивність. Середньорічний надій від корови, за дотримання зоотехнічних вимог вирощування й утримання, може становити 5-8 тис. кг молока за жирності 3-7 % і більше. Щодобово від корови можна отримати 25-30 кг молока. Корова в розрахунку на одиницю спожитого корму дає більше харчових продуктів, аніж інша домашня тварина.

Цінність яловичини і телятини зумовлена вмістом у них високоякісних білків і незамінних амінокислот, тому вони - також необхідний продукт харчування людей. За науково обґрунтованими нормами людина має споживати

в середньому щорічно близько 72 кг м'яса. Скотарство, порівняно з іншими галузями, ефективніше використовує корми, худобі згодують такі дешеві корми, як солома, стебла кукурудзи, гичка цукрових буряків, відходи їх переробки (жом, меляса) та значну кількість соковитих і зелених кормів. Скотарство являється основним джерелом постачання органічних добрив для рослинництва і певною мірою впливає на врожайність сільськогосподарських культур.

Залежно від економічних і природних умов скотарство може мати: молочний, молочно-м'ясний, м'ясо-молочний і м'ясний напрями.

Основною продукцією молочного скотарства в спеціалізованих підприємствах є молоко, товарність якого дорівнює 80- 85 %, а його частка у структурі товарної продукції - близько 75 %. Обсяги ж виробництва м'яса в них визначають кількістю вибракуваних корів основного стада. Молочний напрям скотарства мають аграрні підприємства приміських зон великих міст (Київ, Львів, Одеса) та промислових центрів (Донбас, Придніпров'я).

Молоко - малотранспортабельна продукція, що швидко псується. Виробництво молока у спеціалізованих підприємствах приміської зони на великих комплексах є високоефективним. Проте функціонування великих тваринницьких комплексів пов'язане з погіршенням екології навколишнього середовища. Цю обставину необхідно враховувати при всебічному техніко-економічному й екологічному обґрунтуванні розміщення тваринницьких комплексів.

Найрозвинутішим в Україні є молочно-м'ясне скотарство. Грошові надходження від молока становлять близько 50 % у вартості товарної продукції. Молочно-м'ясний напрям мають підприємства зон Полісся та Лісостепу. М'ясомолочний напрям мають здебільшого підприємства передгірних і гірських районів. Корови тут використовуються переважно для відтворення, їх частка в структурі стада не перевищує 30-35 %. М'ясне скотарство найпоширеніше в підприємствах степової зони, тут є всі умови для зростання ефективності виробництва яловичини.

Деякі підприємства мають великі молочні й відгодівельні комплекси. Вони розміщені далеко за межами приміських зон зі сприятливими умовами для кормовиробництва та розведення худоби. Це вузькоспеціалізовані підприємства, які виробляють лише молоко або яловичину, тобто мають молочне або м'ясне спрямування. Основними породами великої рогатої худоби в Україні є червона степова (37%), симентальська (23 %) і чорно-ряба (32 %), менше - лебединська, голштинська чорно-ряба, червоно-польська та буро-карпатська. Перспективною є чорно-ряба порода, найпоширеніша в підприємствах Полісся та Західного Лісостепу. Продуктивність корів цієї породи може сягати 5000 ц, переважно з жирністю молока понад 3,7%.

Свинарство - належить до найпродуктивніших і скоростиглих галузей тваринництва. Свині є багатоплідними тваринами. Одна свиноматка на рік дає два опороси, від яких отримують 18-20 поросят. За повноцінної годівлі молодняку впродовж 7-9 міс. досягається жива маса однієї голови 100- 110 кг. Щорічно вихід м'яса від приплоду свиноматки сягає 2 т, а від корови - близько 3,5 ц. Основна продукція свинарства- це м'ясо і сало, які є важливими продуктами для харчування населення. Свинину можна використовувати у свіжому вигляді як висококалорійний продукт харчування, а також як сировину для виробництва ковбас, шинки, сосисок і різних консервів. У м'ясному балансі харчування людей свинина становить близько 40 %. Шкури та інші відходи переробної промисловості використовують як сировину для виробництва в легкій промисловості.

У свинарстві виділяють три типи годівлі: м'ясну, беконну та сальну. Основний тип відгодівлі свиней - м'ясний.

Від галузі свинарства також отримують цінне органічне добриво.

Свинарство розвивається на всій території України. Свинарство найінтенсивніше розвивається в підприємствах Лісостепової та Степової зони, де є достатньо концентрованих кормів. Щільність свиней у розрахунку на 100 га ріллі становить близько 50 голів. Краще та ефективніше розвивається свинарство в спеціалізованих господарствах.

За характером внутрішньогалузевої спеціалізації свинарські підприємства можуть бути відгодівельні, товарні або племінні. Діяльність племінних зосереджується на вирощуванні високоякісних тварин для реалізації їх іншим підприємствам на розплід і відновлення племінних якостей поголів'я основного стада. Відгодівельні вирощують тварин для реалізації безпосередньо на м'ясокомбінати, а товарні можуть діяти як репродуктори, що вирощують молодняк свиней до 3-4-місячного віку для реалізації відгодівельним підприємствам. Підприємства з низьким рівнем концентрації поголів'я не мають умов і можливостей для впровадження індустріальних технологій виробництва свинини, тому не завжди і не всі отримують дешеву продукцію.

Основна кількість свинини в Україні виробляється від порід комбінованого м'ясо-сального напряму продуктивності. Провідне місце займає велика біла порода, питома вага якої складає біля 80% від загального поголів'я.

Останніми роками значне поширення набуває розведення спеціалізованих м'ясних порід – полтавської м'ясної і української м'ясної та червоно-поясної спеціалізованої лінії м'ясних свиней, виведених Інститутом свинарства УААН[38].

В системі гібридизації використовуються м'ясні породи зарубіжної селекції – дюрок, ландрас, п'єтрен.

Вівчарство - найбільш стародавня галузь, яка забезпечує народне господарство країни такими важливими продуктами, як вовна, овчина, смушки, баранина та молоко. Дуже цінним продуктом вівчарства є вовна. З неї виробляють тканини, сукна, ковдри, килими тощо. З овчини і смушки шиють кожухи, шуби, шапки, коміри. Баранина - високопоживне смачне м'ясо з низьким змістом холестерину, а з овчого молока виготовляють тверді сири високої якості й бринзу. На товари, виготовлені з продукції вівчарства, завжди високий попит.

Вівці невибагливі до умов утримання та годівлі, їх можна утримувати безпосередньо на пасовищах, під легкими і недорогими навісами або у звичайних загорожах. Вони використовують на корм понад 80 % видів рослин,

а велика рогата худоба - лише 10-12 %. Це дає змогу не лише використовувати малопродуктивні природні угіддя, найдешевші грубі та соковиті корми, а й сприяє підвищенню ефективності використання всіх сільськогосподарських угідь, зокрема в степових і гірських районах країни.

Птахівництво - це найшвидше й економічно вигідна галузь тваринництва, що забезпечує населення високопоживним дієтичним м'ясом та яйцями, що за поживністю переважають більшість продуктів харчування, а легку промисловість - цінною сировиною. Курячі яйця містять близько 12 % повноцінних білків і 12 % жирів від власної маси, вітаміни та мінеральні речовини, куди входять кальцій, фосфор, залізо і йод. Через це вони є висококалорійними і добре засвоюються організмом людини. Науково обґрунтована норма споживання яєць на одну людину на рік становить 280 шт.

Цінною супутньою продукцією птахівництва є пух і перо, з яких виготовляють подушки, ковдри, галантерейні вироби, а пташиний послід - цінне добриво для сільськогосподарських культур. Відходи інкубації та забою птиці використовують для виготовлення кормової муки.

Птиця невибаглива до кліматичних умов, тому її розводять на всій території України. Вона не вимагає для утримання капітальних будівель. Система утримання дає змогу швидко механізувати виробничі процеси. Тому вирощування птиці доступне всім підприємствам. В останні роки птахівництво розвивається на основі спеціалізації та концентрації виробництва, створення потужних промислових комплексів навколо великих міст і промислових центрів. Спеціалізація птахівництва має тенденцію до поглиблення. Напрями птахівництва: яйцеве, де основна продукція - яйце, а побічна - м'ясо, отримане від забою вибракуваного основного поголів'я курей; м'ясне - вирощування курей-бройлерів, розведення гусей, качок, індиків; племінне, де створюються, вдосконалюються і формуються батьківські форми високопродуктивних гібридів птиці й генетичний матеріал постачається для інших птахофабрик. Можуть бути також підприємства замкнутого циклу інкубації та вирощування птиці.

Великі спеціалізовані птахофабрики та птахокомбінати займаються не тільки відтворенням, а ще й переробкою птиці. У більшості з них наявні цехи із забою й обробки птиці з використанням конвеєрної лінії.

З метою забезпечення товаровиробників продукції птахівництва племінним матеріалом наявна схема взаємозв'язків племінних господарств різного рівня між собою і з виробниками товарної продукції: СГЦ – племзавод – племрепродуктори 1-го порядку; племрепродуктори II-го порядку, птахогосподарства – інкубаторно-птахівничі підприємства, населення.

Конярство - одна з важливих галузей тваринництва. Коней використовують як робочу худобу, тяглову силу. Однак м'ясо коней є також і продуктом харчування, а шкіри - цінною сировиною для шкіряної промисловості.

Конярство представлене такими напрямками: племінний, робочо-користувальний та спортивний.

Найбільш поширені породи: чистокровна верхова, вирощується в 5-ти конезаодах; українська верхова – 8; російська рисиста – 6; орловська рисиста – 5; російська ваговозна – 4; торійська – 1; новоолександрівська ваговозна в 1 конезаводі.

Поряд з основними, більшими галузями тваринництва, важливе значення мають і такі як кролівництво, звірівництво, шовківництво, бджільництво та інші.

Основне завдання тваринництва - забезпечувати населення високоякісними, калорійними, дієтичними і вітамінізованими продуктами харчування, а промисловість - сировиною. Крім того екологічне значення тваринництва - забезпечення землеробства органічними добривами, внесення у ґрунт яких повертає в природу значну кількість органічної маси, сприяє підвищенню його родючості, вмісту гумусу, розвитку мікрофлори, інтенсифікації ґрунтоутворного процесу і кругообігу речовин в породі. На жаль, протягом останнього періоду в Україні відбувається катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби і досить великий занепад тваринництва.

Негативний вплив на розвиток тваринництва чинять недосконалість ціноутворення, диспаритет цін на промислову й сільськогосподарську продукцію, відсутність державної підтримки й інші фактори. Низька продуктивність худоби є однією з головних причин не тільки поганої якості тваринницької сировини, але й високої трудомісткості й збитковості виробництва продукції галузі[38].

Поголів'я великої рогатої худоби сьогодні ще не стабілізувалося, але темпи скорочення сповільнилися, оскільки керівники й фахівці сільськогосподарських підприємств усвідомили, що подальше скорочення поголів'я корів порушить хиткий баланс між наявністю поголів'я, кормової бази, засобами виробництва й трудовими ресурсами.

1.2. Показники оцінки виробництва продукції тваринництва та її ефективності.

Важлива узагальнююча характеристика результативності діяльності аграрних підприємств - ефективність виробництва.

Термін "ефект" (лат. effectua - виконання, дія) означає результат, наслідок будь-якої дії, причини, сили. Відповідно ефективність слід розглядати як дієвість витрат, вкладених у певну діяльність з метою отримання бажаних результатів.

Ефективність - це складна економічна категорія, що пов'язана з цілеспрямованою, раціональною людською діяльністю.

Ефективність має якісний та кількісний аспекти. Щоб оцінити ефективність виробництва та виміряти її використовують критерій і систему економічних показників.

Критерій як вимір економічної ефективності конкретизується через показники. Показники являються лише кількісним виразом згаданого вимірника, відображаючи рівень і динаміку ефективності.

Щоб визначити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, окремих його галузей, господарської діяльності підприємств

різних форм власності, їх підрозділів, виробництва окремих культур, агротехнічних і зоотехнічних заходів, упровадження в виробництво комплексів, нових технічних розробок, досягнень науки і техніки, передового досвіду тощо використовують часткові або локальні критерії. У кожному окремому випадку критерій може набувати конкретнішої форми з урахуванням характеру й особливостей виробництва.

Критерієм економічної ефективності аграрного виробництва є збільшення обсягу чистої продукції за найменших затрат живої й уречевленої праці на її одиницю.

Ефективність - це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці, конкретна форма економії часу.

Щоб оцінити економічну ефективність виробництва продукції тваринництва слід використовувати систему показників. Основними вартісними показниками є:

- вартість валової продукції, сума валового доходу і прибутку в розрахунку на одного працівника, в галузі, одну затрачену людино-годину, 100 грн виробничих основних засобів;

- сума виробничих затрат у розрахунку на 1 грн вартості продукції;
- рівень рентабельності виробленої та реалізованої продукції загалом;
- норма прибутку.

Для порівняльної економічної оцінки виробництва окремих видів продукції тваринництва, з метою виявлення найбільш економічно доцільних, використовують систему натуральних і вартісних показників.

Основними показниками економічної ефективності скотарства є рівень продуктивності праці, собівартість виробництва молока та м'яса, їх рентабельність. Рівень продуктивності праці залежить від суми затрат часу в розрахунку на одну голову та її продуктивності. На виробництво 1 ц молока в середньому затрачається 6 людино-годин, а на 1 ц приросту живої маси - близько 36 людино-годин. Собівартість центнера молока та приросту великої

рогатої худоби постійно зростає, що зумовлено підвищенням собівартості кормів, витрат на утримання основних засобів і зростання ціни на енергоносії.

Найважливішим показником ефективності виробництва продукції скотарства (молока та м'яса) є рентабельність. На неї безпосередньо або побічно впливає низка чинників. Основні з них - якість і собівартість продукції, канали реалізації, реалізаційна ціна.

Не менш важливими показниками, що характеризують ефективність скотарства, є обсяг виробництва продукції у підприємстві з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; продуктивність тварин - середньорічний надій на корову молочного стада й обсяг приросту живої маси однієї голови, її середньодобовий приріст; затрати кормів у розрахунку на 1 ц молока і приріст живої маси; жива маса однієї голови, реалізованої на м'ясо; сума виробничих витрат у розрахунку на одну голову, на 1 ц продукції і 1 грн валової продукції; вихід валової продукції в натуральному і грошовому виразі в розрахунку на одного працівника, на одну людино-годину й на одну тварину, сума прибутку в розрахунку на одну голову тварин і на 1 ц продукції. Ці показники можуть використовуватись також за порівняльної економічної оцінки порід тварин, системи їх утримання, структури стада, типів, -норм, раціонів годівлі та ін.

Економічна ефективність свинарства характеризується системою натуральних і вартісних показників. Для економічної оцінки галузі використовують такі показники: продуктивність тварин - середньодобовий приріст молодняку і свиней на відгодівлі та приріст живої маси однієї голови за поставочний період; вихід поросят (у двомісячному віці) на основну або разову свиноматку; тривалість вирощування свиней до певної живої маси; витрати кормів з розрахунку на 1 ц приросту живої маси; рівень продуктивності праці або трудомісткість виробництва одиниці продукції; собівартість 1 ц приросту живої маси, а також однієї голови вирощеного молодняку; середню ціну реалізації 1 ц живої маси свиней; прибуток з розрахунку на 1 ц приросту живої маси і 1 ц реалізованої продукції; рівень рентабельності виробництва свинини.

Показники, що характеризують ефективність виробництва продукції вівчарства: трудомісткість приросту 1 ц живої маси овець і 1 ц вовни; собівартість 1 ц приросту живої маси і 1 ц вовни; затрати корму на 1 ц приросту живої маси; ціна реалізації 1 ц баранини і вовни, рівень рентабельності галузі.

Економічну ефективність виробництва продукції птахівництва визначають за такими показниками: продуктивність птиці - середньорічна несучість курей і середньодобовий приріст живої маси молодняку птиці; затрати праці і кормів на 1000 шт. яєць і на 1 ц приросту живої маси птиці; собівартість 1000 шт. яєць і 1 ц приросту живої маси птиці; ціна реалізації одиниці продукції та рівень рентабельності її виробництва.

Основними чинниками, які забезпечують підвищення рентабельності виробництва продукції тваринництва на підприємстві будь - якої форми власності, є підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці, зниження матеріально - грошових затрат з розрахунку на одну голову. З усіх чинників зовнішнього середовища, що впливають на рівень продуктивності тварин і птиці, найбільше має їх годівля, рівень впливу якої становить 50-60 %. Достатня і повноцінна годівля тварин і птиці - основа стабільності й зростання продуктивності. Розв'язання цього завдання можливе на основі досягнень науково - технічного прогресу, впровадження прогресивних технологій кормовиробництва і раціональних форм організації праці. Система годівлі, її повноцінність вимагають не лише достатньої кількості кормів і збалансованого раціону за поживними речовинами, а й економічного обґрунтування типів годівлі. Для кожного виду тварин обумовлено певний тип годівлі - це співвідношення різних видів кормів у раціоні. Залежно від зони може бути корм силосний, концентратний, силосно-коренеплідний, силосно-сінний, силосно-сінажний, силосно-сінаж-но-концентратний.

Економічне значення типу годівлі полягає насамперед у тому, що він вміщує біологічно допустимі норми різних за вартістю видів кормів у раціоні. Наприклад, для корів з продуктивністю 4000 кг молока на рік збалансований раціон може складатися з 15 % соковитих, 5 % коренеплодів, 20 % сіна й інших

грубих, 35 % зелених і 25 % концентрованих кормів. У зв'язку з цим кожна кормова одиниця повинна мати не менше 110 г перетравного протеїну. Лише за цієї умови затрати корму в розрахунку на 1 ц молока можуть становити 1,1-1,3 ц кормових одиниць.

З розширенням асортименту кормів у раціонах і особливо зі збільшенням у них частки дорогих комбикормів собівартість кормової одиниці може значно зрости. Однак подорожчання, спричинене поліпшенням біологічної цінності кормів, позитивно впливає на продуктивність тварин, їх вартість, легко окупується додатково отриманою продукцією.

Важливим чинником, що впливає на кінцеві результати молочних ферм, є раціональна система відтворення стада, поліпшення його породного складу та ліквідація яловості корів. Унаслідок яловості продуктивність корови знижується на 30 - 35 %, зменшується вихід телят і зростають непродуктивні витрати. Наукові дослідження засвідчують, що за збільшення виходу телят на 100 корів з 80 до 90 голів продуктивність основного стада зростає на 10 %. Яловість корів можна знизити внаслідок поліпшення системи відтворення молочного стада й удосконаленням племінної роботи, раціональної годівлі та догляду за тваринами. Досвід підтверджує, що молочне поголів'я стає продуктивнішим, якщо основне стадо щорічно поповнювати не менше ніж на 25 первісток з розрахунку на 100 корів. Це дасть змогу перевірити їх продуктивність і вибракувати низькопродуктивних тварин. Недоцільно утримувати корови віком понад 10 років, оскільки їх молочна продуктивність і абсолютна кількість жиру в молоці після п'ятого- шостого отелення знижується.

Для укомплектування основного стада підприємства необхідно придбати тварин з високим генетичним потенціалом, здатних для промислової технології виробництва молока, які мають продуктивність і м'ясні якості, високу життєздатність молодняку. Найповніше цим вимогам відповідають тварини чорно-рябої породи. Окупність кормів у цієї породи тварин на 25-30 % вища від інших.

Підвищити продуктивність молочного стада можна внаслідок планування рівномірності отелень. Доведено практикою, що корови осінньо-зимових отелень мають вирівнянішу лактаційну криву, і від них одержують молока на 400-600 кг більше, ніж від корів літніх отелень.

Певною мірою можна підвищити ефективність скотарства через поліпшення якості продукції. Підвищення вмісту жиру в молоці на 0,1 % понад основний (базова жирність) рівнозначне підвищенню продуктивності стада корів на 2,8 %. Ціни на молоко, реалізоване другим сортом, на 7 %, а на несортове - на 20 % нижчі, ніж на молоко першого сорту. Молоко, що відповідає стандартам першого сорту, повинно містити в середньому 3,4 % жиру, 3,3% білка і 4,7% молочного цукру, а також мати

Певний смак, колір, запах, показники кислотності, чистоти та бактеріального забруднення. Молоко першого сорту й охолоджене до + 6*С може стимулюватись надбавкою до закупівельної ціни.

Неабияке значення у підвищенні ефективності скотарства мають концентрація та спеціалізація виробництва. Вони сприяють застосуванню індустріальних методів виробництва і впровадженню прогресивних технологій. Широка індустріалізація тваринництва на основі машинної технології з високим рівнем комплексної механізації й автоматизації всіх виробничих процесів не лише сприяє збільшенню виробництва продукції та підвищенню економічної ефективності галузі, а й поліпшенню умов праці. Характер праці тваринників змінюється, вона набуває вузької спеціалізації та високої кваліфікації, що значно підвищує її продуктивність. Зростає відповідно й оплата.

У спеціалізованих підприємствах середньодобові прирости живої маси молодняку великої рогатої худоби становлять не менше 700-800 г, а термін вирощування і відгодівлі скорочується до 12-15 міс. При цьому досягається жива маса однієї голови до 450-500 кг, що забезпечує реалізацію продукції вищої вгодованості. Реалізаційна ціна на худобу вищої вгодованості на 35 % вища, ніж ціна на худобу нижчої вгодованості.

Основним напрямом збільшення та здешевлення виробництва свинини є послідовна інтенсифікація галузі. Вона передбачає зміцнення кормової бази, поліпшення племінних і продуктивних якостей поголів'я, запровадження нових технологій, індустріалізацію виробництва й удосконалення організаційних форм у галузі. Повинні зрости середньодобові прирости тварин, скоротитись терміни вирощування та відгодівлі, а також має зменшитись падіж тварин.

Важливим заходом зниження собівартості продукції і збільшенням її обсягів є концентрація та спеціалізація. Підприємства, які мають поголів'я понад 2000 голів, виробляють на 100 га ріллі свинини на 20-25 % більше, а собівартість 1 ц приросту на 25-30 % нижча, ніж у підприємствах, де поголів'я не перевищує 500 свиней.

Підвищення ефективності свиначства досягається, насамперед, унаслідок інтенсивного використання основних свиноматок. Висока плідність може стати результатом лише повноцінної та різнотипної годівлі тварин, доброго утримання й догляду за ними, відбору в основне стадо свиноматок від багатоплідних і крупноплідних помісей. Удосконалення племінних і продуктивних якостей свиней забезпечує підвищення плідності на 7-10 % і прискорює ріст порослят. Утримання свиноматки, від якої отримують щорічно менше 12 порослят, - збиткове.

З метою збільшення кількості приплоду практикують утримання молодих свинок для разових опоросів. Використання свинок разового опоросу дає змогу виявити з-поміж них високоплідних, і це дешевше, ніж здійснювати селекційний підбір через придбання.

Застосування системи турових опоросів (а це є можливо внаслідок переходу до штучного осіменіння маток) дає змогу отримувати порослят у сприятливий час року і краще організувати працю на фермі. Через турові опороси можна підвищити виробництво свинини на 10-15 % і знизити її собівартість на 14-18 % порівняно з цими ж показниками за циклічної системи.

Важливим заходом у збільшенні виробництва свинини й її здешевленні є нові прогресивні технології годівлі. Суха відгодівля свиней з використанням

преміксів забезпечує середньодобовий приріст тварин 600-800 г, сприяє широкому впровадженню промислових методів у свинарстві, спрощує характер і підвищує рівень продуктивності праці, знижує собівартість продукції.

Виробництво свинини є доцільним тоді, коли на 1 ц приросту витратити не більше 6-7 кормових одиниць упродовж відгодівельного періоду (6-7 міс) і досягти за цей час живої маси однієї голови 100-110 кг.

Важливим заходом, спрямованим поліпшити ефективність птахівництва, вважається спеціалізація й концентрація. Завдяки концентрації й спеціалізації можна застосовувати науково обґрунтовану технологію виробництва продукції, що буде сприяти підвищенню продуктивності праці, зменшенню витрат кормів, а відтак, - собівартості яєць і м'яса птиці. Не менш важливим чинником підвищення ефективності є годівля повноцінними сухими і гранульованими комбікормами, у складі яких - необхідні поживні речовини, вітаміни та мікроелементи. На продуктивність праці й собівартість продукції впливає система утримання птиці. На зміну вигульному утриманню в підприємствах з невеликими птахофермами птицю утримують у клітках і в великогабаритних пташниках на глибокій підстилці, планчастій і сітчастій підлозі. Використання багатоярусної системи утримання курей дає змогу розмістити на одиниці виробничої площі в 4-5 разів більше птиці, ніж за будь-якої іншої системи. За такого утримання забезпечується ретельний догляд за птицею. Можна виявити курей, котрі припинили нестися або мають ознаки захворювання. Витрати кормів на виробництво яєць зменшуються приблизно на 10 % порівняно з витратами за напільного утримання. Як недолік виникає потреба переміщати птицю з клітки в клітку в міру її росту. Тому технологія вирощування курей у багатоярусних кліткових батареях потребує вдосконалення з метою використання безпересадочного утримання птиці до 150-денного віку і запровадження автоматизованого технологічного обладнання, яке забезпечує миття яєць, обробку маслами, маркування та розфасування.

Важливим напрямом підвищення ефективності виробництва м'яса птиці є також поглиблення спеціалізації галузі. Лише розведення м'ясних порід і ліній, їх гібридизація і широкий розвиток на цій основі бройлерної промисловості та впровадження передової технології, що сприяє зростанню продуктивності поголів'я, може забезпечити потреби населення в дешевому дієтичному м'ясі.

1.3. Сучасний стан розвитку галузей тваринництва.

Важливий чинник, що забезпечить населення повноцінними продуктами харчування - ефективний розвиток галузі тваринництва. Основним напрямом розвитку галузі є суттєве збільшення обсягів виробництва всіх видів тваринницької продукції, особливо молока, яловичини, свинини, м'яса птиці. Додатковим резервом економічної ефективності галузі має бути підвищення якості вироблених продуктів та їх екологічна безпечність.

Розвиток галузі тваринництва відповідає державним пріоритетам, через продовольчу безпеку країни; поліпшення забезпеченості населення якісними продуктами харчування; підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості та доходів сільських жителів, зайнятих переважно у сільськогосподарському виробництві; стримування негативних процесів знелюднення сіл, сприяння закріпленню фермерів за сільськими територіями, а також забезпечення розвитку їх соціальної інфраструктури.

Перш за все важливо зрозуміти, що саме гальмує розвиток тваринництва в Україні, яке, до речі, становить понад 38 % у структурі валової продукції сільського господарства. Це, передусім, відсутність стабільності та державної підтримки сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту. Усе це негативно позначається на галузі. Інвестори бояться вкладати кошти, бо немає впевненості у завтрашньому дні. Якщо птахівництво і свинарство з урахуванням специфіки виробництва є більш-менш привабливими для інвестицій, тому що за досить короткий час можна не лише повернути вкладені заощадження, а й одержати прибутки, то скотарством займатися беруться

далеко не всі. Експерти і навіть самі виробники відносять цю галузь до так званих «довгих грошей», оскільки на те, щоб отримати повноцінну корову, потрібно витратити значні фінанси і багато часу (6-7 років). А це у нашій країні справді ризиковано.

Та й вектор розвитку також потроху змінюється. Ставка більше робиться на агрохолдинги, позаяк вони мають фінансові і технічні можливості впроваджувати на виробництві сучасні технології та виробляти якісну продукцію. І хоча поголів'я ВРХ стабільно скорочується, надої молока при цьому зростають. Цей фактор, звісно, не може не радувати. Однак наразі держава вирішила серйозно зайнятися відродженням скотарства і починає робити повільні кроки з нарощення поголів'я.

Державне регулювання стану розвитку тваринництва має для держави першочергове значення, оскільки галузь більшою мірою визначає рівень продовольчої безпеки, ніж рослинництво (адже передбачає забезпеченість населення ключовими продуктами харчування - молоком, м'ясом та яйцями). Також стан розвитку тваринницької галузі тісно пов'язаний із вирішення проблеми зайнятості на селі - тваринницька галузь є більш трудомісткою та формує значну кількість робочих місць, тоді як робота в галузі рослинництва є сезонною і переважно короткотерміною [64, 65].

Специфіка розвитку тваринницької галузі в Україні визначається переважанням частки господарств населення у загальних обсягах виробництва продукції тваринництва (табл. 1.1.). Так частка господарств населення у виробництві продукції тваринництва у 2014 році склала 54,5 %, відповідно частка сільськогосподарських підприємств – 45,5 %.

Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств наведено у таблиці 1.2. Як видно з таблиці за останні роки в Україні значно зменшилось виробництво м'яса, зокрема яловичини і телятини . Так у 1995 р. в Україні було вироблено 1186 тис. т яловичини і телятини, до 2000 р. – скоротилось до 754 тис.т, або в 1,6 рази; у 2005 р. до 562 тис.т, або 2,1 рази; в 2010 р. до 428 тис.т, або у 2,8 рази, а в 2015 р. до 384 тис.т, або у 3 рази.

Виробництво свинини протягом 1995-2005 рр. дещо зменшилось (з 807 тис. т до 499 тис. т, або на 38 %, , а з 2010 р. зросло з 631 тис.т до 760 тис. т у 2015 р. За аналізований період значно зросло виробництво м'яса птиці з 235 тис. т у 1995 р. до 497 тис. т у 2005 р., або у 2,11 рази; у 2010 р. – до 954 тис. т, або у 4 рази, а до 2015 р. зросло до 1144 тис. т, або у 4,9 рази.

Таблиця 1.1.

Частка окремих категорій товаровиробників у виробництві валової продукції тваринництва, %.

Показники	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	с.-г. прод, усього	у т.ч. тварин- ництва	с.-г. прод, усього	у т.ч. тварин- ництва	с.-г. прод, усього	у т.ч. тварин- ництва	с.-г. прод, усього	у т.ч. тварин- ництва	с.-г. прод, усього	у т.ч. тварин- ництва
Усі категорії господарств	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
С.-г. підприємства із усіма фермерськими господарствами	48,3	38,8	51,8	40,6	50,7	41,8	54,0	43,5	55,3	45,5
Господарства населення	51,7	61,2	48,2	59,4	49,3	58,2	46,0	56,5	44,7	54,5

Виробництво молока за аналізований період зменшилось з 17274 тис. т у 1995 р. до 12658 тис. т у 2000 р., або на 26,7 % і до 10615 тис. т у 2015 р., або на 38,5 %. Що стосується виробництва яєць, то їх кількість за аналізований період збільшилась з 9404 млн. шт. у 1995 р. до 13046 млн.шт. у 2005 р. (або на 38,7 %), до 17052 млн.шт. у 2010 р. (або у 1,8 рази). У 2015 р. виробництво яєць дещо зменшилось і становило 16783 млн. шт. Виробництво вовни скоротилось з

Таблиця 1.2.

**Виробництво основних видів продукції тваринництва за
категоріями господарств**

	Роки								
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Господарства усіх категорій									
М'ясо (у забійній масі), тис.т	2294	1663	1597	2059	2144	2210	2389	2360	2323
у тому числі									
яловичина і телятина	1186	754	562	428	399	388	428	413	384
свинина	807	676	494	631	704	701	748	743	760
м'ясо птиці	235	193	497	954	995	1075	1168	1165	1144
Молоко, тис.т	17274	12658	13714	11249	11086	11378	11488	11133	10615
Яйця, млн.шт	9404	8809	13046	17052	18690	19110	19615	19587	16783
Вовна, т	13926	3400	3195	4192	3877	3724	3520	2602	2270
Сільськогосподарські підприємства									
М'ясо (у забійній масі), тис.т	1107	438	588	1134	1215	1271	1441	1452	1464
у тому числі									
яловичина і телятина	816	305	154	105	97	97	111	99	94
свинина	203	91	111	256	305	304	362	377	400
м'ясо птиці	65	36	320	772	811	868	966	975	968
Молоко, тис.т	9443	3669	2582	2217	2246	2535	2582	2648	2669
Яйця, млн.шт	4171	2977	6458	10249	11738	11977	12234	12536	9762
Вовна, т	9733	1311	692	710	647	556	470	379	314
В тому числі фермерські господарства									
М'ясо (у забійній масі), тис.т	7	8	14	48	56	55	64	57	52
у тому числі									
яловичина і телятина	3	6	6	6	8	9	10	9	8
свинина	2	2	3	15	19	14	17	19	19
м'ясо птиці	1	0	4	27	29	32	36	28	25
Молоко, тис.т	42	68	96	112	123	144	157	167	177
Яйця, млн.шт	10	7	19	78	108	78	68	76	76
Вовна, т	68	9	71	128	119	126	99	84	69
Господарства населення									
М'ясо (у забійній масі), тис.т	1187	1225	1009	925	929	939	948	908	859
у тому числі									
яловичина і телятина	370	449	408	323	302	291	317	314	290
свинина	604	585	383	375	399	397	386	366	360
м'ясо птиці	170	157	177	182	184	207	202	190	176
Молоко, тис.т	7831	8989	11132	9032	8840	8843	8906	8485	7946
Яйця, млн.шт	5233	5832	6588	6803	6952	7133	7381	7051	7021
Вовна, т	4193	2089	2503	3482	3230	3168	3050	2223	1956

13926 т у 1995 р. до 3400 т у 2000 р., або у 4 рази і до 2270 т у 2015 р., або у 6,1 рази.

Як уже відмічалось у виробництві продукції тваринництва частка господарств населення у 2014 році склала 54,5 %, відповідно частка сільськогосподарських підприємств – 45,5 %.

У загальній структурі з виробництва м'яса збільшилась частка сільськогосподарських підприємств з 48,3 % у 1995 р. до 55,1 % у 2010 р. і до 63 % у 2015 р. Причому збільшення виробництва м'яса в сільськогосподарських підприємствах відбулось за рахунок значного зростання виробництва м'яса птиці : з 27,7 % у 1995 р. до 64,4 % у 2005 р.; до 80,9 % у 2010 р. і до 84,6 % у 2015 р. Також зростала частка сільськогосподарських підприємств у виробництві м'яса свинини: з 25,2 % у 1995 р. до 40,6 % у 2010 р. і до 52,6% у 2015 р. Проте суттєво зменшилась частка сільськогосподарських підприємств у виробництві м'яса яловичини і телятини з 68,8 % у 1995 р. до 27,4 % у 2005 р. і до 24,5 % у 2015 р. Аналогічна ситуація спостерігається і з виробництвом молока у сільськогосподарських підприємствах. Так частка виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах зменшилась з 54,7 % у 1995 р. до 29,9 % у 2000 р. ; до 18,7 % у 2005 р. і до 18,8 % у 2010 р. Далі за період 2011-2015 рр. частка сільськогосподарських підприємств у виробництві молока збільшилась до 25,1 %.

Відповідно у господарствах населення збільшилась частка виробництва м'яса яловичини і телятини з 31,2% у 1995 р. до 72,8 % у 2005 р. і до 75,5 % у 2015 р. Також збільшилась частка господарств населення у виробництві молока: з 45% у 1995 р. до 81,2 % у 2010 р. і до 74,9 % у 2015 р. Частка виробництва свинини і м'яса птиці господарствами населення значно зменшилась. Так частка виробництва свинини у 1995 р. господарствами населення становила 74,8 % і зменшилась до 59,4 % у 2010 р., а до 2015 р. – становила 47,4 %. Частка господарств населення у виробництві м'яса птиці зменшилась з 72,3 % у 1995 р. до 35,6 % у 2005 р.; до 19,1 % у 2010 р. і до 15,4 % у 2015 р.

Таблиця 1.3.

Кількість сільськогосподарських тварин за категоріями господарств (тис. голів).

	Роки								
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Господарства усіх категорій									
Велика рогата худоба	17557	9424	6514	4494	4426	4646	4534	3884	3750
у тому числі корови	7531	4958	3635	2631	2582	2554	2509	2263	2167
Свині	13144	7652	7053	7960	7373	7577	7922	7351	7079
Вівці та кози	4099	1875	1630	1732	1739	1738	1735	1371	1325
у тому числі вівці	3209	963	872	1101	1093	1073	1067	786	744
Птиця, млн. голів	149,8	123,7	162,0	203,8	200,8	214,1	230,3	213,3	204,0
Сільськогосподарські підприємства									
Велика рогата худоба	13701	5037	2492	1526	1511	1507	1438	1310	1270
у тому числі корови	4595	1851	866	589	584	575	565	529	505
Свині	7152	2414	2602	3625	3319	3557	3879	3733	3704
Вівці та кози	2424	413	271	299	290	265	248	205	187
у тому числі вівці	2420	412	269	295	286	260	244	201	181
Птиця, млн. голів	54,1	25,3	66,6	110,5	105,7	117,9	132,1	122,1	112,0
у тому числі фермерські господарства									
Велика рогата худоба	27	102	110	95	103	110	112	104	106
у тому числі корови	16	36	38	37	40	41	45	41	42
Свині	40	54	150	295	260	265	273	250	276
Вівці та кози	20	6	33	58	63	62	59	47	44
у тому числі вівці	17	6	33	56	61	59	57	45	41
Птиця, млн. голів	0,3	0,1	U	2,9	2,8	2,9	2,9	2,8	2,5
Господарства населення									
Велика рогата худоба	3856	4387	4022	2968	2915	3139	3096	2574	2480
у тому числі корови	2936	3107	2769	2042	1998	1979	1944	1734	1662
Свині	5992	5238	4451	4335	4054	4020	4043	3618	3375
Вівці та кози	1675	1462	1359	1433	1449	1473	1487	1166	1138
у тому числі вівці	789	551	603	806	807	813	823	585	563
Птиця, млн. голів	95,7	98,4	95,4	93,3	95,1	96,2	98,2	91,2	92,0

Свідченням значних змін у структурі розвитку тваринництва є також зміни в чисельності поголів'я різних видів тварин у сільськогосподарських підприємствах. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби на кінець року з 1995 р. скоротилася з 13701 до 5037 тис. голів у 2000 р, тобто на 63,2 %; до 2492 тис. гол. у 2005 р., або на 81,8 % ; до 1270 тис. гол. у 2015 р., або на 90,7 %. Зокрема корів, за аналізований період з: з 4595 до 1851 тис. голів у 2000 р, тобто на 59,7 %; до 866 тис. гол. у 2005 р., або на 81,2 %; до 505 тис. гол. до 2015 р., або на 89 %. Натомість поголів'я птиці всіх видів за цей час зросло з 54, 1 млн. гол. у 1995 р. до 66,6 млн. гол. у 2005 р. , або на 23,1 % і до 112 млн. гол. у 2015 р., або на 107 % (таблиця 1.3).

Останніми роками суттєво знижується кількість сільгосппідприємств, що утримують поголів'я тварин. Це підтверджує тезу про те, що сільгосппідприємства основні доходи отримують від рослинництва. Зокрема, значно знизилась частка великих та середніх сільгосппідприємств, що утримують ВРХ. Якщо ще у 2005 - 2010 рр. майже 40 % сільгосппідприємств утримувало ВРХ, то у 2014 році їх частка становила лише 22 %, знизившись більш ніж у півтора рази. Якщо за період 2005-2010 рр. практично кожне третє сільгосппідприємство утримувало корів, то у 2014 р. таких сільгосппідприємств стало лише 20 % (тобто лише кожне п'яте господарство). Значно знижується й кількість сільгосппідприємств, що утримують свиней - із понад 42 % господарств у 2005-2010 рр. до менш як 23 % у 2014 р. (відповідна частка зменшилась майже вдвічі).

Отже, частка сільгосппідприємств, які займаються тваринництвом, суттєво знижується.

Фактично посилюється в тваринництві спеціалізація:

-сільгосппідприємства, які займались переважно рослинництвом, проте мали незначну частку тваринництва, переходять на виробництво лише рослинницької продукції;

-сільгосппідприємства, які займались переважно тваринництвом, нарощують обсяги діяльності у сфері тваринництва.

Таким чином, виробництво тваринницької продукції все більше «спеціалізується», коло сільгосппідприємств, які займаються цим видом діяльності, суттєво зменшується.

Негативні зміни у виробництві основних видів тваринницької продукції є наслідком непродуманих системних перетворень суспільно-економічних відносин на селі, коли під гаслом реформування були зруйновані великотоварні та спеціалізовані господарства. За рахунок галузі тваринництва вирішувалися всі виробничі питання: виплата заробітної плати, погашення кредитів, розрахунки за майнові паї тощо. Зазначене призвело до катастрофічного зменшення продуктивної худоби у сільськогосподарських підприємствах області, які були основними виробниками тваринницької продукції [43, 45, 46].

Системні перетворення привели до збільшення сектору дрібнотоварного виробництва (особистих господарств населення). На теперішній час частка господарств населення у загальнообласному виробництві складає: молока – 74,9 %, яловичини – 75,5 %, свинини – 47,4 %.

У сучасних умовах особисті господарства населення, які мають екстенсивний характер виробництва, неспроможні забезпечити зростаючий попит переробної промисловості на якісну сировину та потребу населення у продуктах харчування.

Складна ситуація в галузі тваринництва викликана, зокрема, нестабільним та низьким рівнем закупівельних цін на продукцію тваринництва, що унеможлиблює стійке рентабельне виробництво, недостатнім фінансовим забезпеченням та обмеженим доступом до кредитних ресурсів, що стримує інтенсивний розвиток виробництва та впровадження сучасних технологічних розробок [43, 45].

Ринок продукції тваринництва характеризується незбалансованістю попиту і пропозицій, низьким рівнем внутрішнього споживання, а також недостатньо розвинутою інфраструктурою заготівель та збуту тваринницької сировини.

Унаслідок несприятливих умов розвитку внутрішньообласне виробництво тваринницької продукції задовольняє фізіологічну потребу населення країни в основних продуктах споживання тваринного походження: молока – на 50 %, м'яса – на 57 %.

Спроби врегулювати забезпечення внутрішнього попиту за рахунок імпорту призводить до подальшого тиску на вітчизняного товаровиробника і створює передумови до повної ліквідації галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах області. Зараз частка імпорту в загальному споживанні м'яса складає понад 40 %, що з огляду на гарантування продовольчої безпеки наближається до критичної межі [24, 42, 45].

Стрімке скорочення чисельності худоби й обсягів виробництва тваринницької продукції зумовило ряд негативних наслідків:

- зменшилися обсяги споживання населенням молока і м'яса, що негативно впливає на продовольчу безпеку держави та здоров'я нації;

- переробні підприємства завантажені менше, ніж на третину від своєї проектної потужності;

- різко скоротилися обсяги внесення органічних добрив, що негативно позначається на родючості ґрунтів;

- сільське населення залишилося без роботи та гарантованого заробітку, що спричинило посилення соціальної напруги в селах.

Зважаючи на все перераховане, можна зробити висновок, що необхідними напрямками розвитку в Україні є виробництво молока та розвиток товарно-м'ясного комплексу.

Рентабельність діяльності у галузі тваринництва загалом є нижчою, ніж у рослинництві (за винятком птахівництва). При цьому рівень капіталовкладень та період окупності капіталу у тваринництві, як правило, значно перевищують відповідні показники по рослинництву.

Як наслідок, доходи від тваринництва (без урахування доходів від реалізації м'яса птиці) займають менше чверті у загальній сумі доходів

сільгоспідприємств. Структуру доходів сільгоспідприємств від діяльності у сфері тваринництва наведено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4.

Структура доходів сільськогосподарських підприємств від тваринництва, %

Показники	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%	Млн. грн	%
Продукція сільського господарства, всього	93680		118892		116239		158560	
Продукція тваринництва, всього	22654	100,0	25325	100,0	27877	100,0	31792,7	100,0
у % до продукції сільського господарства	24,2		21,3		24,0		20,1	
М'ясо**								
великої рогатої худоби	2042	9,0	2063	8,1	1990	7,1	2394	7,5
свиней	5079	22,4	5649	22,3	6357	22,8	7995	25,1
птиці	729	3,2	1200	4,7	1133	4,1	1021	3,2
Молоко	6142	27,1	6009	23,7	7878	28,3	8918	28,1
Яйця	5590	24,7	6938	27,4	7309	26,2	8615	27,1

** Без урахування передачі м'яса на переробку на власних виробничих потужностях.

Як видно з даних табл. 1.4, доходи від виробництва продукції тваринництва не є основними для переважної більшості сільгоспідприємств і при цьому знижуються у динаміці (з 24,2 % у 2011 р. до 20,1 % у 2014 р.). Найвищу частку у доходах від тваринництва займають доходи від реалізації свинини (25 %), молока (28 %) та яєць (27 %).

Натомість частка м'яса птиці у загальних доходах від тваринництва становить лише 3,2 %, що пояснюється неврахуванням у загальних доходах обсягів м'яса, яке проходить промислову переробку на власних виробничих потужностях сільгоспідприємств (формально лише 5,3 % від загального

обсягу виробленого м'яса птиці реалізується у непереробленому вигляді, все інше проходить промислову переробку на власних виробничих потужностях). Враховуючи те, що дані переробленого на власних потужностях м'яса птиці підприємств не потрапляють у загальну статистику як продукція сільського господарства, це певним чином спотворює ключові показники розвитку галузі (прибуток, рентабельність тощо).

Рентабельність діяльності у галузі тваринництва коливалась у діапазоні 7,8 - 14,0 %, причому у динаміці зростала (табл. 1.5). [54].

Таблиця 1.5.

Ефективність виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України

Види продукції	Прибуток, млн. грн					Рентабельність, %				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Тваринництво усього	1375	2603	3170	2827	3756	7,8	13,0	14,3	11,3	13,4
М'ясо:										
великої рогатої худоби	-962	-673	-864	-1518	-1338	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9
свиней	-323	-196	112	12	425	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6
птиці**	-49	-147	-93	-125	-186	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4
Молоко	774	958	137	945	887	17,8	18,5	2,3	13,6	11
Яйця	678	1564	2392	2358	3190	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8

** Без урахування фінансового результату по реалізації власно виробленої продукції, переробленої на власних переробних потужностях, яка не класифікується як с.-г. продукція.

Рентабельність виробництва молока (без урахування ПДВ-підтримки) коливається у діапазоні 11-18 % (крім 2012 року, в якому вдалося лише забезпечити беззбитковість виробництва). На відміну від рентабельності яєць,

рентабельність виробництва молока має тенденцію до зниження (близько 18 % у 2010-2011 рр., 11-13 % у 2013-2014 рр.).

Натомість рентабельність виробництва м'яса ВРХ була хронічно збитковою із коливаннями у діапазоні 25-43 %.

Галузь свинарства лише в останні три роки характеризується беззбитковістю виробництва, при цьому рентабельність у динаміці зростає.

Найвищою ефективністю серед інших видів продукції тваринництва вирізняється виробництво яєць. Рентабельність виробництва яєць останніми роками в середньому перевищує 50 %, при цьому в динаміці рентабельність зростає.

Низька рентабельність сільськогосподарської діяльності може пояснюватись як низькою купівельною спроможністю населення, так і порушенням паритетності міжгалузевих відносин. Останнє спостерігається у разі, коли суб'єкти господарювання суміжних із сільським господарством галузей, користуючись недосконалістю механізму регулювання міжгалузевих відносин, перерозподіляють частину доходів сільськогосподарської галузі на свою користь.

У разі одержання виробниками рентабельності вище «нормального» рівня, фінансова підтримка повинна бути мінімальною, і навпаки: у разі низького рівня рентабельності, нижчого «нормального рівня», державні трансферти галузі сільського господарства у вигляді бюджетного фінансування повинні зростати [24, 42, 45].

Головне завдання держави щодо стимулювання розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки - формування в галузі належних умов для отримання суб'єктами господарювання рентабельності вище «нормального» рівня. Це насамперед передбачає функціонування ефективної системи державного цінового регулювання та вжиття заходів щодо підвищення рівня сільської зайнятості [4, 24, 42, 45].

При цьому варто враховувати, що підвищення цін на продукти харчування для забезпечення «нормального» рівня рентабельності діяльності у

сільському господарстві є небажаним для держави - як з точки зору негативного впливу на загальний індекс інфляції, так і з огляду на можливе зменшення обсягів споживання продовольства населенням нижче рівня раціональних норм, формування нераціональної структури споживання, що може призвести до погіршення здоров'я населення.

Достатня рентабельність певної діяльності є ключовим мотивом її здійснення, оскільки впливає на окупність інвестованого капіталу. Прийнятний показник рентабельності є важливим індикатором доцільності інвестицій у певний вид діяльності та свідченням того, що цей вид діяльності може розвиватись і без фінансової підтримки з боку держави.

Таким чином, стан тваринництва показує, що у сформованих умовах господарювання сільські товаровиробники не можуть самостійно нарощувати обсяги виробництва продукції до розмірів, необхідних для задоволення потреби населення країни в цих продуктах харчування за рахунок внутрішнього виробництва. Необхідно дієве державне регулювання розвитку тваринництва.

Обсяги державної фінансової підтримки аграріїв в Україні щорічно зростають, однак однозначно оцінити роль дотацій у розвитку аграрної сфери дуже важко. Деякі аргументи промовляють на користь цієї форми підтримки виробників, з іншого боку - дотації і особливо непрозорі механізми сплати коштів держбюджету часто перетворюються в кошти підтримки неефективних господарств, оскільки нівелюють стимули до підвищення ефективності виробництва, зокрема зниження собівартості, підвищення продуктивності праці і якості продукції. [54]

Низька віддача від надання дотацій в Україні пояснюється також порушеннями у використанні бюджетних коштів, вітчизняні виробники мають нерівний доступ до бюджетних коштів. Великі аграрні підприємства мають щодо цього значні переваги, маючи можливість вчасно одержувати необхідну інформацію й доступ до структур, які займаються розподілом державних фінансових ресурсів.

Враховуючи це, галузь тваринництва є більш важливою для держави, зважаючи на її соціальну значущість та враховуючи наявний стан розвитку (переважання у валовій продукції тваринництва господарств населення, що застосовують застарілі технології та не гарантують належну безпечність продукції), що не викликає сумнівів у необхідності фінансової підтримки тваринництва з боку держави.

Висновки до розділу 1.

Скотарство - найбільша галузь тваринництва, що ґрунтується на розведенні великої рогатої худоби. В галузі зосереджено 65% умовного продуктивного поголів'я худоби. Головна її продукція - м'ясо і молоко. У залежності від цього визначають наступні напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний.

Цінність яловичини і телятини зумовлена вмістом у них високоякісних білків і незамінних амінокислот, тому вони - також необхідний продукт харчування людей. За науково обґрунтованими нормами людина має споживати в середньому щорічно близько 72 кг м'яса. Скотарство, порівняно з іншими галузями, ефективніше використовує корми, худобі згодують такі дешеві корми, як солома, стебла кукурудзи, гичка цукрових буряків, відходи їх переробки (жом, меляса) та значну кількість соковитих і зелених кормів. Скотарство являється основним джерелом постачання органічних добрив для рослинництва і певною мірою впливає на врожайність сільськогосподарських культур.

Свинарство - належить до найпродуктивніших і скоростиглих галузей тваринництва. Свині є багатоплідними тваринами. Одна свиноматка на рік дає два опороси, від яких отримують 18-20 поросят. За повноцінної годівлі молодняку впродовж 7-9 міс. досягається жива маса однієї голови 100- 110 кг. Щорічно вихід м'яса від приплоду свиноматки сягає 2 т, а від корови - близько 3,5 ц. Основна продукція свинарства- це м'ясо і сало, які є важливими продуктами для харчування населення.

Вівчарство - найбільш стародавня галузь, яка забезпечує народне господарство країни такими важливими продуктами, як вовна, овчина, смушки, баранина та молоко. Дуже цінним продуктом вівчарства є вовна. З неї виробляють тканини, сукна, ковдри, килими тощо. З овчини і смушки шиють кожухи, шуби, шапки, коміри. Баранина - високопоживне смачне м'ясо з низьким змістом холестерину, а з овчого молока виготовляють тверді сири високої якості й бринзу.

Птахівництво - це найскоростигліша й економічно вигідна галузь тваринництва, що забезпечує населення високопоживним дієтичним м'ясом та яйцями, що за поживністю переважають більшість продуктів харчування, а легку промисловість - цінною сировиною. Курячі яйця містять близько 12 % повноцінних білків і 12 % жирів від власної маси, вітаміни та мінеральні речовини, куди входять кальцій, фосфор, залізо і йод. Через це вони є висококалорійними і добре засвоюються організмом людини.

Основне завдання тваринництва - забезпечувати населення високоякісними, калорійними, дієтичними і вітамінізованими продуктами харчування, а промисловість - сировиною.

Критерієм економічної ефективності аграрного виробництва є збільшення обсягу чистої продукції за найменших затрат живої й уречевленої праці на її одиницю.

Ефективність - це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці, конкретна форма економії часу.

Щоб оцінити економічну ефективність виробництва продукції тваринництва слід використовувати систему показників. Основними вартісними показниками є:

- вартість валової продукції, сума валового доходу і прибутку в розрахунку на одного працівника, в галузі, одну затрачену людино-годину, 100 грн виробничих основних засобів;

- сума виробничих затрат у розрахунку на 1 грн вартості продукції;

- рівень рентабельності виробленої та реалізованої продукції загалом;

- норма прибутку.

Найважливішим показником ефективності виробництва продукції скотарства (молока та м'яса) є рентабельність. На неї безпосередньо або побічно впливає низка чинників. Основні з них - якість і собівартість продукції, канали реалізації, реалізаційна ціна.

Неабияке значення у підвищенні ефективності скотарства мають концентрація та спеціалізація виробництва. Вони сприяють застосуванню індустріальних методів виробництва і впровадженню прогресивних технологій. Широка індустріалізація тваринництва на основі машинної технології з високим рівнем комплексної механізації й автоматизації всіх виробничих процесів не лише сприяє збільшенню виробництва продукції та підвищенню економічної ефективності галузі, а й поліпшенню умов праці. Характер праці тваринників змінюється, вона набуває вузької спеціалізації та високої кваліфікації, що значно підвищує її продуктивність.

Розвиток галузі тваринництва відповідає державним пріоритетам, через продовольчу безпеку країни; поліпшення забезпеченості населення якісними продуктами харчування; підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості та доходів сільських жителів, зайнятих переважно у сільськогосподарському виробництві; стримування негативних процесів знелюднення сіл, сприяння закріпленню фермерів за сільськими територіями, а також забезпечення розвитку їх соціальної інфраструктури.

Державне регулювання стану розвитку тваринництва має для держави першочергове значення, оскільки галузь більшою мірою визначає рівень продовольчої безпеки, ніж рослинництво (адже передбачає забезпеченість населення ключовими продуктами харчування - молоком, м'ясом та яйцями). Також стан розвитку тваринницької галузі тісно пов'язаний із вирішення проблеми зайнятості на селі - тваринницька галузь є більш трудомісткою та формує значну кількість робочих місць, тоді як робота в галузі рослинництва є сезонною і переважно короткотерміною.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ ДОСЯГНУТОГО РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА В ГОСПОДАРСТВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Господарсько-економічна характеристика умов виробництва продукції тваринництва.

Тернопільська область займає західну частину Подільського плато, межує на півночі з Рівненською, на півдні з Чернівецькою, на південному-заході з Івано-Франківською, на заході зі Львівською, на сході з Хмельницькою областями України.

Клімат Тернопільської області є помірно-континентальний з м'якою зимою і теплим, вологим літом. Пересічна температура січня від -5,5 на Півночі до -4,5 на Півдні, липня відповідно +18 і +19. абсолютний мінімум -32, -36, абсолютний максимум +37, +39. Тернопільська область належить до вологої, помірно теплої агрокліматичної зони. Серед зональних типів ґрунтів переважають ясно-сірі і сірі лісові та темно-сірі опідзолені (50,5 %), чорноземи опідзолені та чорноземи типові мало гумусні (47,8 %).

Тернопільська область лежить в основному в межах Східно-Європейської лісостепової геоботанічної провінції. Природна рослинність займає близько 17 % території, з них 7 % припадає на луки, 1,2 % – на болота.

Географічне положення Тернопільської області є досить вигідним. Її розміщення в західній частині правобережного лісостепу — в зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням — сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва.

Земля — основний і незамінний ресурс сільськогосподарського виробництва, одна з найважливіших складових ресурсного потенціалу аграрних формувань, який, крім землі, включає трудові ресурси, основні та оборотні засоби. Наявний ресурсний потенціал, якісні його параметри та раціональне поєднання в процесі господарської діяльності є вихідною передумовою виробництва конкурентоспроможної продукції.

Наявна площа сільськогосподарських угідь Тернопільської області показана в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь у 2015 році, тис.га.

	Загальна земельна площа	Сільськогосподарські угіддя	У тому числі		
			рілля	сіножати	пасовища
Усього земель	1382,4	1046,2	856,4	26,6	144,1
%	100	100	100	100	100
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	997,5	967,3	831,0	13,6	107,6
Землі сільськогосподарських підприємств з них	528,1	521,0	503,5	2,3	13,7
%	38,20	49,80	58,79	8,65	9,51
державних	9,7	8,3	7,1	0,1	0,7
недержавних	518,4	512,7	496,4	2,2	13,0
Землі громадян	469,4	446,3	327,5	11,3	93,9
%	33,96	42,66	38,24	42,48	65,16
Землі користувачів інших категорій	384,9	78,9	25,4	13,0	36,5

Структура сільськогосподарських угідь Тернопільської області, тис. га

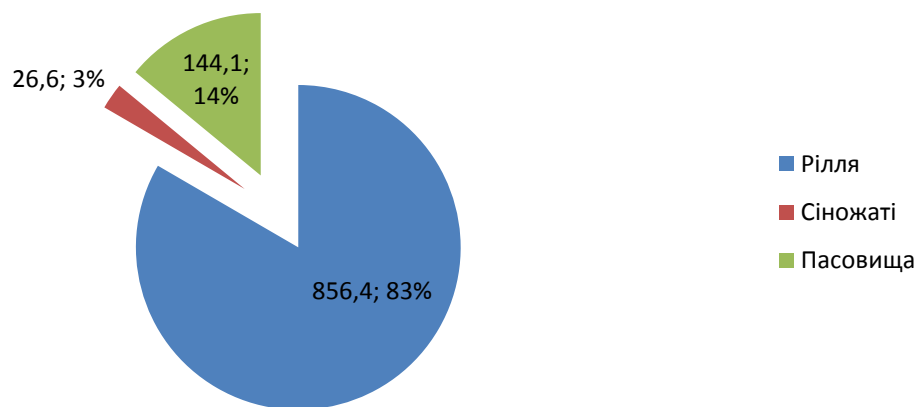

Рис. 2.1. Структура сільськогосподарських угідь Тернопільської області у 2015 році.

Рис. 2.2. Структура сільськогосподарських угідь аграрних підприємств Тернопільської області у 2015 році.

Загальна земельна площа сільськогосподарських угідь Тернопільської області у 2015 р. сягала 1046 тис. га, з яких 856,4 тис. га (83%) – рілля; 144,1 тис. га (14%) - пасовища і 26,6 тис.га (3%) – сіножаті. Причому сільськогосподарські угіддя аграрних підприємств займали 521 тис.га , або 49,8 % від загальної кількості с/г угідь в області. У структурі с/г угідь аграрних підприємств 503,5 тис.га (97 %) займає рілля; 13,7 тис.га (3%) – пасовища і 2,3 тис.га (0,4 %) – сіножаті. Динаміка площі сільськогосподарських угідь аграрних підприємств показана на рис. 2.3.

Станом на 2015 р. аграрні підприємства в своєму користуванні мали 528,1 тис. га, що на 18,7 тис. га менше порівняно із базовим роком (рис.1). Хоча якщо порівнювати із попередніми роками: 2011-2013 рр., то бачимо що відбувається збільшення площі орендованих земель в Тернопільській області. Зауважимо, що земельна площа є базовим ресурсом, а саме він визначає формування інших ресурсів.

Аграрне виробництво в досліджуваному регіоні має багатогалузевий характер. Рослинництво представлено виробництвом зернових культур, ріпаку,

кормовиробництвом, картоплярством та буряківництвом і в менших обсягах — овочівництвом. Тваринництво представлене в основному скотарством та свинарством і значно в меншому обсязі птахівництвом. Відповідно до природно-кліматичних умов регіону та собівартості виробництва продукції основною галуззю сільського господарства залишається рослинництво.

Рис. 2.3. Площа сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах Тернопільської області

Матеріально-технічна база відіграє важливу роль в здійсненні виробничого процесу як в рослинництві так і в тваринництві. За показниками табл. 2.2. можна зробити висновок, що забезпеченість господарств Тернопільської області основними видами техніки є недостатньою.

Таблиця 2.2.

Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах

Показники	Роки					
	1990	2000	2011	2012	2013	2014
Трактори	15479	11233	3101	3054	3108	2927
Зернозбиральні комбайни	4063	2791	757	743	685	687
Кукурудзозбиральні комбайни	367	196	20	19	20	16
Бурякозбиральні комбайни та машини	1105	702	152	142	119	109
Картоплезбиральні комбайни та картоплекопачі	388	111	60	58	64	52
Наявність установок та агрегатів для доїння корів	1996	991	171	165	145	131
Наявність енергетичних потужностей, тис. кВт	3535	2488	795	813	808	815

Це стосується всієї системи машин і механізмів: тракторів, комбайнів всіх видів, доїльних установок на молочно-товарних фермах. Крім того загальна сумарність енергетичних потужностей аграрних підприємств порівняно із 2000 р., а особливо із 1990 р. знизилась відповідно в 3 і 4,3 рази.

Важливою умовою розвитку тваринництва в аграрних підприємствах Тернопільської області є міцна кормова база. Для цього в господарствах має бути впроваджена науково-обґрунтована система землеробства, котра одним із основних елементів передбачає наявність кормо виробництва та структури посівних площ відповідно до виробничого напрямку підприємства та пропорційного розвитку галузі тваринництва .

Таблиця 2.3.

Посівні площі основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Тернопільської області, тис.га

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Уся посівна площа	878,2	793,9	695,1	760,3	797,5	798,3	803	793,4
	100	100	100	100	100	100	100	100
Зернові культури	383,1	406,7	451,1	465,9	505	493,9	483,5	446,9
	43,6	51,2	64,9	61,3	63,3	61,9	60,2	56,3
Технічні культури	102,8	95,9	79,9	158,1	147,3	164,8	182,1	213,8
	11,7	12,1	11,5	20,8	18,5	20,6	22,7	26,9
Картопля і овоче- баштанні культури	75,2	85,8	67,6	67,1	77	74,6	74,9	69,5
	8,6	10,8	9,7	8,8	9,7	9,3	9,3	8,8
Кормові культури	317,1	205,5	96,5	69,2	68,2	65	62,5	63,2
	36,1	25,9	13,9	9,1	8,6	8,1	7,8	8,0
у тому числі кормові коренеплоди (включаючи цукрові буряки на годівлю худоби)	20,5	17,0	15,7	13,6	13,3	11,2	12,5	12,5
кукурудза на силос і зелений корм	88,6	47,9	14,0	8,6	6,9	6,4	4,7	5,4
однорічні трави (включаючи посіви озимих на зелений корм)	104,1	64,7	31,6	20,3	19,0	17,5	16,8	16,3
багаторічні трави (укісна площа посіву минулих років та безпокриті трави посіву поточного року)	103,1	75,2	35,1	26,7	28,9	29,9	28,5	28,9

На сьогодні питома вага кормових культур в загальній посівній площі Тернопільської області становить лише 8,0 %, що менше проти рівня 2000 р. на 17,9 %. У 1995 р. дана частка становила 36,1 % (табл.2.3.). Таке зменшення посівних площ кормових культур зумовлене збільшенням посівних площ зернових культур на 12,7%, а також технічних культур на 15,2 %. Що стосується сільськогосподарських підприємств області, то площа кормових культур тут зменшилась з 29,6 % у 2000р до 2,3 % у 2015 р., натомість площа під технічними культурами збільшилась з 13,3 до 38,4 % (рис.2.4.)

Сільськогосподарським підприємствам у теперішніх умовах набагато вигідніше вирощувати зернові і технічні культури, ніж займатись тваринництвом.

До речі, у фермерських господарствах Європейського Союзу кормові культури повинні займати не менше 30-50 % всієї посівної площі.

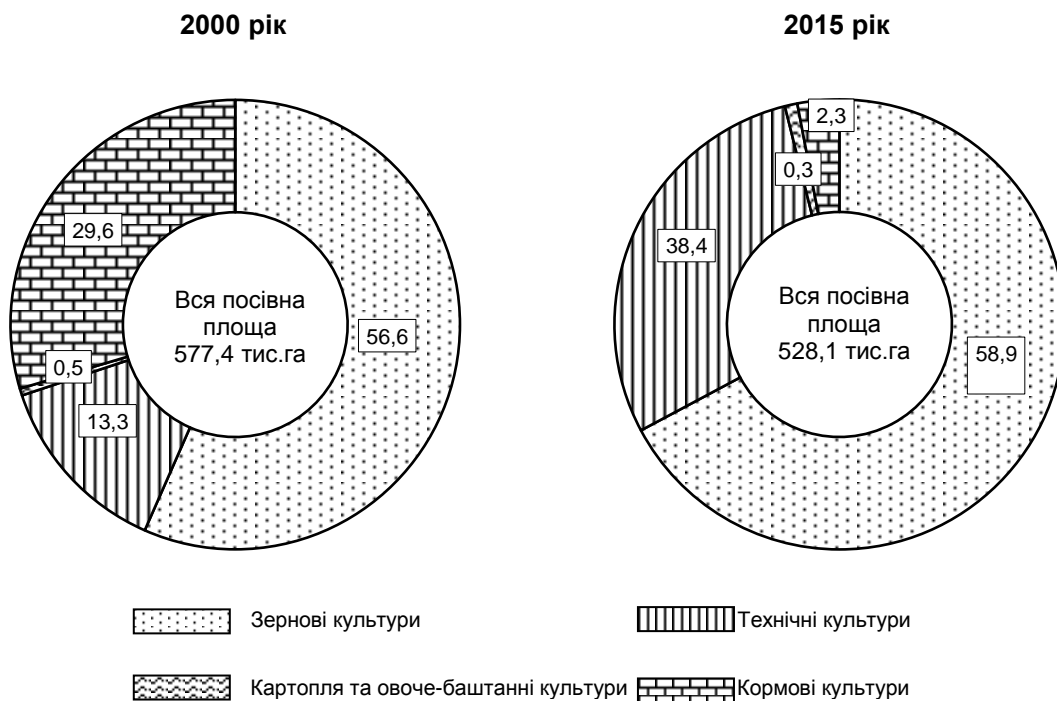

Рис. 2.4. Зміна структури посівних площ основних видів сільськогосподарських культур в аграрних підприємствах Тернопільської області.

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачається суттєве скорочення площ під кормовими культурами.

Планується повніше задіяти потенційні можливості природних кормових угідь та сприяти розвитку культурних пасовищ [44, 49].

Щодо площ природних кормових угідь, то вони становлять в Україні 18,9% сільськогосподарських угідь. Проте у різних категоріях господарств їх площа значно коливається. У сільськогосподарських підприємствах, включаючи фермерські, на пасовища і сіножаті припадає 5,6% угідь, а в господарствах населення - 21,6%.

Урожайність природних кормових угідь надто низька, не перевищує 9 ц кормових одиниць з 1 га. П'ята частина природних кормових угідь залишаються взагалі необстеженими. Тому необхідним заходом є інвентаризація та паспортизація природних сіножатей, а в подальшому їх поліпшення та раціональне використання.

У країнах ЄС, за максимального використання пасовищ в літній період, одержують 65-70% всієї молочної продуктивності корів. У цих країнах, зокрема Великобританії, держава бере на себе третину фінансових витрат при придбанні сільськогосподарської техніки, будівництві силосних і сінажних споруд. Залуження пасовищ повністю проводять з державного бюджету. В Україні забезпеченість технікою становить 30-35%, рівень заамортизованості - 90-95%, тому придбання кормозаготівельної техніки є зараз вкрай потрібним.

Продуктивність всієї кормової площі (лучної і польової) в Україні невисока і встановить 40-42 ц/га, але для рентабельного кормовиробництва потрібно не менше 50-55 к. од. з гектара. Це цілком можливо за сучасних умов і деякі господарства нашої країни досягають високих результатів (100-120 ц/га). Але, на жаль, це поки що поодинокі випадки. Така продуктивність кормової площі дозволяє утримувати 35-50 дійних корів, 80-100 умовних голів тварин на 100 га ріллі. Така щільність поголів'я дає змогу на 100 га сільськогосподарських угідь одержати 400-600 ц м'яса, 1800-2500 ц молока. У багатьох господарствах України, Росії, Білорусі це дозволяє збільшити норми внесення органіки до 18—20 т/га [42, 44, 49].

У збільшенні обсягів виробництва різних видів повноцінних кормів вирішальну роль повинне відіграти польове кормовиробництво, одним з ресурсів інтенсифікації якого є оптимізація посівних площ кормових культур.

Як галузь аграрного виробництва, кормовиробництво має забезпечувати тваринництво достатньою кількістю якісних, збалансованих за вмістом поживних речовин, кормів. Основним напрямом розвитку цієї галузі є інтенсифікація, що передбачає вирощування кормових культур і заготівлю кормів за мінімальних витрат енергетичних і трудових ресурсів, максимального виходу кормової продукції з одиниці площі та на одну гривню виробничих затрат.

Однією із особливостей кормовиробництва і є його належність до трьох сфер агропромислового комплексу і ресурсної (корми виступають засобами виробництва (предметами праці) продукції тваринництва; безпосереднього виробництва (вирощування, заготівля і зберігання кормів); галузей переробки сільськогосподарської продукції (виробництво комбікормів). До складу кормовиробництва входять: польове виробництво кормів, луківництво і комбікормова промисловість. Специфіка кормовиробництва з погляду ефективності проявляється в тому, що воно є галуззю рослинництва, безпосередньо визначає ефективність галузі тваринництва, охоплює польове, лукопасовищне виробництво кормів, природні кормові угіддя та комбікормову промисловість, а тому включає функції, властиві кожній із цих галузей.

Основна умова розвитку та підвищення ефективності тваринництва - створення міцної кормової бази, адже рівень продуктивності тварин на 50-80% визначається їх годівлею. На жаль, виробництво кормів як за кількістю, так і за якістю не відповідає потребам тваринництва майже в усіх аграрних підприємствах. Наслідком є низька ефективність використання кормів, їх перевитрати, висока собівартість та кормомісткість одиниці продукції.

Зростання попиту населення на продукти тваринного походження, зокрема на молоко та м'ясо великої рогатої худоби, ставить підвищені вимоги до кормовиробництва, формування джерел раціонального використання кормів.

Провідною галуззю тваринництва є скотарство на розвиток та розміщення якого впливають польове кормовиробництво, наявність природних кормових угідь, розвиток комбікормової промисловості. Для подальшого підвищення ефективності сільського господарства необхідно постійно підтримувати пропорційність у розвитку рослинництва і тваринництва, зв'язуючою ланкою між якими є кормова база.

Годівля м'ясної худоби має ґрунтуватись на кормах власного виробництва при максимальному використанні дешевих грубих і соковитих кормів у зимово-стійловий та пасовищних кормів у літній періоді за оптимального вмісту в раціонах високобілкових зернових та інших кормів.

Наукове забезпечення розвитку м'ясного скотарства має здійснюватися провідними науковими установами НААН України, які основним завданням яких є розробка та освоєння новітніх технологій виробництва і переробки продукції м'ясного скотарства, виведення нових високопродуктивних м'ясних порід та реалізація наявного генетичного потенціалу на основі впровадження досконалої системи годівлі.

2.2. Аналіз досягнутого рівня виробництва продукції тваринництва в Тернопільській області.

Галузь тваринництва становить значну частку сфери матеріального виробництва АПК та відіграє одну з основних ролей розвитку національного господарства країни. Основним завданням галузі тваринництва є забезпечення виробництва продукції в обсягах, що забезпечують національну безпеку держави та задовольняють потреби населення країни у споживанні продуктів харчування тваринного походження на рівні встановлених раціональних норм харчування.

Загальновідомо, що обсяг виробництва продукції тваринництва залежить від поголів'я тварин, продуктивності тварин, забезпеченості підприємств кормами і тваринницькими приміщеннями, раціонів годівлі, що в свою чергу залежить від площ посіву культур, породності тварин, умов їх

утримання. Поголів'я і продуктивність тварин здійснюють безпосередній вплив на обсяг виробництва продукції тваринництва і знаходяться з ним у функціональній залежності. Всі інші фактори опосередковано впливають на обсяги виробництва продукції.

Ситуація в галузі тваринництва залишається складною, а з виробництва окремих її видів продукції - критичною. Фактичний стан галузі не відповідає її потенційним можливостям. Стан розвитку галузі тваринництва характеризується скороченням поголів'я тварин, зниженням рівня його продуктивності, і як наслідок, зменшенням виробництва продукції. Так, протягом 1995-2015 років (табл. 2.4) поголів'я великої рогатої худоби в господарствах Тернопільської області скоротилось з 665 тис. гол. до 154 тис. гол., або в 4,3 рази, в тому числі корів – у 3 рази. Що стосується сільськогосподарських підприємств, то тут поголів'я ВРХ скоротилось з 409,3 тис. гол. у 1995 р. до 132, 4 тис. гол. у 2000р., або у 3 рази (в т.ч. корів у 3,3 рази).

Дана ситуація пов'язана з тим, що в ринкових умовах сільськогосподарським товаровиробникам не вигідно займатися такою фінансово- та матеріаломісткою галуззю. Зміна економічних відносин між виробниками аграрної сфери та переробними підприємствами, недосконала система ціноутворення й збуту продукції тваринництва, невідповідні механізми постачання кормів і забезпечення ними та іншими необхідними ресурсами, відсутність цілеспрямованої державної підтримки призвели до того, що собівартість продукції цієї сфери значно перевищувала її реалізаційну ціну. Внаслідок чого сільськогосподарські підприємства змушені були вдатися до значного скорочення чисельності поголів'я.

За період 2010-2015 рр. в сільськогосподарських підприємствах поголів'я ВРХ збільшилось до 28 тис. гол., або на 5,3 %, в т.ч. корів – з 9 тис. гол. до 10,5 тис. гол. Така тенденція носить локальний характер в області: чисельність поголів'я збільшують, як правило, великі агропромислові компанії.

Таблиця 2.4.

**Кількість сільськогосподарських тварин
за категоріями господарств Тернопільської області, тис. гол.**

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Усі категорії господарств								
Велика рогата худоба	666,4	387,5	261,3	182,4	196,5	185,8	163,3	154,4
у тому числі корови	283,6	193,5	151,9	111,9	112,4	107,0	99,8	95,1
Свині	408,3	276,7	285,8	369,7	372,1	406,9	426,5	439,5
Вівці та кози	38,9	16,0	13,6	11,2	12,4	12,9	12,8	12,6
у тому числі вівці	25,8	2,3	1,6	1,5	1,8	1,9	1,7	1,7
Птиця	4591,0	4143,2	4729,8	4336,7	4612,8	5066,5	5018,7	5139,0
Сільськогосподарські підприємства								
Велика рогата худоба	409,3	132,4	41,0	26,6	30,6	30,1	28,4	28,0
у тому числі корови	125,7	37,9	12,6	9,0	9,5	9,9	10,1	10,5
Свині	170,8	38,5	53,3	109,3	116,8	151,5	181,7	207,2
Вівці та кози	21,2	0,4	0,5	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5
у тому числі вівці	21,2	0,4	0,5	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5
Птиця	820,7	108,6	712,2	760,5	1042,7	1433,7	1455,5	1615,0
у тому числі фермерські господарства								
Велика рогата худоба	0,8	0,3	0,5	0,2	0,5	0,6	0,6	0,7
у тому числі корови	0,5	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3
Свині	0,9	0,3	3,0	6,8	7,4	9,2	10,2	11,6
Птиця	10,5	2,7	2,4	15,0	54,3	71,2	177,9	158,8
Г господарства населення								
Велика рогата худоба	257,1	255,1	220,3	155,8	165,9	155,7	134,9	126,4
у тому числі корови	157,9	155,6	139,3	102,9	102,9	97,1	89,7	84,6
Свині	237,5	238,2	232,5	260,4	255,3	255,4	244,8	232,3
Вівці та кози	17,7	15,6	13,1	10,8	11,9	12,3	12,3	12,1
у тому числі вівці	4,6	1,9	1,1	1,1	1,3	1,3	1,2	1,2
Птиця	3770,3	4034,6	4017,6	3576,2	3570,1	3632,8	3563,2	3524,0

Відсутність в аграрних підприємствах власних коштів навіть для простого відтворення виробництва спричинює руйнування і втрати основних виробничих фондів. Зокрема, простоюють роками обладнання для механізації трудомістких процесів на фермах, кормозбиральна техніка, непридатними стають до використання культурні і природні пасовища.

Таблиця 2.5

**Структура поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах
Тернопільської області, %**

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Велика рогата худоба	61,4	34,2	15,7	14,6	15,6	16,2	17,4	18,1
у тому числі корови	44,3	19,6	8,3	8,0	8,5	9,3	10,1	11,0
Свині	41,8	13,9	18,6	29,6	31,4	37,2	42,6	47,1
Вівці та кози	54,5	2,5	3,7	3,6	4,0	4,7	3,9	4,0
у тому числі вівці	82,2	17,4	31,3	26,7	27,8	31,6	29,4	29,4
Птиця	17,9	2,6	15,1	17,5	22,6	28,3	29,0	31,4

Якщо проаналізувати структуру поголів'я худоби в аграрних підприємствах, то можна виявити значну деформацію у даному співвідношенні (табл.2.5.). Зокрема, частка ВРХ станом на 2015 р. становила 18,1 % в той час як у 1995 р. 61,4 %, а у 2000р. – 34,2 %; корів відповідно у 2015 р. – 11 %, а у 1995 р. - 44,3 %, у 2000р. – 19,6 %. Аналогічна ситуація до 2010 р. постерігається і у свинарстві. Частка поголів'я свиней у 1995 р. становила 41,8 %, а у 2010 р. – 29,6 %. У вівчарстві частка поголів'я зменшилась з 54, 5 % у 1995 р. до 4% у 2015р. Лише частка м'ясного птахівництва, як найменш трудомісткої галузі тваринництва, збільшилась із 17,9 % до 31,4 %.

У галузі свинарства спостерігаються менш значні кризові явища. Так, поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах зменшувалося лише до 2000 р. – з 179,8 тис.гол. у 1995 р. до 38,5 тис.гол., або у 4,7 рази. Починаючи

з 2005 р. поголів'я свиней зросло до 53,3 тис. гол, вже у 2010 р. становило 109,3 тис. гол і збільшилось до 207,2 тис. гол. у 2015р.

Позитивні зміни в динаміці спостерігались в галузі птахівництва: за 1995-2015 рр. кількість птиці збільшилась з 820,7 тис. гол. до 1615 тис. гол., або майже у 2 рази. Птахівництво - одна з найбільш механізованих й автоматизованих галузей сільського господарства. Воно має ряд переваг порівняно з іншими галузями тваринництва, а саме: скороспілість, нижчу у 2-5 разів порівняно з м'ясом великої рогатої худоби енергоємність, швидше обертання грошових коштів від реалізації тощо.

Зважаючи на ситуацію, що склалась у сільському господарстві в цілому, та в тваринництві зокрема, НААН України спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки» розроблено проект стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Стратегією передбачається доведення споживання продукції тваринництва на одну особу до науково обґрунтованого рівня: м'яса - до 76,7 кг у 2015 р. і 91,1 кг у 2020 р. (при нормі споживання - 85 кг); молока - до 281 кг і 380 кг відповідно (при нормі 390); яєць - до 300 шт. [19, 36, 38].

Зростання поголів'я свиней та птиці призвело до збільшення обсягів виробництва продукції свинарства та птахівництва. Динаміку і структуру виробництва м'яса в усіх категоріях господарств Тернопільської області наведено у таблиці 2.6 і таблиці 2.7. Частка виробництва основних видів продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області показана у таблиці 2.8.

У 2015 р. усіма господарствами Тернопільської області було вирощено 55,1 тис.т м'яса худоби і птиці всіх видів, що на 19,3 тис.т менше від рівня 1995 р., або на 35 %. Виробництво яловичини і телятини зменшилось з 51,7 тис. т у 1995 р. до 12,9 тис. т у 2015 р., або у 4 рази. За аналізований період виробництво свинини збільшилось з 16,9 тис. т до 32,3 тис. т, або в 1,9 рази; виробництво м'яса птиці з 4,7 тис.т до 8,8 тис.т, або у 1,9 рази.

Таблиця 2.6.

**Структура виробництва м'яса за видами в усіх категоріях господарств
Тернопільської області, тис.т.**

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	20121	2013	2014	2015
Усього	74,4	48,2	39,9	37,1	40,5	47,6	53,9	55,1
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Яловичина і телятина	51,7	31,1	26,0	12,4	11,8	14,4	13,6	12,9
%	69,5	64,5	65,2	33,4	29,1	30,3	25,2	23,4
Свинина	16,9	12,0	7,2	17,7	19,9	23,6	28,4	32,3
%	22,7	24,9	18,0	47,7	49,1	49,6	52,7	58,6
Баранина і козлятина	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
%	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
М'ясо птиці	4,7	4,4	5,2	5,7	7,7	8,3	10,5	8,8
%	6,3	9,1	13,0	15,4	19,0	17,4	19,5	16,0
М'ясо кролів	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
%	0,7	0,8	1,5	1,3	1,2	1,1	0,9	0,9
Конина	0,2	0,2	0,8	0,7	0,5	0,7	0,8	0,5
%	0,3	0,4	2,0	1,9	1,2	1,5	1,5	0,9

Змінилась і структура виробництва м'яса в Тернопільській області. Якщо у 1995 р. у структурі виробництва м'яса переважала яловичина і телятина (69,5%), свинина (16,9%) і м'ясо птиці (6,3%), то основну частину у структурі виробництва м'яса в 2015 р. займає виробництво свинини (58,6%), а яловичина і телятина лише – 12,9%, м'ясо птиці – 8,8 %.

Складною залишається ситуація у молочному скотарстві. Так, виробництво молока в усіх категоріях господарств скоротилось з 654,6 тис.т до 460,7 тис.т, або на 29,6 %. Виробництво яєць в області збільшилось з 270,8 млн.шт у 1995 р. до 489,9 млн.шт у 2015 р., або на 80,9 %.

Аналізуючи динаміку і структуру виробництва продукції галузі тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, зазначимо, що тут виробництво м'яса скоротилось з 41,6 тис.т до 23,6 тис. т , або на 76 %. Суттєво скоротилось виробництво яловичини і телятини з 36,6 тис. т до 2,2 тис. т , або у 16,7 рази , а також молока – з 276,7 тис.т до 58,8 тис.т , або у 4,7 рази, що зумовлено скороченням поголів'я корів.

Таблиця 2.7.

Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств Тернопільської області.

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Усі категорії господарств								
М'ясо (в забійній масі), тис.т	74,4	48,2	39,9	37,1	40,5	47,6	53,9	55,1
у тому числі								
яловичина і телятина тис.т	51,7	31,1	26,0	12,4	11,8	14,4	13,6	12,9
Свинина тис.т	16,9	12,0	7,2	17,7	19,9	23,6	28,4	32,3
м'ясо птиці тис.т	4,7	4,4	5,2	5,7	7,7	8,3	10,5	8,8
Молоко, тис.т	654,6	505,6	485,2	416,7	459,6	485,9	480,6	460,7
Яйця, млн.шт.	270,8	234,5	290,1	369,8	414,3	427,7	432,8	489,9
Вовна, т	89	6	6	2	1	1	1	2
Сільськогосподарські підприємства								
М'ясо (в забійній масі), тис.т	41,6	11,9	4,4	7,9	11,3	16,7	22,6	23,6
у тому числі								
яловичина і телятина, тис.т	36,6	10,7	3,0	2,0	1,9	2,7	2,3	2,2
свинина	4,0	0,9	1,0	5,3	7,3	10,9	15,0	17,6
м'ясо птиці, тис.т	0,5	0,1	0,3	0,6	2,1	3,1	5,3	3,8
Молоко, тис.т	276,7	72,9	35,5	34,5	44,2	48,5	52,8	58,8
Яйця, млн. шт	65,5	21,1	73,2	118,4	167,1	179,3	179,6	238,4
Вовна, т	65	-	1	-	-	-	-	-
Господарства населення								
М'ясо (в забійній масі), тис.т, у т.ч.	32,8	36,3	35,5	29,2	29,2	30,9	31,3	31,5
яловичина і телятина, тис.т	15,1	20,4	23,0	10,4	9,9	11,7	11,3	10,7
Свинина, тис.т	12,9	11,1	6,2	12,4	12,6	12,7	13,4	14,7
м'ясо птиці, тис.т	4,2	4,3	4,9	5,1	5,6	5,2	5,2	5,0
Молоко, тис.т	377,9	432,7	449,7	382,2	415,4	437,4	427,8	401,9
Яйця, млн. шт	205,3	213,4	216,9	251,4	247,2	248,4	253,2	251,5
Вовна, т	24	6	5	2	1	1	1	2

Таблиця 2.8.

Частка виробництва основних видів продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, %

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
М'ясо (в забійній масі),	55,9	24,7	11,0	21,3	27,9	35,1	41,9	42,8
у тому числі								
яловичина і телятина	70,8	34,4	11,5	16,1	16,1	18,8	16,9	17,1
свинина	23,7	7,5	13,9	29,9	36,7	46,2	52,8	54,5
м'ясо птиці	10,6	2,3	5,8	10,5	27,3	37,3	50,5	43,2
Молоко	42,3	14,4	7,3	8,3	9,6	10,0	11,0	12,8
Яйця	24,2	9,0	25,2	32,0	40,3	41,9	41,5	48,7
Вовна	73,0	-	16,7	-	-	-	-	-

Таким чином досить складною залишається ситуація у м'ясному і молочному скотарстві в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області. Одним із дієвих засобів підтримки галузі стала державна бюджетна дотація за утримання та збереження молодняку великої рогатої худоби, метою якої є сприяння нарощенню поголів'я дійного стада [42, 43, 48].

Позитивним є нарощування виробництва свинини, м'яса птиці і яєць . Зокрема: свинини – з 4 тис. т у 1995 р. до 17,6 тис.т у 2015 р., або у 4,4 рази ; м'яса птиці – з 0,5 тис.т до 3,8 тис.т, або у 7,6 разів; яєць – з 65,5 млн.шт до 238,4 млн.шт, або у 3,6 разів. Збільшення виробництва продукції птахівництва пов'язане з більш швидкою окупністю витрат через вищий коефіцієнт оборотності оборотних засобів порівняно з іншими галузями тваринництва.

Слід зазначити, що частка сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва продукції тваринництва у 2015 р. становила : 17,1 % - з виробництва м'яса, проти 70,8 % у 1995 р; 54,5 % - з виробництва свинини, проти 23,7 % у 1995 р; 43,2 % - з виробництва м'яса птиці, проти 10,6 % у 1995 р.; 12,8 % - з виробництва молока , проти 42,3 %; 48,7 % - з виробництва яєць – проти 24,2 5 у 1995р.

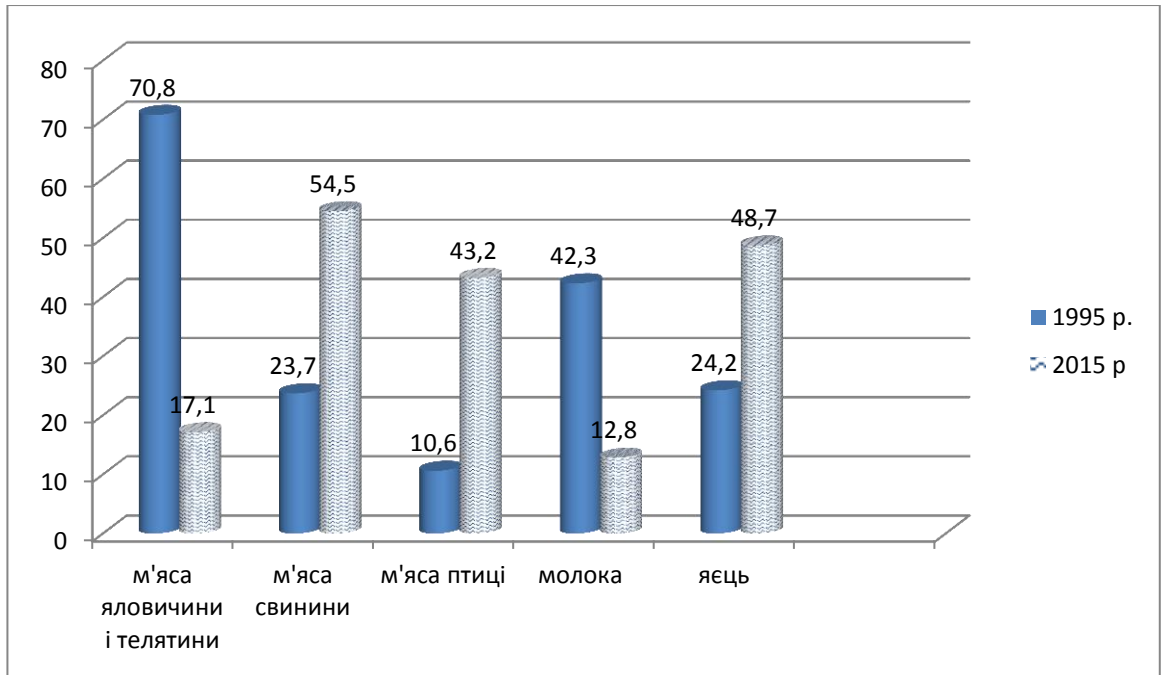

Рис. 2.5. Частка виробництва основних видів продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, %

Аналіз загального стану галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області доводить, що досягнуто перші кроки у відродженні тваринницьких галузей, спостерігається тенденція до збільшення виробництва свинини, м'яса птиці і яєць. Проблеми, що виникли в галузі м'ясного і молочного скотарства можна подолати тільки на основі інтенсифікації, підвищення рівня і повноцінності годівлі; впровадження промислових технологій і прогресивних форм організації та оплати праці; підвищення загальної культури ведення скотарства; відродження великих спеціалізованих молочних господарств при підтримці і сприянні держави.

Збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва зумовлено не лише нарощуванням чисельності худоби та птиці, а й покращенням її продуктивності (табл. 2.9.).

Таблиця 2.9.

Продуктивність сільськогосподарських тварин у всіх категоріях господарств Тернопільської області.

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Середній річний удій молока від однієї корови, кг								
Усі категорії господарств	2311,0	2508	3107	3563	4073	4287	4449	4561
Темп приросту, %		8,5	23,9	14,7	14,3	5,3	3,8	2,5
Сільськогосподарські підприємства	2160,0	1493	3237	4279	4815	5250	5469	5844
Темп приросту, %		-30,9	116,8	32,2	12,5	9,0	4,2	6,9
Господарства населення	2432	2827	3097	3511	4008	4200	4349	4419
Темп приросту, %		16,2	9,6	13,4	14,2	4,8	3,5	1,6
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг								
Усі категорії господарств	1,7	2,2	4,0	1,4	0,7	0,8	0,8	1,3
Сільськогосподарські підприємства	1,3	0,2	2,5	-	-	-	-	-
Господарства населення	4,7	2,7	4,5	1,8	0,9	0,8	0,8	1,3
Середня річна несучість курей-несучок, шт								
Сільськогосподарські підприємства	164	202	261	236	252	241	269	254
Темп приросту, %		23,2	29,2	-9,6	6,8	-4,4	11,6	-5,6

Середньорічний надій молока від однієї корови, на початок 2015 р. у всіх категорій господарств Тернопільської області зріс на 2250 кг проти 1995 р. і на 1454 кг проти 2005 р. та становив 4561 кг. Агроформування отримали від корови по 5844 кг молока у 2015 р., що на 3684 кг більше, ніж у 1995 р.(або у 2,7 рази) і на 2607 кг порівняно з 2005 р.(або в 1,8 рази). У господарствах населення також збільшився середньорічний надій з 2432 кг у 1995 р. до 4419 кг у 2-015 р., або на 81 %. Від однієї курки-несучки підприємства у 2015 р. одержали по 254 шт. яєць, що на 54 % більше проти 1995р. на 2,7 % менше , ніж у 2005 р.

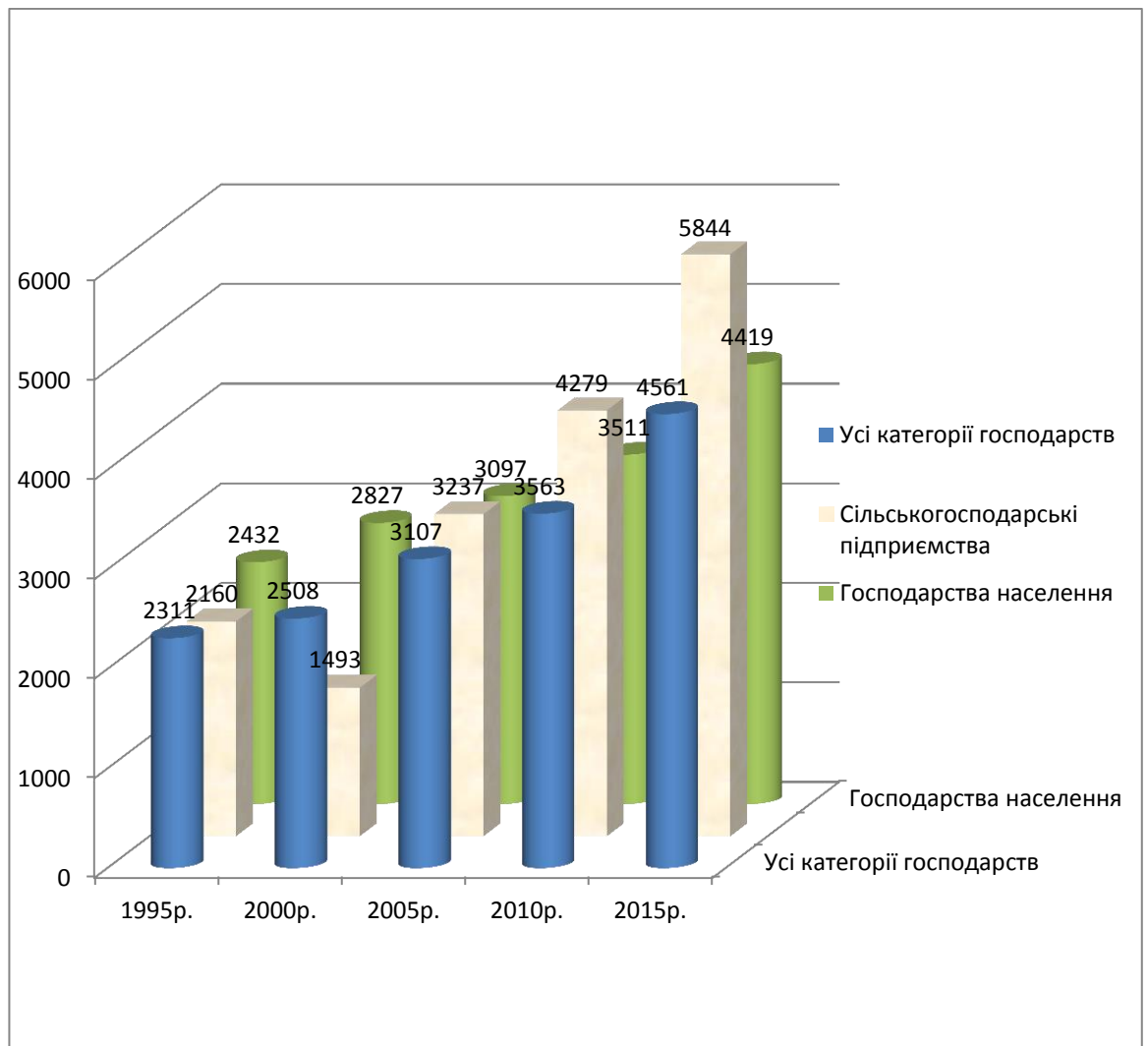

Рис. 2.6. Динаміка середньорічних надоїв молока від однієї корови, кг у всіх категоріях господарств Тернопільської області.

Молочне скотарство опинилося у складній економічній ситуації, а саме: поголів'я корів скорочується, хоча продуктивність їх зростає. Таке явище зумовлене економічною ситуацією в молочному скотарстві, які можна об'єднати у дві групи виробників. Перша - це ті господарства, які не змогли адаптуватися до умов ринкової економіки, наслідком чого є скорочення поголів'я корів. Друга група - це господарства, які збільшують виробництво молока і не тільки за рахунок збереження або нарощування поголів'я корів, але

передусім, за рахунок удосконалення технології, поліпшення раціону годівлі, активної племінної роботи, використання продуктивніших корів, налагодження системи маркетингової діяльності [4, с. 113-121; 36, с.130-140]. Розвиток молочної галузі в сучасних ринкових умовах - це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів, збільшення робочих місць. Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво та реалізацію конкурентоздатної молочної продукції.

Динаміка середньодобових приростів тварин у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області показана у табл. 2.10.

Таблиця 2.10.

Динаміка середньодобових приростів тварин у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2014 р. до 2000 р.
	2000	2005	2012	2013	2014	
Середньодобовий приріст ВРХ, г	261	435	543	571	559	298
Темп приросту, гр.		66,67	24,83	5,16	-2,10	-
Середньодобовий приріст свиней, г	121	237	429	485	528	407
Темп приросту, гр.		95,87	81,01	13,05	8,87	-

Загалом по області відбувається поступове збільшення продуктивності великої рогатої худоби з 261 г у 2000 р. до 559 г в 2014 р. Стабільно зростає продуктивність свиней на 407 г за аналізований період, при середньодобовому прирості по Україні 380 г, а від однієї свиноматки за один опорос можна одержати від 13-15 поросят. Середньорічний надій молока від однієї корови зріс на 3344 кг і становив у 2014 р. - 5469 кг.

Продовольче забезпечення населення базується на власному сільськогосподарському і переробному виробництві, які формують сировинну базу, ринок продовольства, резервні регіональні фонди. Вони забезпечують продовольством населення всіх соціально-демографічних груп і в усі періоди року.

Таблиця 2.11.

**Виробництво основних видів продукції тваринництва
на одну особу, кг**

Показники	Роки					2013 р. до 2011 р., ±
	1990	2000	2011	2012	2013	
Продукція тваринництва, грн.	3770	1747	1770	1918	2101	331
М'ясо (в забійній вазі)	105,1	41,8	35,4	37,5	44,3	8,9
Молоко	688,9	438,4	386,3	426,0	451,9	65,6
Яйця, шт.	306	203	350	384	398	48

Як показують дані таблиці 2. 11 в Тернопільській області ще не досягнуто тих стандартів виробництва продукції тваринництва (крім виробництва яєць), що забезпечували норми їх споживання згідно раціональних (медичних) норм. Незважаючи із зростанням обсягів виробництва на одну особу у 2013 р. порівняно із 2011 р. дані показники «не дотягують» до значень аналогічних показників 1990 р. Це свідчить про потребу нарощування виробничих потужностей тваринництва у сільськогосподарських підприємствах на промисловій основі, що разом з тим виробляти продукцію із значно меншою виробничою собівартістю.

Особливе місце в структурі м'ясних ресурсів належить м'ясу великої рогатої худоби, яке має великий попит як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. В Україні м'ясо яловичини переважно одержують за

рахунок використання на забій поголів'я надремонтного молодняка та вибракуваного поголів'я дорослої худоби молочних і молочно-м'ясних порід.

Тривалий час збільшувалось виробництво яловичини, зростала її роль у забезпеченні населення м'ясом і м'ясопродуктами. Яловичина в структурі м'ясних ресурсів посідала домінуючу роль протягом 1990-2005 рр. і становила 45,6 %, 51,7 і 33 %.

Згодом внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин відбулись негативні зміни в розвитку скотарства, зниження виробничого потенціалу галузі, скорочення виробництва м'яса великої рогатої худоби.

Вище перелічені процеси є характерними для всіх областей України в тому числі і для Тернопільської області.

Значним резервом збільшення виробництва продукції тваринництва, підвищення її конкурентоспроможності є якісні параметри. Це поліпшення породно-племянних характеристик тварин, забезпечення збалансованої годівлі тварин, зміцнення матеріально-технічної бази підприємства, поліпшення санітарно-гігієнічних умов утримання тварин і персоналу; впровадження прогресивних систем матеріального стимулювання, які б забезпечили підвищення ефективності виробництва продукції, а також покращення її якості.

2.3. Аналіз ефективності виробництва продукції тваринництва в господарствах Тернопільської області.

Необхідною умовою розвитку підприємств у динамічному конкурентному ринковому середовищі є забезпечення ефективності їх діяльності. На сучасному етапі з урахуванням дії кризових явищ характерним є зниження ефективності функціонування підприємств, високий рівень зносу обладнання, нестабільне забезпечення сировиною, дефіцит інвестиційних ресурсів, недостатня місткість внутрішнього ринку, а також інші причини фінансового та організаційно-економічного характеру. Особливої гостроти набувають проблемні питання для вітчизняних сільськогосподарських

підприємств з урахуванням економічного та соціального значення як для окремих регіонів, так і для держави в цілому .

Тваринництво - одна з найважливіших галузей сільськогосподарського виробництва, що забезпечує населення продуктами харчування тваринного походження, а багато галузей промисловості — сировиною, тобто має вирішальне значення для гарантування продовольчої безпеки держави. Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від ступеня спроможності суб'єктів господарювання ефективно і раціонально використовувати фактори виробництва . Сільськогосподарське виробництво має зростати, насамперед внаслідок підвищення продуктивності праці, раціонального використання виробничих ресурсів, зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин [52, с. 59].

Ефективність галузі тваринництва в значній мірі залежить від собівартості продукції. Собівартість є одними з важливих показників економічної ефективності виробництва продукції тваринництва, що формується під впливом багатьох організаційних та економічних умов виробництва. Зростання даного показника над рівнем закупівельних цін свідчить про неефективну організацію виробництва на підприємстві та потребує негайного прийняття господарських рішень щодо вирішення такої ситуації.

У збільшенні виробничої потужності тваринництва та зменшення собівартості продукції визначальну роль відіграють три основних фактори: прирости худоби, нові технології та концентрація виробництва.

Прирости худоби та птиці в переважній більшості підприємств недопустимо низькі. Досягнення більш високих приростів – основний резерв поліпшення ефективності тваринницьких галузей. У цьому плані потребують особливої уваги дотримання вимог технології, відповідність кормової бази поголів'ю, організація виробництва і праці. У господарствах Тернопільської області у 2013 р. середньодобовий приріст становив по худобі 571 г, свинях - 485, птиці - 32,3 г. В інших же галузях, як підтверджує практика зарубіжного тваринництва та її провідних вітчизняних виробників, вона може бути вищою навіть удвічі. У ближчому часі

економіка більшості підприємств не дозволяє сподіватися на істотне зниження трудомісткості з розрахунку на одну голову завдяки введенню сучасних технологій утримання, то ж увага має бути приділена насамперед приростам.

Другий за значимістю фактор – нові технології. Науково-технічний прогрес у світовому тваринництві мобілізує досягнення різних галузей знань, виробництва і вже створив різноманітні технології, які забезпечують ефективне використання ресурсів, а водночас привабливі умови роботи. На жаль, освоєння таких технологій вимагає значних інвестицій, тому поки що вони не матимуть у нас великого поширення.

Третім за масштабністю освоєння в наших умовах фактором може бути концентрація виробництва. Збільшення розміру ферми сприяє ефективнішому використанню засобів виробництва і трудового ресурсу. За малого поголів'я використання засобів механізації здебільшого стає не вигідним. На значній частині ферм, які збереглися і функціонують, тепер поголів'я менше за те, яке було раніше при достатньому наповненні приміщень. Залежність економічних показників від розміру поголів'я доведена по всіх тваринницьких галузях. Необхідно розвивати діючі ферми і, звичайно, відновити тваринницьку діяльність там, де можлива реконструкція занедбаних ферм.

Фактори й резерви продуктивності праці численні, різноманітні і завжди вагомі. Приведення їх у дію забезпечується в першу чергу мобілізацією людського фактора, насамперед через відповідну організацію та мотивацію праці. Кожна ферма є унікальним об'єктом за сукупністю своїх характеристик, і тому для кожної з них потрібно розробляти свою організацію та оплату праці, використовуючи, звичайно, висновки із практики та досліджень організації діяльності у відповідній галузі.

Для скотарства особливо важливим є чинник концентрації виробництва. Необхідно мати, як і раніше, мережу спеціалізованих на вирощуванні худоби ферм і комплексів із значним поголів'ям. Великий розмір виробництва може компенсувати значну тривалість виробничого циклу в галузі (2-3 роки) – партії худоби зніматимуться з відгодівлі кілька разів на рік, а то й

щомісячно. Вітчизняною практикою доведено, що затрати праці на вирощуванні можна довести до 10-12 годин на центнер продукції. У зарубіжній практиці при утриманні м'ясної худоби на обгороджених пасовищах затрати на центнер приросту доводять до 2-3 годин. При спеціалізації та концентрації (не менше 800-1000 голів на фермі реально за нетривалий час значно підвищити ефективність виробництва, оскільки технологія, заснована на механізації вирощування, транспортування й роздавання кормів мобільними засобами, порівняно некапіталомістка. Скотарство потребує відведення великих площ для кормовиробництва, а при нинішній кон'юктурі їх набагато вигідніше використовувати під зернові та олійні культури. Маємо враховувати ці реалії, які серйозно перешкоджають вирішенню проблеми розвитку виробництва молока і м'яса. Ефективність виробництва яловичини суттєво зростає завдяки створенню поліпшених і культурних пасовищ, вирощуванню багаторічних трав.

Цикл виробництва яловичини в молочному та молочно-м'ясному скотарстві включає вирощування телят у молочний і післямолочний періоди, їх дорощування та інтенсивну відгодівлю. Кожному з них відповідає своя організація праці з різними нормами навантаження, а отже, стає необхідним перегрупування колективу ферми. Телята профілакторного періоду, що розміщуються в індивідуальних клітках, вирощують у підрозділах, де утримується дійне стадо. Закріплення телят тут індивідуальне. Доцільна парна робота доярки родильного відділення та телятниці профілакторію. Економному використанню робочого часу сприяє раціональне розміщення кліток. У післяпрофілакторний період при груповому утриманні телят навантаження на працівника збільшується. Використання групових напувалок об'єднує працю телятниць, і тоді індивідуальне закріплення замінюється ланковим. При вирощуванні молодняку старшого віку затрати праці можна значно скоротити, особливо при безприв'язному та безприв'язно-боксовому утриманні. Мало трудомісткою стає продукція при використанні тракторних кормороздавачів, роздавачів-змішувачів, очищенні приміщень скреперними установками, бульдозерними навісками, при щілинних підлогах, гідрозмиві, підвальних гноєсховищах. Індивідуальне закріплення молодняку на дорощуванні та відгодівлі

виправдане тільки при переважно ручному виконанні робіт. Механізованому виробництву відповідає ланкова організація. До ланки включають 2-3 трактористів, які протягом доби годують худобу, прибирають і відвозять гній. Для виконання ручних робіт у ланку включають також скотарів-операторів, які можуть працювати позмінно. При певних технологіях до ланок вводять слюсарів з обслуговування обладнання. На великих фермах і комплексах ланки формуються за професійною ознакою або для закріплення за кожною з них певного поголів'я, зони обслуговування. Можуть виділятися вузькоспеціалізовані працівники, як-от оператори приготування заміників незбираного молока, шофери на кормороздаванні, електрики, дезінфектори, робітники складу концентрованих і мінеральних кормів тощо, а також зоотехнічна, ветеринарна, інженерна служби.

У м'ясному скотарстві з безприв'язним утриманням немає потреби в індивідуальному закріпленні тварин. При невеликому поголів'ї його обслуговує бригада в складі 3-4 працівників. На великих тваринницьких об'єктах формуються ланки з обслуговування корів з телятами на підсосі та по відгодівлі старшого молодняку.

Свинарство зберегла значна частина сільгосп підприємств, однак здебільшого вони утримують по сотні-дві голів, і при цьому про продуктивність праці не йдеться. Світова практика орієнтує на ферми з поголів'ям не менше 5 тисяч свиней. Водночас спроектовані комплекси, розраховані на десятки тисяч голів і більше. У нашій практиці можна допустити концентрацію у 2-3 тисячі. Значно менші витрати при годівлі збалансованими сухими кормами.

В результаті дослідження встановлено, що в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області показники витрат на виробництво та реалізацію продукції тваринництва за 2013-2015 рр. мали тенденцію до зростання. (табл.2.12).

Таблиця 2.12.

**Витрати на виробництво основних видів продукції тваринництва протягом
2013- 2015 рр.**

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р.+,- до 2013 р.	
	Витрати на 1 ц, грн	Витрати на 1 ц, грн	Витрати на 1 ц, грн	Грн.	%
Велика рогата худоба на м'ясо	1547,70	1825,00	2377,39	829,7	153,6
Свині на м'ясо	1247,50	1362,82	1738,26	490,8	139,3
Вівці на м'ясо	1638,46	1976,00	2323,08	684,6	141,8
Птиця на м'ясо	874,35	968,81	1677,46	803,1	191,9
Молоко	278,28	300,91	347,61	69,3	124,9
Яйця курячі, грн/тис.шт.	437,461	458,031	706,691	269,2	161,5
Мед, ц	2541,91	2715,15	3587,92	1046,0	141,2

У 2015 році виробничі витрати на 1 ц м'яса ВРХ становили 2377,39 грн, що на 829,7 грн (53,6) більше, ніж у 2013 р. За аналізований період досить суттєвим було збільшення витрат на виробництво 1 ц м'яса птиці з 874,85 грн до 1677,46 грн, або на 803,1 грн (91,9%). Витрати на виробництво 1 ц м'яса свиней збільшились з 1247,5 грн до 1738,26 грн, або на 490,8 грн. (39,3 %); яєць курячих – з 437,46 грн до 706,91 грн, або на 269,2 грн (61%); молока – з 278,28 грн до 347,6 грн., або на 69,3 грн (24,9%).

Структура витрат на виробництво основних видів продукції тваринництва за елементами у 2015 р. показана у таблиці.2.13.

Таблиця 2.13.

Структура витрат на виробництво основних видів продукції тваринництва за елементами протягом 2013- 2015 рр. , %

	Велика рогата худоба на м'ясо		Свині на м'ясо		Вівці на м'ясо		Птиця на м'ясо		Молоко		Яйця курячі	
	2013р.	2015р.	2013р.	2015р.	2013р.	2015р.	2013р.	2015р.	2013р.	2015р.	2013р.	2015р.
Витрати – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі												
прямі матеріальні витрати	<u>78,1</u> 100,0	<u>79,1</u> 100,0	<u>90,1</u> <u>100,0</u>	<u>89,6</u> 100,0	<u>55,0</u> 100,0	<u>53,8</u> 100,0	<u>90,0</u> 100,0	<u>81,5</u> 100,0	<u>74,1</u> 100,0	<u>76,2</u> 100,0	<u>88,5</u> 100,0	<u>88,1</u> 100,0
з них												
корми	73,5	78,0	80,6	70,5	88,0	98,5	78,1	86,0	72,1	70,1	86,8	89,5
пальне і мастильні матеріали	10,7	9,2	1,5	1,9	0,3	0,7	3,3	2,0	7,7	6,2	3,2	2,5
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	3,0	2,9	2,7	3,0	0,9	0,4	7,5	2,5	5,8	6,3	3,3	3,9
решта матеріальних витрат	12,8	9,9	15,2	24,6	10,8	0,4	11,1	9,5	14,4	17,4	6,7	4,1
прямі витрати на оплату праці	12,9	12,0	4,7	5,4	35,4	40,3	3,1	1,9	14,6	12,6	4,9	4,1
інші прямі витрати і загальновиробничі витрати – всього	<u>9,0</u> 100,0	<u>8,9</u> 100,0	<u>5,2</u> 100,0	<u>5,0</u> 100,0	<u>9,6</u> 100,0	<u>5,9</u> 100,0	<u>6,9</u> 100,0	<u>16,6</u> 100,0	<u>11,3</u> 100,0	<u>11,2</u> 100,0	<u>6,6</u> 100,0	<u>7,8</u> 100,0
з них												
амортизація необоротних активів	30,2	38,6	51,7	59,1	10,3	10,4	48,7	57,5	39,5	44,0	66,5	75,6
відрахування на соціальні заходи	53,3	41,9	32,5	28,5	86,2	51,7	17,7	4,3	47,0	35,7	27,1	19,1
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	16,5	19,5	15,8	12,4	3,5	37,9	33,6	38,2	13,5	20,3	6,4	5,3

Зауважимо, що найбільшу питому вагу у витратах на виробництво м'яса становлять матеріальні витрати – 79%, оплата праці – 12%, амортизаційні відрахування – 3%, відрахування на соціальні заходи – 4% та інші витрати, частка яких складає 2% у загальній частині витрат. Серед матеріальних витрат найбільше припадає на корми, частка яких у середньому досягає 70%.

Структурно-вартісний аналіз собівартості продукції тваринництва (молока) в аграрних підприємствах Тернопільської області показав суттєве зростання виробничих витрат на 1 ц молока. Прямі матеріальні витрати на виробництво 1 ц молока становлять 74-76 %, з яких 72-70 % - витрати на корми.

На фоні збільшення прямих витрат по оплату праці на 1 ц молока їх питома вага зменшилась, особливо в господарствах Тернопільської області – із 18,1 % до 14,6 %. Знову ж таки дане явище пояснюється як таке, що зумовлює знецінення вартості робочої сили в тваринницькій галузі. Зростання вартості матеріальних витрат у 2013 р. було встановлено на рівні 74,1 %.

В розрізі матеріальних витрат традиційно основною статтею їх зростання є витрати на корми. Вартість кормів є визначальною у формуванні собівартості продукції, тому доцільно простежити її формування по основних видах кормів, що входять до раціону годівлі молочного стада.

В господарствах Тернопільської області значно зменшилась вартість комбікормових сумішей – із 380,7 грн./ц до 167,3 грн./ц, а також силосу. Натомість збільшилась ціна придбання 1 ц грубих кормів (сіна) – із 50,3 грн./ц до 52,8 грн./ц. В кормовому раціоні саме вони займають найбільшу питому вагу і формують практично найбільший розмір витрат сільськогосподарських підприємств у собівартості продукції.

В розрізі матеріальних витрат традиційно основною статтею їх зростання є витрати на корми. Вартість кормів є визначальною у формуванні собівартості продукції в регіонах, тому доцільно простежити її формування по основних видах кормів, що входять до раціону годівлі молочного стада.

Витрати кормів на виробництво 1 ц продукції за видами тварин наведено у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14.

Витрати кормів на виробництво одиниці продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, ц.к.од.

Показники	Роки					2015 р. до 2013 р., ±
	1990	2000	2013	2014	2015	
Витрати всіх кормів						
Виробництво молока	1,53	2,13	1,12	1,06	0,97	-0,15
Приріст великої рогатої худоби	14,05	24,31	15,60	14,20	13,60	-2
Приріст свиней	12,42	29,21	7,16	6,45	5,08	-2,08
у т.ч. концентрованих кормів						
Виробництво молока	0,23	0,17	0,30	0,36	0,36	0,06
Приріст великої рогатої худоби	2,46	2,46	3,78	3,93	3,87	0,09
На приріст свиней	8,31	17,64	6,84	6,25	4,95	-1,89

Питома вага концентрованих кормів у структурі витрат у молочному скотарстві нижча, ніж в інших галузях, але вони відіграють важливу роль у годівлі високопродуктивної худоби. Із концентрованих використовуються переважно зерно ячменю, вівса, пшениці, неодмінним компонентом фуражного зерна є також горох, люпин, соя, вика, що мають високий вміст протеїну, незамінні амінокислоти тощо. З продукції борошномельної промисловості використовують висівки, борошняний пил, січку зернову, а олійної - макуху, шрот, цукрової - жом, барду тощо.

Концентровані корми, зокрема комбикорми, збагачують мінеральними речовинами, мікроелементами, вітамінами. Тенденції, що склалися, зокрема зі споживанням продукції скотарства, ефективності виробництва молока і яловичини, свідчать, що нині та в найближчій перспективі пріоритетною має стати комбикормова продукція, що використовується для розвитку молочного і м'ясного скотарства. Ефективний розвиток комбикормової промисловості значною мірою впливає на розвиток галузі скотарства, а відтак на рівень забезпечення населення даними видами продовольства.

Таблиця 2.15.

Витрати кормів у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах

Показники	Роки					2015 р. до 2013р. , ±
	1990	2000	2013	2014	2015	
Витрати всіх кормів, тис. т	2240,0	447,0	200,5	220,5	239,4	38,9
у т.ч. концентрованих	532,0	68,0	124,8	144,0	162,8	38
Витрати кормів у розрахунку на одну умовну голову великої худоби, ц	36,44	29,33	30,01	30,62	27,23	-2,78

Неодмінною складовою раціонів великої рогатої худоби є грубі корми, що мають поживні речовини і нормалізують роботу органів травлення. Сіно - найцінніше серед грубих кормів, якість якого залежить від багатьох чинників, зокрема від ботанічного складу зеленої маси, строків збирання, способів сушіння тощо. Якісне сіно зі злакових трав одержують у період колосіння, а бобових - у період бутонізації. Значно зменшуються втрати поживних речовин при сушінні трави в покосах або валках до вологості 30-35% й досушуванням її в копицях, а також при плющенні сировини, внаслідок чого зберігається не 20-30% каротину, а до 73% [36, 38]. На практиці досить активно застосовується вентилявання. У сіні, заготовленому таким способом, міститься значно більше протеїну, ніж при повному висушуванні його в польових умовах. До того ж перетравність протеїну в сіні, одержаному за активного вентилявання, на 8,6% вища, ніж при сушінні трави безпосередньо на полі .

Ефективність галузі тваринництва в значній мірі залежить від собівартості продукції. Собівартість є одними з важливих показників економічної ефективності виробництва продукції тваринництва, що формується під впливом багатьох організаційних та економічних умов виробництва. Зростання даного показника над рівнем закупівельних цін свідчить про неефективну організацію виробництва на підприємстві та потребує негайного прийняття господарських рішень щодо вирішення такої ситуації.

Зазначимо, що в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області показники витрат на виробництво та реалізацію продукції тваринництва за 2013-2015 рр. мали тенденцію до зростання. Так, реалізаційна собівартість великої рогатої худоби в живій вазі у 2015 р. порівняно із 2013 р. зросла на 60,2 %; свиней - на 19,7 %; молока - на 24,7 %, а м'яса птиці та яєць - відповідно на 48,2 та 62,4 % (табл. 2.16.).

Таблиця 2.16.

Собівартість основних видів реалізованої продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області

Вид продукції	Роки			2015 до 2013	
	2013	2014	2015	+, -	%
ВРХ на м'ясо , грн/ц	1430,83	1691,89	2292,56	861,7	160,2
Свині на м'ясо , грн/ц	1431,45	1686,04	1713,62	282,2	119,7
Вівці на м'ясо, грн/ц	757,69	1658,06	1900,0	1142,3	250,8
Птиця на м'ясо, грн/ц	1132,82	1288,05	1678,62	545,8	148,2
Молоко, грн/ц	301,64	329,7	376,22	74,6	124,7
Яйця, грн/тис. шт.	480,26	511,61	779,94	299,7	162,4

Слід зазначити, що нестабільна цінова кон'юнктура аграрного ринку є одним з основних чинників, що впливають на економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Нині особливо актуальними залишаються питання розробки комплексу заходів щодо [29, 30, 36, 45]: пом'якшення диспаритету цін і компенсації фінансових витрат сільськогосподарським товаровиробникам при придбанні енергоресурсів переважно за рахунок вітчизняного товаровиробництва, а також для активізації імпортозаміщення; зростання обсягів продукції рослинництва для задоволення зростаючого попиту на корми з боку вітчизняного тваринництва; подолання вузьких місць у кадровому забезпеченні програм розвитку тваринництва; створення ефективної системи наукових досліджень і інформаційного забезпечення, ухвалення економічних

і технологічних рішень у сільському господарстві та переробній промисловості; вдосконалення інституціональних форм організації тваринництва, розвиток малого підприємництва.

Упродовж трьох останніх років збільшилася виручка від реалізації продукції тваринництва (таблиця 2.20). Зокрема, виручка від реалізації яловичини збільшилася на 30710,7 тис. грн і становила у 2015 році 79669 тис. грн (6,6 %) від усієї виручки від реалізації продукції тваринництва.

Виручка від реалізації свинини у 2015 році становила 568847,9 тис. грн (47%), що на 329450,9 тис. грн більше, ніж у 2013 році. Виручка від реалізації молока у 2015 році становила 238377,7 тис. грн (19,7 %), що на 84260,3 тис. грн більше, ніж у 2013 році. Збільшилася також виручка від реалізації м'яса птиці на 48698,7 тис. грн та яєць на 140767,2 тис. грн. і у 2015р. відповідно становила 74871,8 тис. грн (6,2%) і 248037 тис.грн.(20,5 %) .

У 2015 році, порівняно із 2013 роком, зменшились обсяги реалізації продукції вирощування ВРХ на 8,3 тис. ц і становили у 2015 році 37,1 тис.ц. Збільшилися обсяги реалізації продукції свинарства на 78,4тис. ц (50,7%); молока – на 76,4 тис. ц (17,2 %); м'яса птиці – на 18,9 тис. ц (63 %); яєць – на 50,3 тис. шт. (28%). Збільшилася собівартість 1 ц реалізованої продукції вирощування: ВРХ (на 861,7 грн) (60,2 %); свиней (на 282,2 грн) (19,7%); м'яса птиці (на 545,8 грн) (48,2 %); молока (на 74,6 грн)(24,7); яєць 1 тис.шт.(на 299,7 грн) (62,4%) .

Знизилася ціна реалізації молока (на 9,0 грн), зросли реалізаційні ціни на продукцію вирощування ВРХ (на 423,4 грн за 1 ц), продукцію вирощування свиней (на 412,5 грн за 1 ц), м'ясо птиці (на 57,4 грн за 1 ц), яєць (на 51620 грн за 1000 шт.) у 2012 роц (таблиця 2.18).

За досліджуваний період ціни реалізації продукції тваринництва мають тенденцію до зростання (табл. 2.17). Так, ціни реалізації худоби та птиці у 2015 р. порівняно із 2013 р. зросли відповідно на 99,3 % і 75,6 %, молока - на 31,9% та яєць - на 80,6 %.

Таблиця 2.17.

**Динаміка середніх цін та їх індексів реалізації основних видів
продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами
Тернопільської області.**

Вид продукції	Роки			2015р. до 2013р.	
	2013	2014	2015	+, -	%
ВРХ на м'ясо , грн/ц	1078,8	1457,85	2149,9	1071,1	199,3
Свині на м'ясо , грн/ц	1547,29	1868,01	2440,71	893,4	157,7
Вівці на м'ясо , грн/ц	450	1177,42	1525,00	1075,0	338,9
Птиця на м'ясо , грн/ц	872,15	1114,41	1531,56	659,4	175,6
Молоко, грн/ц	347,53	374,34	458,55	111,0	131,9
Яйця, грн/тис. шт.	597,96	681,7	1079,85	481,9	180,6

Узагальнюючим показником стабільного розвитку та економічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників є рівень рентабельності, який відображає дохідність, прибутковість підприємств. На базі показників рівня рентабельності продукції тваринництва встановлюються відповідні рівні закупівельних цін, обсяги та напрями державної підтримки галузі.

У 2015 році тваринництво, як і в 2013 році, було прибутковою галуззю і принесло 281197,4 тис. грн прибутку (у 2013 році – 59388,7 тис. грн). Прибутковим у 2015 році було виробництво молока (21,9 %), галузь принесла 42799,3 тис. грн прибутку (табл.2.18; 2.19). На собівартість молока та його прибутковість значною мірою впливають продуктивність корів, вартість 1 ц кормової одиниці раціону годівлі тварин та трудомісткість виробництва молока.

Прибутковим у 2015 році було розведення свиней (42,4 %), свинарство принесло 169460,7 тис. грн прибутку (табл.2.20). У 2013 році розведення свиней принесло 17923,1 тис. грн прибутку , а рентабельність галузі становила (8,1%).

Таблиця 2.18.

**Результати реалізації основних видів продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах
Тернопільської області протягом 2013-2015 рр.**

	Кількість реалізо-ваної продукції, тис.ц	Повна собівар- тість продукції, тис.грн.	Чистий дохід (виручка), тис.грн.	Прибуток (збиток), тис.грн.	У розрахунку на 1 ц продукції		Рівень рентабель- ності (збитко- вості), %
					повна собівартість, грн.	середня ціна реалізації, грн.	
2013 р.							
Велика рогата худоба на м'ясо	45,4	64934,0	48958,3	-15975,7	1430,83	1078,80	-24,6
Свині на м'ясо	154,7	221473,9	239397,0	17923,1	1431,45	1547,29	8,1
Вівці на м'ясо	0,0	19,7	11,7	-8,0	757,69	450,00	-40,6
Птиця на м'ясо	30,0	33995,9	26173,1	-7822,8	1132,82	872,15	-23,0
Молоко	443,5	133766,6	154117,4	20350,8	301,64	347,53	15,2
Яйця курячі	179,4	86155,0	107269,8	21114,8	480,26 ¹	597,96 ¹	24,5
2014 р.							
Велика рогата худоба на м'ясо	42,0	71059,5	61229,6	-9829,9	1691,89	1457,85	-13,8
Свині на м'ясо	209,4	352991,9	391087,6	38095,7	1686,04	1868,01	10,8
Вівці на м'ясо	0,1	154,2	109,5	-44,7	1658,06	1177,42	-29,0
Птиця на м'ясо	73,3	94370,6	81648,2	-12722,4	1288,05	1114,41	-13,5
Молоко	493,8	162800,8	184845,1	22044,3	329,70	374,34	13,5
Яйця курячі	170,1	87049,9	115990,2	28940,3	511,61 ¹	681,70 ¹	33,2
2015 р.							
Велика рогата худоба на м'ясо	37,1	84955,3	79669,0	-5286,3	2292,56	2149,90	-6,2
Свині на м'ясо	233,1	399387,2	568847,9	169460,7	1713,62	2440,71	42,4
Вівці на м'ясо	0,0	30,4	24,4	-6,0	1900,00	1525,00	-19,7
Птиця на м'ясо	48,9	82061,2	74871,8	-7189,4	1678,62	1531,56	-8,8
Молоко	519,9	195578,4	238377,7	42799,3	376,22	458,55	21,9
Яйця курячі	229,7	179148,0	248037,0	68889,0	779,942 ¹	1079,852 ¹	38,5

¹ У розрахунку на 1 тис. штук.

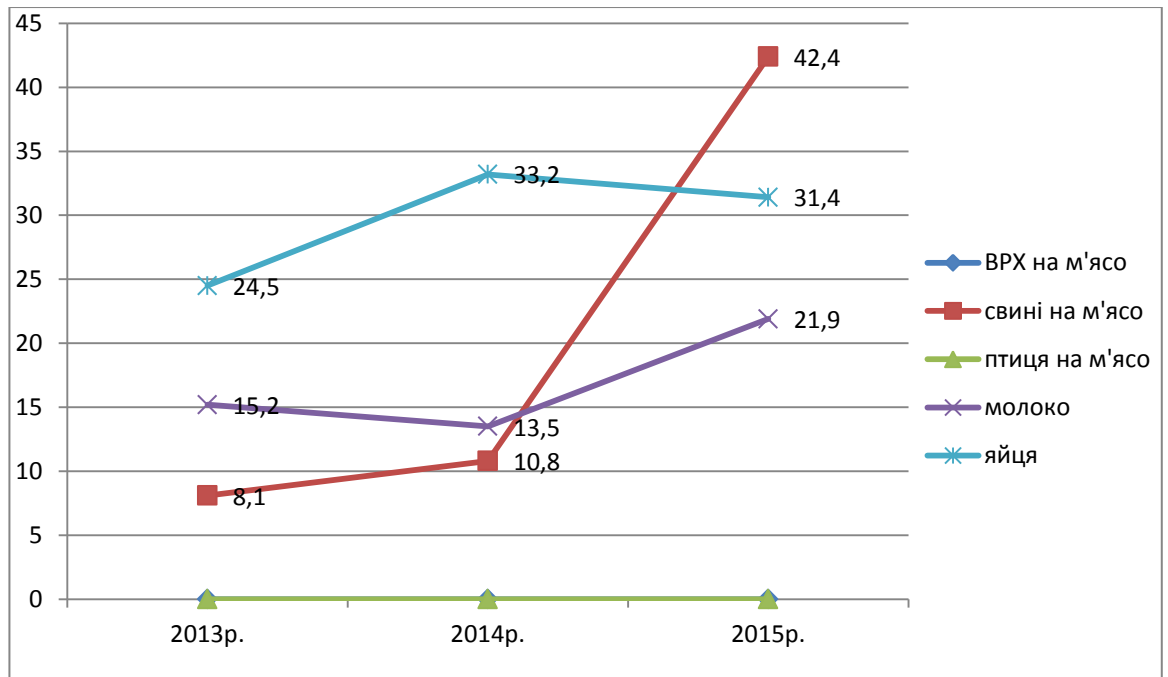

Рис. 2.7. Рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, %.

Збитковим у 2015 році було розведення птиці (-8,8 %), що принесло 7189,4 тис.грн збитку. Проте рентабельність виробництва яєць у 2015 р. сягнула (38,5 %), що принесло 68889 тис. грн прибутку. Вирощування ВРХ у 2015 році завдало 5286,3 тис. грн збитку (- 6,2 %), у 2013 році галузь зазнала 15975,7 тис. грн збитку (- 24,6 %). Основними причинами збитковості виробництва яловичини є низька продуктивність молодняка і мала жива маса при його реалізації, перевитрати праці й кормів на 1 ц приросту живої маси, висока собівартість .

Собівартість 1 центнера м'яса яловичини з кожним роком зростає, що в свою чергу призводить до зростання ціни м'яса яловичини.

Галузь свинарства в Україні, завдяки сприятливим умовам для кормовиробництва, цінним біологічним особливостям тварин, високій окупності кормів, за належних умовах їх утримання й годівлі, традиційно вважалася не тільки економічно вигідною, а й високоприбутковою. Виробництво свинини мало високу питому масу в структурі м'ясного балансу й відіграло важливу роль у формуванні м'ясних ресурсів.

Позитивні зрушення у зростанні поголів'я спостерігаються у птахівництві, як найскороспілішій галузі. Така тенденція відзначається в усіх категоріях господарств. Так, у 2015 році порівняно з 2000 роком виробництво м'яса птиці у сільськогосподарських підприємствах значно зросло.

Одна з основних причин такого перебігу подій полягає в тому, що птахівництво є галуззю з невеликим терміном обороту капіталу порівняно з іншими напрямками тваринництва. Відгодівля бройлерів, наприклад, триває лише 45-50 днів. При вирощуванні цієї продукції сільськогосподарські товаровиробники отримують прибутки від результатів господарської діяльності. Проте за період 2013-2015 рр., внаслідок зростання вартості кормів, що становлять основну статтю собівартості продукції, виробництво м'яса птиці стало збитковим. Виключенням є функціонування потужних вертикально-інтегрованих об'єднань із виробництва яєць і м'яса птиці, які орендують землю, вирощують зерно, мають власні комбикормові заводи та переробні цехи. Вони незалежні від переробних підприємств. Яйця реалізуються самими виробниками, а основна маса вирощеної птиці переробляється у власних цехах, що дозволяє в кінцевому результаті отримувати великі прибутки від збуту м'яса птиці.

Основні показники економічної ефективності у сільськогосподарських підприємствах наведено у таблицях 2.19 і 2.20.

Основними причинами збитковості виробництва м'яса всіх видів (крім свинини) є несприятлива цінова політика на ринку продукції тваринництва, а також недостатня продуктивність худоби та птиці. В сучасних умовах господарювання ціна має стати економічним підґрунтям переходу сільськогосподарських товаровиробників на інноваційну модель розвитку.

Таблиця 2.19

Ефективність виробництва основних видів продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області протягом 2013-2015 рр.

	2013р.	2014р.	2015р.	2015 р. до 2013 р.	
				+, -	%
Дохід (виручка) від реалізації продукції тваринництва, тис.грн.	576074,6	835050,2	1210030,3	633955,7	210,0
Велика рогата худоба на м'ясо	48958,3	61229,6	79669,0	30710,7	162,7
Свині на м'ясо	239397,0	391087,6	568847,9	329450,9	237,6
Вівці на м'ясо	11,7	109,5	24,4	12,7	208,5
Птиця на м'ясо	26173,1	81648,2	74871,8	48698,7	286,1
Молоко	154117,4	184845,1	238377,7	84260,3	154,7
Яйця курячі.	107269,8	115990,2	248037,0	140767,2	231,2
Мед,	147,3	140,0	202,5	55,2	137,5
Повна собівартість продукції тваринництва, тис.грн.	540530,2	768578,2	941314,6	400784,4	174,1
Велика рогата худоба на м'ясо	64934,0	71059,5	84955,3	20021,3	130,8
Свині на м'ясо	221473,9	352991,9	399387,2	177913,3	180,3
Вівці на м'ясо	19,7	154,2	30,4	10,7	154,3
Птиця на м'ясо	33995,9	94370,6	82061,2	48065,3	241,4
Молоко	133766,6	162800,8	195578,4	61811,8	146,2
Яйця курячі	86155,0	87049,9	179148,0	92993,0	207,9
Мед	185,1	151,3	154,1	-31,0	83,3
Прибуток (збиток) від виробництва основних видів продукції тваринництва, тис.грн.	59388,7	89080,3	281197,4	221808,7	473,5
Велика рогата худоба на м'ясо	-15975,7	-9829,9	-5286,3	-	-
Свині на м'ясо	17923,1	38095,7	169460,7	151537,6	945,5
Вівці на м'ясо	-8,0	-44,7	-6,0	-	-
Птиця на м'ясо	-7822,8	-12722,4	-7189,4	-	-
Молоко	20350,8	22044,3	42799,3	22448,5	210,3
Яйця курячі	21114,8	28940,3	68889,0	47774,2	326,3
Мед	-37,8	-11,3	48,4	-	-
Рівень рентабельності (збитковості) галузі тваринництва, %,	11,0	11,6	29,9	18,9	271,9

Таблиця 2.20.

**Порівняльна ефективність виробництва продукції тваринництва у
сільськогосподарських підприємствах Тернопільській області**

	2013р.	2014р.	2015р.	2015 р. до 2013 р.	
				+, -	%
Кількість реалізованої продукції, тис.ц					
Велика рогата худоба на м'ясо	45,4	42	37,1	-8,3	81,7
Свині на м'ясо	154,7	209,4	233,1	78,4	150,7
Вівці на м'ясо	0	0,1	0	0,0	-
Птиця на м'ясо	30	73,3	48,9	18,9	163,0
Молоко	443,5	493,8	519,9	76,4	117,2
Яйця курячі	179,4	170,1	229,7	50,3	128,0
Мед,ц	54	5,1	6,3	-47,7	11,7
Прибуток (збиток) від виробництва основних видів продукції тваринництва, грн/ц					
Велика рогата худоба на м'ясо	-352	-234	-142,7	209,4	40,5
Свині на м'ясо	115,84	181,97	727,09	611,3	627,7
Вівці на м'ясо	-307,7	-480,6	-375	-67,3	121,9
Птиця на м'ясо	-260,7	-173,6	-147,1	113,6	56,4
Молоко	45,89	44,64	82,33	36,4	179,4
Яйця курячі,грн/ тис.шт.	117,7	170,09	299,91	182,2	254,8
Мед, ц	-700,4	-221	770,33	1470,7	-110,0
Рівень рентабельності (збитковості) основних видів продукції тваринництва, %,					
Велика рогата худоба на м'ясо	-24,6	-13,8	-6,2	-	-
Свині на м'ясо	8,1	10,8	42,4	34,3	523,5
Вівці на м'ясо	-40,6	-29	-19,7	20,9	48,5
Птиця на м'ясо	-23,0	-13,5	-8,8	-	-
Молоко	15,2	13,5	21,9	6,7	144,1
Яйця курячі	24,5	33,3	38,5	14,0	157,1
Мед	-20,4	-7,5	31,4	51,8	-153,9
Рівень рентабельності (збитковості) галузі тваринництва, %,	11	11,6	29,9	18,9	271,8

До основних проблем галузі тваринництва належать: низька якість продукції, особливо молока; невідповідність стандартів європейському рівню; відсутність цивілізованої ринкової інфраструктури; неконтрольований імпорт; використання застарілих технологій та обладнання; слабкий рівень ветеринарного забезпечення; наявність неефективних каналів реалізації продукції, що пов'язано з недосконалістю інфраструктури аграрного ринку.

Першочерговими заходами, які слід здійснити для перспективного розвитку галузі, повинні бути такі: послідовна інтенсифікація на основі зміцнення кормової бази і забезпечення збалансованої годівлі тварин; - удосконалення племінних і продуктивних якостей поголів'я; поглиблення спеціалізації та концентрації галузі; забезпечення державного контролю за закупівельними цінами на продукцію тваринництва з метою захисту виробників; збільшення державних дотацій галузі; підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва; спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов; удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем на державному рівні; організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку; контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками і переробними підприємствами.

Важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку та підвищенні ефективності функціонування галузі тваринництва відіграє якісна державна підтримка, яка є складовою системи державного регулювання.

Основними напрямками державного регулювання галузі тваринництва мають стати: удосконалення цінової політики; розвиток ринкової інфраструктури; податкове стимулювання; подолання монополії у сфері збуту продукції; страхування продукції; здійснення кредитної підтримки товаровиробників; стимулювання розвитку інноваційних структур з виробництва продукції тваринництва, конкурентоздатної на зовнішньому ринку.

У цілому важливість державного регулювання галузі тваринництва в національній економіці полягає в необхідності цілеспрямованого розвитку агропромислового підкомплексу та забезпеченні продовольчої безпеки держави.

Механізм державного регулювання слід розглядати з позицій системного підходу, тобто основні напрями розвитку галузі тваринництва необхідно гармонійно поєднувати з проблемами навколишнього середовища та сільської місцевості. Регуляторні дії держави повинні враховувати принципи екологічної відповідальності і соціальної спрямованості. Таким чином, системний підхід у широкому розумінні включає такий напрям державного регулювання галузі тваринництва як розвиток сільських територій.

Висновки до розділу 2.

Ситуація в галузі тваринництва в Тернопільській області залишається складною, а з виробництва окремих її видів продукції - критичною. Фактичний стан галузі не відповідає її потенційним можливостям. Стан розвитку галузі тваринництва характеризується скороченням поголів'я тварин, зниженням рівня його продуктивності, і як наслідок, зменшенням виробництва продукції. Так, протягом 1995-2015 років поголів'я великої рогатої худоби в господарствах Тернопільської області скоротилось з 665 тис. гол. до 154 тис. гол. , або в 4,3 рази, в тому числі корів – у 3 рази. Що стосується сільськогосподарських підприємств, то тут поголів'я ВРХ скоротилось з 409,3 тис. гол. у 1995 р. до 132, 4 тис. гол. у 2000р., або у 3 рази (в т.ч. корів у 3,3 рази).

Ефективність галузі тваринництва в значній мірі залежить від собівартості продукції. Собівартість є одними з важливих показників економічної ефективності виробництва продукції тваринництва, що формується під впливом багатьох організаційних та економічних умов виробництва. Зростання даного показника над рівнем закупівельних цін свідчить про неефективну організацію виробництва та потребує негайного прийняття господарських рішень щодо вирішення такої ситуації.

До основних проблем галузі тваринництва належать: низька якість продукції, особливо молока; невідповідність стандартів європейському рівню; відсутність цивілізованої ринкової інфраструктури; неконтрольований імпорт; використання застарілих технологій та обладнання; слабкий рівень ветеринарного забезпечення; наявність неефективних каналів реалізації продукції, що пов'язано з недосконалістю інфраструктури аграрного ринку. Важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку та підвищенні ефективності функціонування галузі тваринництва відіграє якісна державна підтримка, яка є складовою системи державного регулювання.

Основними напрямками державного регулювання галузі тваринництва мають стати: удосконалення цінової політики; розвиток ринкової інфраструктури; податкове стимулювання; подолання монополії у сфері збуту продукції; страхування продукції; здійснення кредитної підтримки товаровиробників; стимулювання розвитку інноваційних структур з виробництва продукції тваринництва, конкурентоздатної на зовнішньому ринку.

РОЗДІЛ III.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА.

3.1. Кормова база та шляхи підвищення її ефективності в господарствах різних форм власності

Правильна організація кормової бази, забезпечення тварин необхідними кормами — це основна умова збільшення виробництва тваринницької продукції. Крім того, основною статтею у собівартості виробництва продукції м'ясного і молочного скотарства є витрати на корми. Тому одним із напрямів підвищення ефективності галузей м'ясного і молочного скотарства є підвищення ефективності кормовиробництва.

Інтенсифікувати кормовиробництво можна шляхом поліпшення якості кормових культур, збільшення виходу самих кормів з 1 га посівних площ, примінення або запровадження у с/г виробництво прогресивних енергозберігаючих малозатратних технологій та різних форм організації та оплати праці.

Отже, підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур є подальшим напрямом зміцнення кормової бази в кожному господарстві нашої країни.

Однією з важливих умов подальшого збільшення виробництва продуктів тваринництва, підвищення її якості є створення повноцінної кормової бази, збалансування раціонів тварин не лише за протеїном, але й по незамінних амінокислотах, вітамінах та мінеральних речовинах. Вирішити проблему можливо шляхом інтенсифікації польового та лукопасовищного кормовиробництва, підвищення врожайності зернофуражних та інших культур, застосування прогресивних технологій їх заготівлі, переробки і згодування. Усі заходи щодо створення кормової бази об'єднують у систему кормовиробництва. Створити міцну кормову базу підприємства можна за чіткого дотримання принципів її раціональної організації, основними з яких є;

- ефективне використання головного засобу виробництва - землі, раціональна організація посівного і лукопасовищного кормовиробництва;

- пропорційне співвідношення між кормовими ресурсами і перспективами ефективного розвитку галузей тваринництва відповідно до потреб господарства в їхній продукції. План трансформації земельних угідь має передбачати поліпшення їх за допомогою системи організаційно-економічних заходів з метою забезпечення випереджувальних темпів зростання кормової бази темпам збільшення поголів'я тварин при досягненні їхньої продуктивності згідно з породними характеристиками;

- раціональне використання трудових ресурсів, засобів виробництва як у виробництві кормів, так і в галузях тваринництва. Дотримання цього принципу можливе за впровадження прогресивних форм організації виробництва і праці, системи машин для забезпечення комплексної механізації виробничих процесів на всіх стадіях кормовиробництва;

- висока економічна ефективність за повного забезпечення тваринництва високоякісними кормами і науково обґрунтованими нормативними витратами на одиницю продукції .

Як вже зазначалось - важливим чинником підвищення ефективності галузі тваринництва є зміцнення кормової бази.

Основну частину кормів підприємства отримують з польового кормовиробництва, невелику - з природних лук і пасовищ і незначну - від переробної промисловості.

За рівнем розвитку кормовиробництво значно відстає від потреб і рівня розвитку тваринництва майже в усіх аграрних підприємствах. У цій галузі низький рівень механізації виробничих процесів, недостатньо застосовуються нові методи заготівлі, зберігання та використання кормів. Зазвичай посіви кормових культур розміщують на малопродуктивних землях, і їм виділяється недостатня кількість добрив, слаборозвинута селекційна робота. Кардинальним напрямом розв'язання всіх цих питань є інтенсифікація кормовиробництва,

спрямована на збільшення виходу кормів з одного гектара та поліпшення їх якості. .

Основними чинниками, що сприяють підвищенню врожайності кормових культур, зниженню трудомісткості й здешевленню кормів, є індустріалізація галузі, впровадження прогресивних технологій, нових форм організації та оплати праці. Підвищення врожайності кормових культур досягається, насамперед, унесенням достатньої кількості органічних і мінеральних добрив безпосередньо під посів кормових культур. Досвід засвідчує, що внаслідок унесення добрив і застосування хімічного прополювання врожайність кормових культур може бути підвищена на 45-50 %. Внесення добрив забезпечує не лише зростання врожайності, а й поліпшення якості кормів, підвищуючи вміст перетравного протеїну, мінеральних речовин і вітамінів.

У складі польового кормовиробництва основне місце посідають зернові та посіви трав, причому на годівлю тваринам більшість підприємств використовує продовольче зерно. Щоб поповнити нестачу білка в інших кормах, важливо розширити, посіви зернобобових культур - гороху, вики, кормових бобів, сої, люпину, викосумішей і под. Більшість зернобобових культур сприяє збагаченню ґрунту азотом та іншими поживними речовинами, а також поліпшує його структуру і є добрими попередниками для просапних культур. [42, с.129]

Важливу роль у розвитку кормової бази відіграють посіви багаторічних і однорічних трав. Вони збагачують ґрунт поживними речовинами і підвищують його родючість, а також є кращими попередниками майже для всіх сільськогосподарських культур, дієвим заходом у боротьбі з водною ерозією ґрунтів. Основні багаторічні трави - конюшина, люцерна й еспарцет. Практика підтвердила, що однорічні трави вирощувати на сіно недоцільно, оскільки вищу врожайність сіна, кращої якості й дешевше одержують з багаторічних трав. З однорічних трав як джерела зелених кормів формується зелений конвеєр. У підприємствах, де плануванню і функціонуванню зеленого конвеєра надається

велика увага, - достатньо кормів для підгодовування худоби, стабільна її продуктивність.

У заходах, спрямованих на зміцнення кормової бази, має знайти місце впровадження науково обґрунтованої структури посівів зернофуражних і кормових культур. Згідно з рекомендаціями Інституту землеробства УААН, оптимальною є така структура посівів кормових культур: багаторічні трави - 49,2%; силосні культури - 29,6; однорічні трави - 13,7; кормові коренеплоди та баштанні - 7,0; інші культури - 0,5 %. Посіви багаторічних трав у групі кормових культур повинні займати в зоні Полісся 55-60 %, Лісостепу за достатнього зволоження - 60-65, а в умовах несталою зволоження - 45-50, Степу на богарі - 42-45 і на зрошуваних землях - 55-60 %. [42,с.130]

Резервом збільшення виробництва кормів у польовому кормовиробництві є розширення посівів проміжних культур, а також післяжнивних і післяжнивних посівів.

Упровадження прогресивних технологій виробництва, збирання, зберігання і приготування кормів, зокрема сінажу з багаторічних і однорічних трав, - важливий напрям підвищення їх якості, зменшення втрат поживних речовин і залежності від погодних умов.

Для збільшення виробництва кормів у найближчі роки необхідно розширити застосування прогресивних технологій, зокрема:

- інтенсивної технології вирощування люцерни на кормові цілі на площі 1 млн. га, в тому числі на Поліссі - 100 тис. га, Лісостепу - 400, в Степу - 500 тис. га. Це дасть можливість забезпечити підвищення врожайності на 25-30 % і вихід кормового протеїну з 1 га посівів — 35-40%.

- комплексної технології вирощування кукурудзи на силос у західних і північних районах Лісостепу та в зоні Полісся на площі 1- 1,2 млн. га, що сприятиме збільшенню збору сухої речовини з 1 га на 25-30 ц;

- вирощування багатоконпонентних сумішей однорічних кормових культур на площі 1-1,2 млн. га та проміжних посівів - 2,5-3 млн. га, що

дозволить підвищити її урожайність на 35-40 % і продовжити період використання зеленого корму на 50-60 днів;

- індустріальної технології вирощування кормового буряка у зоні Полісся на площі 80-100 тис. га, Лісостепу - 300-350, Степу – 100-150 тис. га. Ця технологія забезпечує врожайність коренеплодів 600-800 ц/га, а на зрошених землях — до 1000-1500 ц/га.

Пріоритет у групі кормового зерна має належати кукурудзі. Її частку в зерновому балансі потрібно збільшити з 18 % спочатку до 25 %, а в перспективі до 33—35 %, розмістивши її в зоні Лісостепу і Північного Степу.

У США, наприклад, кукурудза в посівах зернових культур займає 40%, у валовому виробництві зерна - 65 %, а в кормовому - 83 %.

Слід зазначити, що умови ринкової економіки змусять виробників тваринницької продукції задуматися над проблемою зменшення собівартості продукції, спонукають раціонально використовувати зерно на фуражні цілі. Його варто застосовувати при годівлі лише у вигляді повноцінних і якісних комбікормів, що дає змогу збалансувати раціони за перетравним протеїном.

Інтенсивніше необхідно вести лучне кормовиробництво. В Україні природних угідь майже 7 млн. га або 41 % кормової площі. Однак вихід кормів з них становить лише біля 10 % загального виробництва. На цих землях доцільно створити культурні пасовища, що дасть змогу, як свідчить передовий досвід довести вихід кормових одиниць з 1 га до 70-80 ц або збільшити у 7-8 разів. Отже, докорінне поліпшення і раціональне використання природних кормових угідь - важливий резерв зміцнення кормової бази.

Велике значення для збільшення виробництва кормів матиме максимальне використання відходів промисловості і, зокрема, борошномельної, цукрової, спиртокрохмальної, а також розвиток комбікормової промисловості. Комбікорми, збалансовані за поживними речовинами і збагачені вітамінами мікроелементами, як свідчить досвід, підвищують продуктивність тварин на 25-30% при економному витрачанні кормів, особливо зернофуражу.

В Україні дефіцит кормового білка становить 1,8-2 млн. т. Через це щорічно перевитрачається 7 млн. т. кормів, в тому числі понад 5 т зернофуражу, недобирається 35-40 % продукції тваринництва, на її виробництво витрати кормів зростають у 1,8-2,5 рази.

У забезпеченні тваринництва повноцінними кормами чимало важить ліквідація їх втрат при зберіганні, переробці й підготовці до згодовування. Треба будувати кормосховища, сушарки, кормокухні та правильну систему згодовування кормів протягом року. Все це сприятиме поліпшенню повноцінності годівлі тварин і підвищенню їх продуктивності.

Правильна організація кормової бази, забезпечення тварин необхідними кормами — це не тільки умова збільшення виробництва тваринницької продукції, а й основний резерв зниження її собівартості.

Інтенсифікація кормовиробництва означає збільшення виходу кормів з гектара кормової площі, поліпшення їх якості на основі додаткових вкладень засобів виробництва, впровадження прогресивних технологій і нових форм організації та оплати праці.

Різноманітні природноекономічні умови України визначають зональні особливості інтенсифікації кормовиробництва. Найважливішими його факторами є ті, що забезпечують підвищення врожайності кормових культур, зниження трудомісткості і собівартості виробництва кормів.

Одним із основних напрямів інтенсифікації кормовиробництва є поверхневе і докорінне поліпшення природних сінокосів і пасовищ, їх зрошення, а також внесення органічних і мінеральних добрив. Як показують багаторічні наукові дослідження, у середньому 1 ц мінеральних добрив забезпечує приріст урожаю зернофуражних культур - 1,1 ц, кукурудзи на силос - 10, кормових коренеплодів - 8 - 10, сіна багаторічних трав - 4,5, сіна природних сіножатей - 5,3 ц. Все це дозволяє підвищувати продуктивність кормової площі у 3 - 4 рази.

Зміцненню кормової бази також сприяє ширше застосування прогресивних методів заготівлі і зберігання кормів, які зводять до мінімуму

втрати в них поживних речовин. За даними науково-дослідних установ України, вирішальну роль у збільшенні обсягів виробництва різних видів повноцінних кормів повинне відігравати польове кормовиробництво, одним із ресурсів інтенсифікації якого є оптимізація посівних площ кормових культур. Поліпшення структури посівних останніх повинне спрямовуватись на розширення площ бобових трав у кормовій групі до 50%. Належну увагу слід приділяти впровадженню бобових та бобово-злакових сумішок, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов.

Для стабільного виробництва кормів та поліпшення їх якості важливо розширювати площі проміжних озимих культур та їх сумішок - жита і тритікале з викою та озимими капустиями. Такий посів забезпечує високі продуктивність та якість корму за рахунок збільшення збору кормових одиниць та перетравного протеїну.

Належну увагу слід приділяти і поукісним посівам, котрі дозволяють ефективніше використовувати кормову площу. Вони не лише забезпечують тварин високоякісним зеленим кормом, але й є основою для створення сировинного конвеєру для заготівлі консервованих кормів. Значним резервом, у цьому аспекті, є використання однорічних зернобобових культур: сої, гороху, кормових бобів. Цінність їх в агротехнічному значенні та в тому, що вони дозволяють збалансувати концентровані корми за протеїном та незамінними амінокислотами.

Основними чинниками спаду виробництва кормів в Україні слід вважати недосконалу структуру посівних площ кормових культур, яка не відповідає оптимальній як в цілому по Україні, так і в різних її ґрунтово-кліматичних регіонах.

Суттєвим недоліком у роботі галузі є використання старовікових посівів багаторічних трав, зменшення площ яких дозволить істотно поліпшити роботу галузі. Старовікові посіви багаторічних трав із строком використання 5 і більше років займають в Україні 18%, що є причиною зниження урожайності зеленої маси багаторічних трав порівняно з 1990 р. майже вдвічі та заготівлі

сіна в обсязі 25-48 % від потреби. Важливим резервом у цьому напрямі є розробка заходів щодо зменшення дефіциту насіння багаторічних трав, який негативно позначається на роботі як польового, так і лучного кормовиробництва. Наслідком цього стало скорочення обсягів проведення робіт із докорінного та поверхневого поліпшення, які, перш за все, залежать від кількісного і видового складу насіння багаторічних трав.

Незважаючи на те, що виробництво кормів на луках і пасовищах є найменш затратним, у господарствах України воно складає лише 5% усього валового надходження, тоді як у країнах Європи - 45-50%. У зв'язку з цим в Україні прийнята урядова програма вилучення з інтенсивного обробітку 10 млн. га орних земель, 900 тис. га розораних і сильно еродованих схилів та переведення їх під заліснення й залуження. Тому найближчими роками слід спрямувати всі можливі заходи на здешевлення та збільшення обсягів виробництва кормів у достатньому асортименті та високої якості. Продуктивність кормової площі в Україні поки що невисока - 40-42 ц/га. Розрахунки показують, що для того, щоб виробництво кормів було рентабельним, необхідно одержувати не менш як 50 – 55ц. корм. од. з гектара. Це цілком реальне завдання вже тепер, якщо врахувати, що багато господарств України збирають по 60 - 70, 90 - 100 і навіть 100 - 120 ц. к. од./га.. Якщо до такої продуктивності кормової площі додати ефективне використання землі при вирощуванні зернофуражних культур і раціональне використання побічної продукції, то на 100 га ріллі можна утримувати 35-50 дійних корів, 80 - 100 і більше умовних голів тварин. Це підтверджується досвідом господарств з високою щільністю тварин, що забезпечує одержання 400 - 600 ц м'яса або 1800 - 2500 ц молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Якщо врахувати, що ці господарства ще продають зерно і продукцію технічних культур, то можна переконано говорити про величезні резерви виробництва продуктів тваринництва в Україні. Крім того, висока щільність поголів'я високопродуктивної худоби, як показує досвід багатьох господарств України, Білорусі, Росії, Прибалтики, дає змогу збільшити норми внесення органічних

добрих до 18-20 т/га, тобто підвищити родючість ґрунту і на цій основі - виробництво зерна, технічних культур і кормів, забезпечити повноцінну годівлю худоби, свиней і птиці.

Відповідно з метою підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва необхідно:

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного тваринництва, зростання попиту населення на тваринницьку продукцію переважно за рахунок вітчизняного товаровиробника, а також активізація імпорту;

- створення ефективної системи наукових досліджень і інформаційного забезпечення, ухвалення економічних й технологічних рішень у сільському господарстві та переробній промисловості;

- удосконалення інституційних форм організації тваринництва, розвиток малого підприємства;

- запровадження стратегічного планування.

Для вирішення питання ефективного розвитку тваринництва потребує фінансової підтримки, яка в Україні значно нижча порівняно з країнами з розвиненим сільським господарством. Особливо актуальним залишається питання розробки комплексу заходів щодо пом'якшення диспаритету цін і компенсації фінансових витрат сільськогосподарським товаровиробникам при придбанні енергоресурсів.

Не менш важливою проблемою для тваринництва є забезпечення галузі кадрами. Там, де господарствами керують фахівці, незважаючи на труднощі, досягають високої ефективності, виробляють конкурентоздатну продукцію. Нині, як ніколи, потрібні професіонали, які досконало володіють і законами ринкової економіки, і сучасними технологіями виробництва

3.2. Напрями підвищення економічної ефективності галузі тваринництва.

Основними чинниками, які забезпечують підвищення рентабельності виробництва продукції тваринництва на підприємстві будь-якої форми власності, є підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці, зниження матеріально-грошових затрат з розрахунку на одну голову. З усіх чинників зовнішнього середовища, що впливають на рівень продуктивності тварин і птиці, найбільше має їх годівля, рівень впливу якої становить 50-60 %. Достатня і повноцінна годівля тварин і птиці - основа стабільності й зростання продуктивності. Розв'язання цього завдання можливе на основі досягнень науково-технічного прогресу, впровадження прогресивних технологій кормовиробництва і раціональних форм організації праці. Система годівлі, її повноцінність вимагають не лише достатньої кількості кормів і збалансованого раціону за поживними речовинами, а й економічного обґрунтування типів годівлі. Для кожного виду тварин обумовлено певний тип годівлі - це співвідношення різних видів кормів у раціоні. Залежно від зони може бути корм силосний, концентратний, силосно-коренеплідний, силосно-сінний, силосно-сінажний, силосно-сінажно-концентратний.

Економічне значення типу годівлі полягає насамперед у тому, що він вміщує біологічно допустимі норми різних за вартістю видів кормів у раціоні. Наприклад, для корів з продуктивністю 4000 кг молока на рік збалансований раціон може складатися з 15 % соковитих, 5 % коренеплодів, 20 % сіна й інших грубих, 35 % зелених і 25 % концентрованих кормів. У зв'язку з цим кожна кормова одиниця повинна мати не менше 110 г перетравного протеїну. Лише за цієї умови затрати корму в розрахунку на 1 ц молока можуть становити 1,1-1,3 ц кормових одиниць.

З розширенням асортименту кормів у раціонах і особливо зі збільшенням у них частки дорогих комбікормів собівартість кормової одиниці може значно зрости. Однак подорожчання, спричинене поліпшенням біологічної цінності кормів, позитивно впливає на продуктивність тварин, їх вартість, легко окупується додатково отриманою продукцією. [42, с. 130]

Важливим чинником, що впливає на кінцеві результати молочних ферм, є раціональна система відтворення стада, поліпшення його породного складу та ліквідація яловості корів. Унаслідок яловості продуктивність корови знижується на 30-35 %, зменшується вихід телят і зростають непродуктивні витрати. Наукові дослідження засвідчують, що за збільшення виходу телят на 100 корів з 80 до 90 голів продуктивність основного стада зростає на 10 %. Яловість корів можна знизити внаслідок поліпшення системи відтворення молочного стада й удосконаленням племінної роботи, раціональної годівлі та догляду за тваринами. Досвід підтверджує, що молочне поголів'я стає продуктивнішим, якщо основне стадо щорічно поповнювати не менше ніж на 25 первісток з розрахунку на 100 корів. Це дасть змогу перевірити їх продуктивність і вибракувати низькопродуктивних тварин. Недоцільно утримувати корови віком понад 10 років, оскільки їх молочна продуктивність і абсолютна кількість жиру в молоці після п'ятого- шостого отелення знижується.

Для укомплектування основного стада підприємства необхідно придбати тварин з високим генетичним потенціалом, здатних для промислової технології виробництва молока, які мають продуктивність і м'ясні якості, високу життєздатність молодняку. Найповніше цим вимогам відповідають тварини чорно-рябої породи. Окупність кормів у цієї породи тварин на 25-30 % вища від інших. Підвищити продуктивність молочного стада можна внаслідок планування рівномірності отелень. Доведено практикою, що корови осінньо-зимових отелень мають вирівнянішу лактаційну криву, і від них одержують молока на 400-600 кг більше, ніж від корів літніх отелень.

Певною мірою можна підвищити ефективність скотарства через поліпшення якості продукції. Підвищення вмісту жиру в молоці на 0,1 % понад основний (базова жирність) рівнозначне підвищенню продуктивності стада корів на 2,8 %. Ціни на молоко, реалізоване другим сортом, на 7 %, а на несортове - на 20 % нижчі, ніж на молоко першого сорту. Молоко, що відповідає стандартам першого сорту, повинно містити в середньому 3,4 % жиру, 3,3% білка і 4,7% молочного цукру, а також мати певний смак, колір,

запах, показники кислотності, чистоти та бактеріального забруднення. Молоко першого сорту й охолоджене до + 6°C може стимулюватись надбавкою до закупівельної ціни. [36, 42, 46]

Важливим напрямом підвищення економічної ефективності продукції тваринництва є впровадження комплексної механізації та автоматизації всіх виробничих процесів. У процесі комплексної механізації і автоматизації відбувається заміна ручної праці - машинами, що сприяє підвищенню продуктивності і зниженню собівартості продукції. ЕОМ знаходить оптимальне рішення щодо поліпшення продуктивних властивостей тварин за розробленими алгоритмами, готує для спеціалістів інформацію про продуктивність і відтворення стада ВРХ, де відображено результати, досягнуті групою операторів, фермою, господарством що забезпечує організацію виробництва продуктів тваринництва на якісно новому рівні, із застосуванням науково-обґрунтованих методів програмно-цільового управління, довго- і короткострокового Прогнозування селекційних і виробничих процесів, нагромадження інформації про племінне використання тварин [29, 42, 44].

У своїй господарській діяльності підприємства - тваринники використовують вітчизняну техніку, яка значною мірою поступається іноземному обладнанню. Використання іноземного обладнання сприяє швидкого результату тваринницької галузі, але для галузі країни не має перспектив, оскільки для того, щоб закуповувати іноземне обладнання необхідно значні кошти, яких, на жаль, не мають ні сільськогосподарські підприємства, ні держава. З іншого боку, коли тваринники віддають перевагу іноземному обладнанню, вони перешкоджають науково-технічному прогресу в галузі машинобудування країни.

Таким чином, вважаємо, що головним вирішальним для національної економіки є розвиток власного виробництва високоякісного обладнання. Україна має достатній науково-технічних потенціал, який потребує подальшого розвитку та державної підтримки для забезпечення тваринницької галузі та підвищення її ефективності .

Без підтримки держави неможливо відтворити галузь тваринництва і забезпечити її ефективне функціонування як високодохідне виробництво молочної і м'ясної продукції, та вирішення продовольчої безпеки країни.

Таким чином державна допомога підтримає вітчизняних товаровиробників тваринницької продукції. Оскільки певну частку допомоги становитимуть основні види тваринницької продукції.

Важливим напрямом державної підтримки є пом'якшення податкової політики. Податковий кодекс зберігає спеціальний режим оподаткування ПДВ для сільськогосподарських підприємств. Окремими положеннями Податкового кодексу України регулюється надання підтримки сільськогосподарським товаровиробникам через спеціальні режими оподаткування податком на додану вартість. Згідно з яким, сума ПДВ, що сплачують переробні підприємства за реалізацію ними молочної, м'ясної та іншої продукції переробки тварин і птиці, перераховується до спеціального фонду державного бюджету. Порядок нарахування, виплати і використання зазначених коштів визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 року № 246 .

Взагалі державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників передбачає податкові пільги, бюджетні дотації, пільги кредитного характеру, спеціальне кредитування, квоти на виробництво, мінімальні ціни, централізовані капіталовкладення, впорядкування біржової торгівлі, регулювання цін на мінеральні добрива і пальне під час посівних і збиральних кампаній, імпорتنі мита, державні й регіональні контракти, ліцензії, субсидії, субвенції, механізми розрахунків тощо [16, 25]. Внаслідок започаткованої бюджетної підтримки попередніх років, особливо починаючи з 2012 р., державою продовжується розвиток стратегічної галузі сільського господарства – тваринництво.

Державна підтримка галузі тваринництва у сільськогосподарських підприємствах України поділяється на пряму і непряму. Пряма державна підтримка здійснюється через дотації з бюджету; непряма – підтримка через режим відшкодування ПДВ.

Варто відзначити суттєве переважання непрямой підтримки галузі тваринництва за допомогою спеціальних режимів і механізмів оподаткування над прямим бюджетним фінансуванням. Зокрема, у 2008 р. Співвідношення дорівнювало 43,1 % до 56,9 %, а в 2013 р. вже 8,3 % до 91,7 %. За результатами 2013 р. видно, що всього лише 0,17 % від валової доданої вартості сільського господарства складають прямі дотації галузі тваринництва, тоді як цей показник у 2008 р. становив 1,80 % [63, 64, 65].

Розподіл прямої державної підтримки у вигляді дотацій за напрямками виробництва продукції тваринництва розглянемо на прикладі сільськогосподарських підприємств у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Обсяги та структура прямої підтримки виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах України

Напрямок	Рік						2013 р. до 2008 р., +/-
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Обсяг підтримки, млн грн							
Скотарство	283,8	126,9	108,0	35,7	299,6	145,2	-138,6
у т.ч. молоко	45,6	48,1	60,7	1,8	227,7	92,3	46,7
ВРХ	238,3	78,9	47,4	33,9	71,9	52,9	-185,4
Свинарство	286,5	24,4	47,7	4,4	114,5	21,6	-264,9
Птахівництво	535,9	23,0	13,3	4,3	0,1	0,1	-535,8
Інше	66,3	22,3	95,9	47,1	13,0	55,7	-10,6
Всього	1172,6	196,6	264,9	91,5	427,1	222,6	-950,0
Структура, %							
Скотарство	24,2	64,5	40,8	39,0	70,1	65,2	41,0
у т.ч. молоко	3,9	24,4	22,9	2,0	53,3	41,5	37,6
ВРХ	20,3	40,1	17,9	37,0	16,8	23,8	3,4
Свинарство	24,4	12,4	18,0	4,9	26,8	9,7	-14,7
Птахівництво	45,7	11,7	5,0	4,7	0,0	0,0	-45,7
Інше	5,7	11,3	36,2	51,5	3,0	25,0	19,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0

За наведеними результатами видно, що на нинішньому етапі найбільш дотованим є скотарство - 65,2 %, зокрема його молочний напрямок - 41,5 %. Структура прямої бюджетної підтримки з 2008 р. зазнала значних змін: у 2008 р. найбільш дотованим було птахівництво, у 2009 р. - вирощування ВРХ, у

Загальна структура фінансової державної підтримки представлена в таблиці 2.11. У 2013 р. в порівнянні з 2008 р. збільшено дотування молочної галузі на 16,6 %, птахівництва - на 2,7 %, а у м'ясному скотарстві підтримку скорочено на 8,2 %, у свинарстві - на 12,8 %. Це може означати те, що державна політика відносно дотування напрямів виробництва еластично реагує на зміни, що відбуваються в галузі тваринництва. Проте, з іншого боку, це може породжувати невпевненість виробників продукції тваринництва щодо політики держави відносно них на перспективу. Тому питання створення ефективного механізму розподілу бюджетних коштів та визначення його оптимальної структури є завжди актуальним.

Рушійним напрямом прискорення розвитку тваринницької продукції є поліпшення її якості, оскільки на сучасному українському споживчому ринку трапляється велика частка недоброякісної, фальсифікованої продукції, що може завдавати шкоди здоров'я та життю споживачів, крім того, значна кількість товару знаходиться в тіньовому обігу. На наш погляд, виникає ще одне важливе завдання, яке повинна поставити перед собою держава, - це орієнтація виробництва тваринницької продукції на світовий рівень якості та удосконалення систем управління нею, через запровадження в дію жорсткої адміністративної й кримінальної відповідальності.

Основною умовою забезпечення платоспроможності населення є стабілізація цін на продовольчі товари. А цього, на жаль, немає. Як підказує досвід, на українських ринках практично щорічно спостерігаються кризові явища на певний вид продовольчих товарів. На нашу думку, основною причиною таких криз є недостатня прозорість торгівельних операцій, яка полягає у змові основних ринкових агентів, які диктують ціни на продовольчі товари, в тому числі й тваринного походження. Сучасний розвиток тваринницької галузі повинен ґрунтуватися на державному регулюванні аграрного ринку, насамперед у ціноутворенні. Стабілізація ринкових цін сприяє кращому розвитку кредитних відносин між виробниками тваринницької продукції та банківськими установами. Кредит є важливим джерелом

формування господарського капіталу й потужним економічним чинником, оскільки своєчасне залучення кредитних ресурсів у виробничий процес страхує від ризику його спаду чи припинення через нестачу фінансових ресурсів. Проблема залучення кредитів в аграрний сектор і надалі залишається актуальною. Для стабілізації кредитних відносин необхідно з боку держави забезпечити просте відтворення галузей сільського господарства через врегулювання цін на сільськогосподарську продукцію, спрощення умов кредитування аграрного сектору та наведення порядку з відсотковими ставками кредитів.

3.3. Інтенсифікація галузей тваринництва на інноваційній основі.

Актуальність, доцільність і значущість розв'язання проблеми підвищення прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах нарощуванням рівня його інтенсивності визначається тим, що має місце значний розрив між генетичним потенціалом продуктивності корів різних порід при середньому його значенні на рівні 7-8 тис. кг та фактично досягнутою в Україні продуктивністю (3975 кг у 2010 р.) і 4561кг у 2015р. в Тернопільській області. Тобто реалізація цього потенціалу становить лише близько 50 %, основною причиною чого вчені вважають недотримання товаровиробниками технологічних умов утримання, вирощування й годівлі сільськогосподарських тварин.

Узагальнення досвіду зарубіжних країн із високоінтенсивним розвитком молочного скотарства (надій - 7-12 тис. кг) показує можливість і доцільність нарощування продуктивності корів, оскільки поки що Україна за цим показником значно відстає від розвинутих країн. Зазвичай у таких випадках особлива увага приділяється можливостям, пов'язаним з інтенсифікацією виробництва за рахунок запровадження в галузь досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду. У цьому зв'язку слід зазначити, що абсолютним лідером у світі за продуктивністю корів (13 тис. кг) є Ізраїль, де худобу, що представлена голштинською породою, утримують безприв'язно,

технологія годівлі ґрунтується на повнораціонних кормових сумішах, близько 10% корів доять за допомогою роботів, а інших - у доїльних залах, при цьому запроваджено автоматизовану систему управління молочним стадом. Це яскраво демонструє необхідність інтенсифікації галузі на інноваційній основі й в Україні. Отже, нині є потреба зорієнтувати вітчизняне молочне скотарство на випробуваний у світі ефективний шлях його ведення - інтенсивний, що потребує економічного обґрунтування напрямів інтенсифікації.

Під інтенсифікацією молочного скотарства розуміємо такий розвиток (процес) виробництва, що ґрунтується на якісному вдосконаленні всіх його компонентів і передбачає збільшення обсягу виробництва молока, поліпшення його якості та зростання прибутковості. Цей процес знаходить своє відображення у сформованому рівні інтенсивності виробництва молока, тобто концентрації до оптимального рівня авансованого капіталу (витрат) на корову, що забезпечує нарощування продуктивності корів та ефективніше використання вкладених ресурсів. На основі комплексного аналізу й кількісної оцінки досягнутого рівня інтенсивності виробництва молока в підприємствах впродовж останніх п'яти років, науковцями [22,с.17] запропоновано чотирирівневу класифікацію за показником продуктивності корів (табл.3.4.), що дає змогу визначити різні типи підприємств за рівнем інтенсивності виробництва молока. Типи означених підприємств вирізнено на основі середньої продуктивності корів за досліджувані роки (2006-2010), яка становила по області близько 3000 кг на корову в рік (табл. 3.3)

Отже, перспективна модель розвитку молочного скотарства, спрямована на підвищення його прибутковості, передбачає поступову орієнтацію виробників молока на впровадження високоінтенсивних технологій у цій галузі з досягненням продуктивності корів більше 4500 кг. Тому держава, яка на рівні області виступає в особі Головного управління агропромислового розвитку, має всіляко сприяти прискоренню організації таких підприємств створенням сприятливих інституційних передумов та привабливого інвестиційного клімату в галузі. За результатами дослідження були виявлені значні коливання витрат з

розрахунку на корову, що доводить відмінності в рівнях інтенсивності виробництва молока, й встановлено, що в міру зростання витрат на корову простежується закономірне підвищення їхньої продуктивності. Проведений аналіз показав, що тіснота зв'язку між розміром витрат на корову та їх продуктивністю характеризується парним коефіцієнтом кореляції в межах 0,77-0,83. Розраховано, що протягом 2006-2010 років збільшення витрат на корову на 1 грн. забезпечувало підвищення продуктивності на 0,4-0,7 кг. Визначити чіткі тенденції у формуванні прибутковості виробництва молока залежно від

Таблиця 3.3

Формування прибутковості виробництва молока залежно від типів підприємств за рівнем інтенсивності (2006-2010 рр.)

Рік	Витрати на корову, грн				Продуктивність, кг				Рівень рентабельності (збитковості), %				Маса прибутку (збитку) на 1 корову, грн			
	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий	Критичний	Низький	Середній	Високий
2006	1180	1957	2853	4761	1184	2292	3683	5513	-19,9	-9,5	8,2	9,9	-159	-153	214	463
2007	1412	2367	3795	5785	1167	2230	3654	5553	-20,6	3,6	18,3	40,3	-207	75	637	2306
2008	1844	2992	5026	6931	1217	2294	3614	5532	-22,8	-1,8	8,2	18,3	-374	-51	389	1408
2009	1513	3351	5184	7908	893	2271	3630	5616	-26,7	-13,9	-2,7	11,6	-377	-412	-131	951
2010	2362	4485	6510	10385	1135	2365	3682	5661	-9,9	-3,1	20,7	37,8	-172	-132	1287	4001

розміру витрат на корову виявилось неможливим, за винятком однієї - показники рівня рентабельності й маси прибутку на корову в групі з найвищими витратами завжди перевищували показники групи з найнижчим їхнім рівнем. Разом із тим у збиткових підприємствах збільшення витрат на корову не виправдовувало себе, адже простежувалася тенденція до зростання збитковості, а в прибуткових була абсолютно протилежна ситуація: зі зростанням витрат на корову спостерігалось підвищення не лише технологічної ефективності, а й зростання прибутковості.[26, с.72]

Таблиця 3.4.
Характеристика типів сільгосп підприємств залежно від рівня інтенсивності виробництва молока

Типи підприємств	Діапазон продуктивності, кг	Коротка характеристика
Критичний	До 1500	Сюди належать підприємства, в яких не дотримується технологія виробництва молока, витрати не сприяють підвищенню продуктивності, що призводить до суцільної збитковості виробництва молока, тому в перспективі вони не витримають конкуренції й не зможуть забезпечувати прибуткове функціонування галузі
Низький	Від 1500 до 3000	Підприємства, що входять до цієї групи, є в більшості випадків збитковими, проте для них характерна перманентна незначна прибутковість при сприятливій кон'юктурі ринку, проте в перспективі вони не зможуть конкурувати та одержувати достатній для простого відтворення галузі рівень прибутковості
Середній	Від 3000 до 4500	Підприємства цієї групи розглядаються як потенційно прибуткові з незначними порушеннями технологій виробництва, в перспективі вони зможуть досягати прибутковості реалізації молока й забезпечувати просте відтворення галузі
Високий	Більше 4500	Підприємства, в яких витрати спрямовані на підвищення продуктивності корів, абсолютно дотримується технологія виробництва, вони конкурентоспроможні, при цьому досягають такого рівня прибутковості, який дає змогу забезпечувати не лише просте, а й розширене відтворення молочного скотарства в майбутньому

Ідентифіковано закономірність, за якої із нарощуванням продуктивності корів зменшується збитковість та зростає прибутковість виробництва молока як за рахунок зниження собівартості, так і підвищення цін його реалізації. Встановлено, що рівень беззбиткової продуктивності корів дорівнює 3 тис. кг, проте не лише конкурувати, а й вигравати конкурентну боротьбу зможуть ті підприємства, які досягають середньорічної продуктивності корів на рівні 5-7 тис. кг. Визначення оптимальної продуктивності корів ґрунтується на необхідності забезпечувати відтворення стада та максимального подовження продуктивного життя корів. З'ясовано, що головним чинником зниження виробничої собівартості 1 ц молока в підприємствах із продуктивністю корів до 3 тис. кг є підвищення надоїв, а в тих, де

надої більше 3 тис. кг, - зменшення розміру витрат на корову, або ж раціональніше їх використання.

З огляду на виявлену залежність продуктивності корів від величини витрат на корову та вплив продуктивності на прибутковість можна стверджувати, що відправною точкою високоприбуткового виробництва молока в аграрних підприємствах має бути раціональна інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі (рис.3.1.), яка розглядається як практичне впровадження у виробництво інновацій, націлене на досягнення й підвищення прибутковості виробництва високоякісного товарного молока. [26,с.73]

Головна мета такої інтенсифікації полягає в тому, що підвищення рівня витрат на корову має забезпечувати не лише зростання їхньої продуктивності, а й ріст прибутковості виробництва молока, що передбачає реалізацію перспективних інноваційно-інвестиційних проектів реконструкції ферм, переобладнання корівників, використання прогресивних технологій, будівництво молочно-доїльних блоків.

На нашу думку, в молочному скотарстві інновації умовно можна поділити на чотири великі групи: селекційно-генетичні; техніко-технологічні; інновації в годівлі й ветеринарного обслуговування корів; організаційно-економічні. Серед перелічених інноваційних векторів у сучасних умовах в аспекті підвищення прибутковості виробництва молока на особливу увагу заслуговує освоєння інноваційних технологій виробництва, оскільки зміна технології в цій галузі, зазвичай, має вагоміший ефект, ніж використання інших

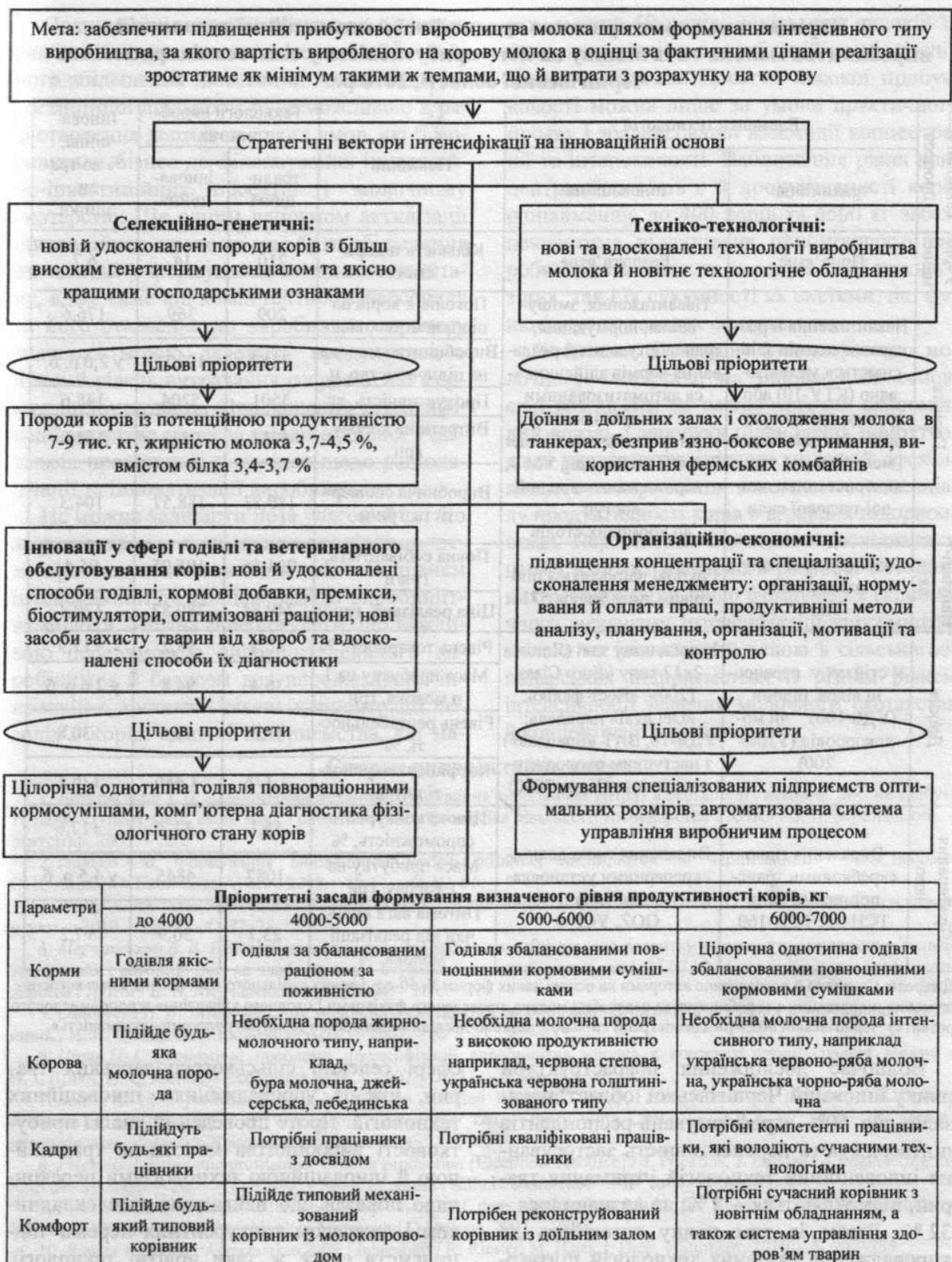

Рис.3.1. Інтенсифікація молочного скотарства на інноваційній основі як економічний важіль підвищення прибутковості виробництва молока. [26,с.73]

Таблиця 3.5.

Порівняльна характеристика традиційної й інноваційної технологій виробництва молока та їх впливу на його прибутковість у сільгосп підприємствах України у 2010р. [26,с.74]

Технологічні процеси	Елементи технологій		Показник	Технології виробництва		Інноваційна, % до традиційної
	традиційна	інноваційна		традиційна	інноваційна	
Утримання	Прив'язне	Безприв'язне	Кількість підприємств	210	14	6,7
Годівля	Навантаження й роздавання кормів здійснюється механізовано (КТУ-10) або вручну, транспортування до годівниць - механізовано чи з використанням живої тяглової сили	Навантаження, змішування, нормування, транспортування й роздавання кормів здійснюється автоматизованими змішувачами-кормороздавачами Triolet Solomix та Siloking VM 9, тварини мають вільний доступ до кормових столів	Поголів'я корів на підприємство, гол.	209	369	176,6
			Виробництво молока на підприємство, ц	7317	19202	у 2,6 р. б.
			Продуктивність, кг	3501	5204	148,6
			Витрати на корову, грн	6331	9813	155,0
			Виробнича собівартість, грн/ц	180,83	188,57	104,3
Напування	Індивідуальні напувалки типу АП-1	Групові напувалки з підігрівом типу Suevia 5711	Повна собівартість, грн/ц	204,46	195,05	95,4
			Ціна реалізації, грн/ц	240,84	289,87	120,4
Доїння	У стійлах у переносні відра, бідони (УДБ-100) чи молокопровід (УДМ- 200)	У доїльному залі (Ялинка 2x12 типу «Euro Class 1200», «Вест-фалія»; «DeLaval» паралель; УДЯ-16, ВАТ «Браилав») з наступним охолодженням молока (Kuos-7000)	Рівень товарності, %	85,3	98,2	+12,9
			Маса прибутку на 1 ц молока, грн	36,4	94,8	у 2,6 р. б.
			Рівень рентабельності, %	17,8	48,6	+30,8
			Коефіцієнт окупності витрат	1,178	1,486	126,1
Прибирання гною	Видалення гною скребковими транспортерами типу ТСН-ЗБ, ТСН-160	Видалення гною дельта- скреперними установками типу GOZ, УСГ-3	Цінова конкурентоспроможність, %	15,1	32,7	+ 17,6
			Маса прибутку на 1 корову, грн	1087	4845	у 4,5 р. б.
			Питома вага виручки від реалізації молока, %	23,7	30,9	+7,2

новинок. Але це в жодному разі не зменшує ролі інших інновацій, бо лише їхнє комплексне впровадження забезпечує формування синергічного ефекту.

Таким чином, інноваційна діяльність нині є фундаментом забезпечення прибутковості виробництва молока. Стратегічним важелем і запорукою раціональної інтенсифікації молочного скотарства має бути переведення його розвитку на інноваційні засади, що передбачає широкомасштабне освоєння інноваційних технологій. Досвід такої орієнтації вказує на виправданість його використання іншими підприємствами (табл. 3.5.).

Порівняльний аналіз основних технологічних процесів показує переваги інноваційної технології над традиційною, що в результаті забезпечує формування високоприбуткового виробництва молока. Так, при інноваційній технології продуктивність корів в 1,5 раза, маса прибутку на 1 ц молока та з розрахунку на корову - відповідно в 2,6 і 4,5 раза більша, ніж при традиційній.

Водночас дослідження інфраструктури ринку інновацій показали, що 60% агроформувань-респондентів підтверджують перспективність застосування інноваційних технологій утримання тварин, відмовляються - 8 %, не визначилися - 32 %. Разом із тим повну готовність до впровадження вказаних технологій підтверджує 24 % респондентів, тобто вдвічі менше ніж тих, що готові до застосування племмолодняку. Отже, аграрії значно більше зацікавлені в упровадженні інновацій, пов'язаних саме із досягненнями науки в сфері селекції сільськогосподарських тварин, ніж із упровадженням інноваційних технологій. Проте проведений аналіз прибутковості виробництва молока за традиційною й інноваційною технологіями переконливо показав, що найважливішим складником і джерелом конкурентних переваг підприємств є все ж таки новітні технології, тому для становлення конкурентоспроможного виробника менеджерам досліджуваних підприємств слід правильно усвідомити важливість інноваційних технологій у молочному скотарстві. [26,с.75]

Посилення інноваційної складової інтенсифікації не уявляється можливим без значного збільшення інвестицій. Активізація інвестиційної діяльності буде можливою в разі створення державою таких умов, які б мо-

тивували бізнес до фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів у молочному скотарстві. Ще одним напрямом активізації інноваційних процесів має бути збільшення інвестицій у формування людського капіталу, адже саме від компетентності персоналу та його ставлення до виробничого процесу значною мірою залежать продуктивність праці й рівень витрачання ресурсів, що формує прибутковість. Прискорення інтенсифікації можливе лише за умови активної участі всіх працівників у заходах щодо раціоналізації та інноватизації виробництва.

Не можна залишити поза увагою й те, що за результатами проведених досліджень чітко простежується взаємозв'язок між рівнем інтенсивності та концентрацією виробництва молока. Можна стверджувати, що важливою передумовою високоінтенсивного виробництва й базисом для впровадження інновацій є достатній рівень концентрації поголів'я корів, адже ті підприємства, які мають менше 50 корів, навіть при високій їх продуктивності та поглибленій спеціалізації, зазнають збитків. Досягти високої прибутковості можна лише за умови практичного прояву і збалансованої взаємодії концентрації та інтенсивності. Наближення рівня концентрації поголів'я й продуктивності корів щонайменше до 400 корів та 4500 кг забезпечуватиме підвищення прибутковості виробництва молока як за рахунок дії кожного з них, так і їх сукупності як системи, що функціонує на засадах синергетики.

Подальшу інтенсифікацію молочного скотарства на інноваційній основі слід розглядати як першочерговий економічний важіль і запоруку підвищення прибутковості виробництва якісного молока й ефективнішого використання генетичного потенціалу продуктивності корів в аграрних підприємствах. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі науковці вбачають в розробці методичних рекомендацій щодо формування економічного механізму інтенсифікації виробництва молока на інноваційній основі в сільськогосподарських підприємствах із різним рівнем інтенсивності ведення молочного скотарства й концентрації виробництва.

Неабияке значення у підвищенні ефективності скотарства мають концентрація та спеціалізація виробництва. Вони сприяють застосуванню індустріальних методів виробництва і впровадженню прогресивних технологій. Широка індустріалізація тваринництва на основі машинної технології з високим рівнем комплексної механізації й автоматизації всіх виробничих процесів не лише сприяє збільшенню виробництва продукції та підвищенню економічної ефективності галузі, а й поліпшенню умов праці. Характер праці тваринників змінюється, вона набуває вузької спеціалізації та високої кваліфікації, що значно підвищує її продуктивність. Зростає відповідно й оплата.

У спеціалізованих підприємствах середньодобові прирости живої маси молодняку великої рогатої худоби становлять не менше 700-800 г, а термін вирощування і відгодівлі скорочується до 12-15 міс. При цьому досягається жива маса однієї голови до 450-500 кг, що забезпечує реалізацію продукції вищої вгодованості. Реалізаційна ціна на худобу вищої вгодованості на 35 % вища, ніж ціна на худобу нижчої вгодованості.

Основним напрямом збільшення та здешевлення виробництва свинини є послідовна інтенсифікація галузі. Вона передбачає зміцнення кормової бази, поліпшення племінних і продуктивних якостей поголів'я, запровадження нових технологій, індустріалізацію виробництва й удосконалення організаційних форм у галузі. Повинні зрости середньодобові прирости тварин, скоротитись терміни вирощування та відгодівлі, а також має зменшитись падіж тварин.

Важливим заходом зниження собівартості продукції і збільшенням її обсягів є концентрація та спеціалізація. Підприємства, які мають поголів'я понад 2000 голів, виробляють на 100 га ріллі свинини на 20-25 % більше, а собівартість 1 ц приросту на 25-30 % нижча, ніж у підприємствах, де поголів'я не перевищує 500 свиней. [22,с. 186]

Підвищення ефективності свинарства досягається, насамперед, унаслідок інтенсивного використання основних свиноматок. Висока плідність може стати результатом лише повноцінної та різнотипної годівлі тварин,

доброго утримання й догляду за ними, відбору в основне стадо свиноматок від багатоплідних і крупноплідних помісей. Удосконалення племінних і продуктивних якостей свиней забезпечує підвищення плідності на 7-10 % і прискорює ріст поросят. Утримання свиноматки, від якої отримують щорічно менше 12 поросят, - збиткове.

З метою збільшення кількості приплоду практикують утримання молодих свинок для разових опоросів. Використання свинок разового опоросу дає змогу виявити з-поміж них високоплідних, і це дешевше, ніж здійснювати селекційний підбір через придбання.

Застосування системи турових опоросів (а це є можливо внаслідок переходу до штучного осіменіння маток) дає змогу отримувати поросят у сприятливий час року і краще організувати працю на фермі. Через турові опороси можна підвищити виробництво свинини на 10-15 % і знизити її собівартість на 14-18 % порівняно з цими ж показниками за циклічної системи.

Важливим заходом у збільшенні виробництва свинини й її здешевленні є нові прогресивні технології годівлі. Суха відгодівля свиней з використанням преміксів забезпечує середньодобовий приріст тварин 600-800 г, сприяє широкому впровадженню промислових методів у свинарстві, спрощує характер і підвищує рівень продуктивності праці, знижує собівартість продукції.

Економічно доцільним вважається виробництво свинини тоді, коли на 1 ц приросту витратити не більше 6-7 кормових одиниць упродовж відгодівельного періоду (6-7 міс) і досягти за цей час живої маси однієї голови 100-110 кг. [5,с.137]

Виробництво вважається ефективним лише тоді, коли результати виробництва перевищують витрати уречевленої і необхідної праці, тобто коли створюється так званий корисний ефект.

Завдання підтримки держави у виробництві продукції на певному рівні ефективності є першочерговим. Враховуючи завдання, обґрунтування пріоритетних напрямків підвищення ефективності роботи

сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки є досить актуальною проблемою.

У підвищенні економічної ефективності сільськогосподарського виробництва велику роль повинен відігравати власник, господар підприємства, що забезпечить реалізацію наявних можливостей із збільшенням обсягів виробництва продукції тваринництва з мінімальними витратами на її одиницю. Тобто необхідно збільшувати продуктивність тварин та знижувати собівартість продукції. Звідси випливає, що основним напрямом підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є послідовна інтенсифікація.

Послідовна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення і раціонального використання всіх його чинників зазвичай забезпечує високі результати. При цьому темпи зростання виробництва продукції можуть перевищувати темпи збільшення додаткових витрат. Інтенсифікація всебічно впливає на розвиток сільського господарства, створює нові можливості підвищення економічної ефективності виробництва. Процес інтенсифікації передбачає створення високопродуктивного сільського господарства на основі підвищення його технічного рівня, широкого використання більш досконалих засобів виробництва і кваліфікованої праці.

Інтенсифікація тваринництва передбачає насамперед інтенсивне й ефективне використання продуктивної худоби, вдосконалення способів її утримання і годівлі.

Інтенсивне тваринництво, якому віддає перевагу Європейська комісія, характеризується тим, що тварини розглядаються не як живі, розумні створіння, а як механізми для виробництва продукції. Це потребує великих капіталовкладень, які часто стимулюються дотаціями, й відповідно й обсяг продукції повинен бути одержаний максимальний. За такої системи утримання тварин не враховують те, що певні захворювання є спільними як для тварин, так і для людей. Для забезпечення інтенсивного росту і розмноження тварин необхідна спеціальна годівля, з достатнім вмістом білків та енергією.[20]

Ефективне й раціональне використання енергетичних ресурсів тваринництва є чинником оптимального застосування біопотенціалу галузі та забезпечення стабільності екосистеми. При цьому ідеальною моделлю має бути максимум енерговитрат і негативного екологічного впливу. Основою побудови екологічної моделі розвитку тваринництва має стати планування. Стратегічне планування є однією з форм, що довела свою економічну доцільність та високу соціальну віддачу. Проте, останніми роками в сільськогосподарських підприємствах спостерігаємо суттєве послаблення такої важливої ділянки економічної роботи, як стратегічне планування. Більшість сільськогосподарських підприємств взагалі відмовлялися від планування. Основною причиною є неформований єдиний національний ринок сільськогосподарської продукції, а також нестабільна ситуація на ринках, де сільськогосподарське підприємство виступає як покупець. Тому керівник часто розпочинає господарський рік, маючи лише приблизне уявлення про результати роботи підприємства. Незважаючи на нестабільну ринкову ситуацію, яка склалася в країні, проблема планування набуває ще більшої гостроти. Високоєфективне планування за нестабільної економіки, високого рівня ризику виробництва та низької фінансової спроможності підприємства є досить складним процесом. За період існування ринкових відносин практика ведення господарської діяльності виробила чимало спеціальних механізмів, які забезпечуватимуть певний захист суб'єктами господарювання від небажаної для них кон'юнктури ринку[6].

У сучасних умовах інтенсифікація сільського господарства є головним напрямом його розвитку і основним джерелом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що забезпечує зміцнення економіки аграрних підприємств.

Висновки до розділу 3.

Інтенсифікувати кормовиробництво можна шляхом поліпшення якості кормових культур, збільшення виходу самих кормів з 1 га посівних площ, примінення або запровадження у с/г виробництво прогресивних енергозберігаючих малозатратних технологій та різних форм організації та оплати праці.

Однією з важливих умов подальшого збільшення виробництва продуктів тваринництва, підвищення її якості є створення повноцінної кормової бази, збалансування раціонів тварин не лише за протеїном, але й по незамінних амінокислотах, вітамінах та мінеральних речовинах. Вирішити проблему можливо шляхом інтенсифікації польового та лукопасовищного кормовиробництва, підвищення врожайності зернофуражних та інших культур, застосування прогресивних технологій їх заготівлі, переробки і згодування.

За рівнем розвитку кормовиробництво значно відстає від потреб і рівня розвитку тваринництва майже в усіх аграрних підприємствах. У цій галузі низький рівень механізації виробничих процесів, недостатньо застосовуються нові методи заготівлі, зберігання та використання кормів. Зазвичай посіви кормових культур розміщують на малопродуктивних землях, і їм виділяється недостатня кількість добрив, слаборозвинута селекційна робота. Кардинальним напрямом розв'язання всіх цих питань є інтенсифікація кормовиробництва, спрямована на збільшення виходу кормів з одного гектара та поліпшення їх якості. .

Певною мірою можна підвищити ефективність скотарства через поліпшення якості продукції. Підвищення вмісту жиру в молоці на 0,1 % понад основний (базова жирність) рівнозначне підвищенню продуктивності стада корів на 2,8 %. Ціни на молоко, реалізоване другим сортом, на 7 %, а на несортове - на 20 % нижчі, ніж на молоко першого сорту. Молоко, що відповідає стандартам першого сорту, повинно містити в середньому 3,4 % жиру, 3,3% білка і 4,7% молочного цукру, а також мати певний смак, колір, запах, показники кислотності, чистоти та бактеріального забруднення. Молоко

першого сорту й охолоджене до + 60С може стимулюватись надбавкою до закупівельної ціни.

Важливим напрямом державної підтримки є пом'якшення податкової політики. Податковий кодекс зберігає спеціальний режим оподаткування ПДВ для сільськогосподарських підприємств. Окремими положеннями Податкового кодексу України регулюється надання підтримки сільськогосподарським товаровиробникам через спеціальні режими оподаткування податком на додану вартість. Згідно з яким, сума ПДВ, що сплачують переробні підприємства за реалізацію ними молочної, м'ясної та іншої продукції переробки тварин і птиці, перераховується до спеціального фонду державного бюджету.

Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників передбачає податкові пільги, бюджетні дотації, пільги кредитного характеру, спеціальне кредитування, квоти на виробництво, мінімальні ціни, централізовані капіталовкладення, впорядкування біржової торгівлі, регулювання цін на мінеральні добрива і пальне під час посівних і збиральних кампаній, імпорتنі мита, державні й регіональні контракти, ліцензії, субсидії, субвенції, механізми розрахунків

Інноваційна діяльність є фундаментом забезпечення прибутковості виробництва молока. Стратегічним важелем і запорукою раціональної інтенсифікації молочного скотарства має бути переведення його розвитку на інноваційні засади, що передбачає широкомасштабне освоєння інноваційних технологій.

Висновки і пропозиції

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та сформулювати пропозиції щодо економічної доцільності розвитку тваринництва в аграрних підприємствах:

1. Ситуація в галузі тваринництва в Тернопільській області залишається складною, а з виробництва окремих її видів продукції - критичною. Фактичний стан галузі не відповідає її потенційним можливостям. Стан розвитку галузі тваринництва характеризується скороченням поголів'я тварин, зниженням рівня його продуктивності, і як наслідок, зменшенням виробництва продукції.

2. До основних проблем галузі тваринництва належать: низька якість продукції, особливо молока; невідповідність стандартів європейському рівню; відсутність цивілізованої ринкової інфраструктури; неконтрольований імпорт; використання застарілих технологій та обладнання; слабкий рівень ветеринарного забезпечення; наявність неефективних каналів реалізації продукції, що пов'язано з недосконалістю інфраструктури аграрного ринку. Важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку та підвищенні ефективності функціонування галузі тваринництва відіграє якісна державна підтримка, яка є складовою системи державного регулювання.

3. Однією з важливих умов подальшого збільшення виробництва продуктів тваринництва, підвищення її якості є створення повноцінної кормової бази, збалансування раціонів тварин не лише за протеїном, але й по незамінних амінокислотах, вітамінах та мінеральних речовинах. Вирішити проблему можливо шляхом інтенсифікації польового та лукопасовищного кормовиробництва, підвищення врожайності зернофуражних та інших культур, застосування прогресивних технологій їх заготівлі, переробки і згодування.

4. За рівнем розвитку кормовиробництва значно відстає від потреб і рівня розвитку тваринництва майже в усіх аграрних підприємствах. У цій галузі низький рівень механізації виробничих процесів, недостатньо застосовуються нові методи заготівлі, зберігання та використання кормів. Зазвичай посіви

кормових культур розміщують на малопродуктивних землях, і їм виділяється недостатня кількість добрив, слаборозвинута селекційна робота. Кардинальним напрямом розв'язання всіх цих питань є інтенсифікація кормовиробництва, спрямована на збільшення виходу кормів з одного гектара та поліпшення їх якості. .

5.Основними чинниками, що сприяють підвищенню врожайності кормових культур, зниженню трудомісткості й здешевленню кормів, є індустріалізація галузі, впровадження прогресивних технологій, нових форм організації та оплати праці. Підвищення врожайності кормових культур досягається, насамперед, унесенням достатньої кількості органічних і мінеральних добрив безпосередньо під посів кормових культур. Досвід засвідчує, що внаслідок унесення добрив і застосування хімічного прополювання врожайність кормових культур може бути підвищена на 45-50 %. Внесення добрив забезпечує не лише зростання врожайності, а й поліпшення якості кормів, підвищуючи вміст перетравного протеїну, мінеральних речовин і вітамінів.

6.Важливу роль у розвитку кормової бази відіграють посіви багаторічних і однорічних трав. Вони збагачують ґрунт поживними речовинами і підвищують його родючість, а також є кращими попередниками майже для всіх сільськогосподарських культур, дієвим заходом у боротьбі з водною ерозією ґрунтів. Основні багаторічні трави - конюшина, люцерна й еспарцет. Практика підтвердила, що однорічні трави вирощувати на сіно недоцільно, оскільки вищу врожайність сіна, кращої якості й дешевше одержують з багаторічних трав.

7.У забезпеченні тваринництва повноцінними кормами чимало важить ліквідація їх втрат при зберіганні, переробці й підготовці до згодовування. Треба будувати кормосховища, сушарки, кормокухні та правильну систему згодовування кормів протягом року. Все це сприятиме поліпшенню повноцінності годівлі тварин і підвищенню їх продуктивності.

8. Певною мірою можна підвищити ефективність скотарства через поліпшення якості продукції. Підвищення вмісту жиру в молоці на 0,1 % понад основний (базова жирність) рівнозначне підвищенню продуктивності стада корів на 2,8 %. Ціни на молоко, реалізоване другим сортом, на 7 %, а на несортове - на 20 % нижчі, ніж на молоко першого сорту. Молоко, що відповідає стандартам першого сорту, повинно містити в середньому 3,4 % жиру, 3,3% білка і 4,7% молочного цукру, а також мати певний смак, колір, запах, показники кислотності, чистоти та бактеріального забруднення. Молоко першого сорту й охолоджене до + 60С може стимулюватись надбавкою до закупівельної ціни.

9. Інноваційна діяльність нині є фундаментом забезпечення прибутковості виробництва молока. Стратегічним важелем і запорукою раціональної інтенсифікації молочного скотарства має бути переведення його розвитку на інноваційні засади, що передбачає широкомасштабне освоєння інноваційних технологій.

10. Основними напрямками державного регулювання галузі тваринництва мають стати: удосконалення цінової політики; розвиток ринкової інфраструктури; податкове стимулювання; подолання монополії у сфері збуту продукції; страхування продукції; здійснення кредитної підтримки товаровиробників; стимулювання розвитку інноваційних структур з виробництва продукції тваринництва, конкурентоздатної на зовнішньому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку): науково-виробниче видання [Присяжнюк М. В., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М.]; за ред. П. Т. Саблука., В. Я. Месель-Веселяка., М. М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. К.: ІЗМН, 2006. - 512 с.
3. Аніченкова О. В. Інвестиційна привабливість галузі свинарства / О. В. Аніченкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2009_647/02.p
4. Арич М. І. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України // Бізнесінформ № 2 '2014, с.181-185
5. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продуктів скотарства у Карпатському регіоні / Львів: Укр. Технології, 1998.- 225с.
6. Білоусько Я.К., Товстопят В.Л. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.Л. Товстопят - К.: ННЦ ІАЕ, 2012. - 59 с.
7. Булавка О.Г., Якуба К.І., Дієсперов В.С., Александров М.С. Розвиток сільських територій // Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяка В.Я. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с. (с. 100-106).
8. Бусенко О. Т., Столюк В. Д., Могильний О. Й. Технологія виробництва продукції тваринництва: Підручник / [О.Т. Бусенко, В.Д. Столюк, О.Й. Могильний та ін.]; за ред. О.Т. Бусенка. - К.: Вища освіта, 2005. - 496 с.
9. Васильків В.Г. Організація виробництва : Навчальний посібник – К.: КНЕУ, 2003 . – 524с.
10. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: Монографія / М.П. Войнаренко.- Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріода- М», 2011.-502с.

11. Гончар О., Шевченко Є. Перспективи розвитку кролівництва в Україні / О. Гончар, Є. Шевченко // Тваринництво України. – 2011. - №6. - С. 2-6.
12. Гопка Б.М., Хоменко М.П., Павленко П.М. Конярство: Підручник / Б. М. Гопка, М. П. Хоменко, П. М. Павленко. - К.: Вища освіта, 2004. – 320с.
13. Гринчук В.Ю. Основні показники характеристики економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК . [Електронний ресурс].- [http: - www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua)
14. Гурська І. С. Особливості та економічна ефективність розвитку молочного скотарства у господарських формуваннях Тернопільської області // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) №1(25), 2014, с.97-101
15. Гурська І. С., Федуняк І. О., Перспективи розвитку молочної галузі в Тернопільській області // Агросвіт № 10, 2016с.3-7.
16. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: Монографія / Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т. та ін./ За ред. М.Я. Демяненка.-К.: ННЦ ІАЕ, 2011.-372с.
17. Дишлевий В. А. Екологічне кормовиробництво для прибуткового ведення тваринництва в ринкових умовах / В. А. Дишлевий, Г. В. Дишлева // Проблеми розвитку тваринництва : міжвід. темат. зб. наук. пр. УААН, Черкас. Ін-т агропром. вир-ва. - К. : Аграрна наука, 2010. - Вип. 2. - С. 15-20.
18. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва в сільськогосподарському підприємстві: Моногр.-К.:ННЦ «ІАЕ», 2008.-340с.
19. Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - 364 с.
20. Економіка підприємства: Підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. - К.: КНЕУ, 2001, 528с.
21. Задорожній А. А., Туринський В. М. Тенденції розвитку племінного птахівництва / А. А. Задорожній, В. М. Туринський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Sp/2012_2/12aazrpp.

22. Зінченко О.І. Кормовиробництво: Навчальне видання, К.: Вища освіта, 2011.- 440с.
23. Касіян Р. Л. Економічна ефективність виробництва молока і напрями її підвищення // Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки.-2013.- Вип.23.-с.78-85
24. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України.-К.: «Нічлава» 2004.-312с.
25. Ільчук М.М. Формування попиту та пропозиції на ринку основних видів тваринницької продукції / М.М. Ільчук, І.А. Коновал, О.Ф. Кирилюк, І.С. Гурська. К.: ЗАТ «Нічлава», 2012. - 363 с.
- 26.Кучер Л. Ю. Інтенсифікація молочного скотарства у підвищенні його прибутковості / Л. Ю. Кучер // Вісн. аграр. науки. - 2010. - № 12. - С. 72-75.
- 27.Кучер Л.Ю., Кучер А.В. Шляхи підвищення ефективності виробництва молока на інноваційній основі / Економіка АПК.-2013.-№3.-с.70-75.
28. Литовченко М. В., Молочна промисловість України: стан та перспективи розвитку // Агросвіт № 8, 2015, с.30-34.
29. Лозинська І.В. Формування та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Лозинська.- Суми, Сумський національний аграрний університет, 2015.-342с.
30. Лузан Ю.Я. Збалансованість попиту та пропозицій на продовольчому ринку України / Лузан Ю.Я. // Економіка АПК. – 2011. - № 8. – С.27-36.
31. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. - К.: ІАЕ, 2012. - 182 с.
32. Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011.– №3. – С. 9 – 16.
33. Місюк М.В. Теоретичні аспекти економічних відносин виробників продукції скотарства та підприємств по її переробці / М.В. Місюк // Економіка АПК. - 2012. № 10. - С. 26-33.

34. Національна доктрина реформування агропромислового комплексу України для забезпечення його інноваційного розвитку (проект) / П.Т.Саблук, В.М.Скупий, В.Я.Месель-Веселяк. та ін. К.: ННЦ «ІАЕ». – 2010. – 10 с.
35. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств: монографія / За ред. Р.Ф.Бруханського, М.К. Пархомця, П.Р. Пуцентейла.- Тернопіль: Крок, 2015.-300с.
36. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств регіону: теорія, методика, практика: монограф. / М.К. Пархомець, В.В. Гудак,-Тернопіль: ТНЕУ.- 2014.-256с.
37. Організаційно-економічні параметри ресурсощадних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва. – Л.: Українські технології, 2000. - 223с.
38. Організація виробництва в аграрних формуваннях: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 550с.
39. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2015 р. Форма 50-сг (річна).
40. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2013 р. Форма 50-сг (річна).
41. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2014 р. Форма 50-сг (річна).
42. Пархомець М. К. Організаційно – економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : моногр. / М. К. Пархомець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 346 с.
43. Пархомець М.К. Доходи галузей тваринництва та шляхи їх збільшення у аграрних підприємствах регіону / Пархомець М.К. , Уніят Л.М. // Вісник ТНЕУ. Науковий журнал №1 (січень-березень).-2014.- с. 49 – 62
44. Пархомець М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України.-Тернопіль: «Економічна думка», 2001.-328с.

45. Пархоμεць М.К. Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методика [Монографія] / М.К. Пархоμεць, М.З. Матвійчук.- тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012.-228с.
46. Пархоμεць М.К., Уніят Л.М. Підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Інноваційна економіка АПК. Всеукраїнський науково-виробничий журнал – 2.2011 [21].- Тернопіль: - с.57 – 64.
47. Пархоμεць М.К., Уніят Л.М. Шляхи розвитку галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Економічні науки. -Луцьк: ВНУ.- 2009.- №26, с.70 - 76.
48. Пархоμεць М.К., Уніят Л.М.Стан та перспективи економічного розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу // Вісник Тернопільського державного економічного університету. Випуск 1 січень-березень 2006 .- «Економічна думка» ТДЕУ , 2006.-207с. С.153-163
49. Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монограф. / П.Р. Пуцентейло.-Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка» ТНЕУ, 2011.-420с.
50. Рибаченко О. М. Основні проблеми розвитку кормовиробництва в Україні / О. М. Рибаченко [Електронний ресурс] // Агроінком. – 2011. - № 10-12. Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10-12/RUBACHENKO.pdf
51. Саблук, М.Ф. Кропивко та ін.. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект). – Ж. Економіка АПК, №4, 2011- с.3-6
52. Саприкіна О. М. Аналіз стану та перспектив розвитку сільськогосподарського виробництва Тернопільської області//Економіка та держава № 11/2014, с.58-62

53. Селянам спрямували 15,3 млн. грн дотацій на утримання та збереження молодняка ВРХ / Урядовий портал. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
54. Синявіна Ю. В. Економічна оцінка стану галузі тваринництва та державна підтримка її розвитку [Текст] / Юлія Вікторівна Синявіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. - Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. - Том 19. - № 3. - С. 133-138. - ISSN 1993-0259.
55. Сільське господарство Тернопільської області 2014: [стат. зб.]. - Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. - 216 с.
56. Сіра Ю.В. Дослідження впливу ціноутворюючих чинників у виробництві молочної продукції //Продовольчі ресурси.-2014.-№ 2, с.120-125
57. Стан тваринництва за 2014 рік: [стат. зб.]. - Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. - 54 с.
58. Статистичний збірник сільське господарство Тернопільської області за 2014рік: Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. - 228 с.
59. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2015 р. : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2016. - 421 с.
60. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [Текст] / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. - 2-е вид., перероб. і допов. - К. : ННЦІАЕ. - 2012. - 218 с.
61. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки/Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин; за ред. М.В. Зубця, І.В. Гусєва. – К.: Аграрна наука, 2005. – 174с., с.19
62. Стратегія розвитку сільського господарства України на період до 2020 року:

63. Сус Л. В. Головні аспекти державного бюджетного фінансування галузі тваринництва / Л. В. Сус // Продуктивність агропромислового виробництва. Сер. Економічні науки . - 2014. - № 25. - С. 39-44.
64. Сус Л. В. Стан реалізації фінансової державної підтримки виробництва продукції тваринництва в Україні / Л. В. Сус // Вісник ЖНАЕУ. 2014 - № 1/2 (43), т. 2 - С. 183-193.
65. Сучасний стан розвитку галузі тваринництва та напрями її державного регулювання / І. С.Гурська, Г. М. Христенко // Економічний простір. - 2016. - № 107, с.102-111.
66. Тарасюк Н.М. Управління ефективністю економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК / С.В. Козловський, Н.М. Тарасюк // трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці: Колективна монографія. — Під редакцією Калетніка Г.М. — Вінниця, 2012. — с. 216 – 223.
67. Технологія м'яса та м'ясних продуктів / [Береза І.Г., Гончаров Г.І., Кишенько І.І. та ін.]; за ред. М.М. Клименка. – К.: Вища освіта, 2006. – 640с.<http://buklib.net/books/34793/>
68. Федорук Р. С., Ковальчук І. І. Проблеми, стан та перспективи бджільництва в Україні / Р. С. Федорук, Ковальчук І. І., Л. М. Ковальська, А. Р. Гавраняк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.inenbiol.com/ntb/ntb5/pdf/9/3.pdf>
69. Фінанси агропромислового виробництва. Навчальний посібник / За ред. Пархомця Миколи Кириловича.-Тернопіль: ТНЕУ, 2015-404с.
70. Ходаківська О. В. Напрями біологізації землеробства у кормовиробництві / О. В. Ходаківська // Економіка АПК. - 2010. - № 5. - С. 13-16.
71. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика): У 2-х т.: Т. 1: Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. - К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 698 с.

72. Штомпель М.В., Вовченко Б.О. Технологія виробництва продукції вівчарства: Навч. Видання / М. В. Штемпель, Б. О. Вовченко. - К.: Вища освіта, 2005. – 343с.
73. Яворська Т.І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. - К.: ННЦ ІАЕ, 2012.- 386 с.
74. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: Монографія / І.Б. Яців.-Львів: Український бестселер, 2013.-427с.